

Financované
Európskou úniou
NextGenerationEU

PLÁN [OBNOVY]

MINISTERSTVO
ŠKOLSTVA, VÝSKUMU,
VÝVOJA A MLÁDEŽE
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

KÖZOKTATÁSI DESZEGREGÁCIÓS MÓDSZERTANI KÉZIKÖNYV

2024

Tartalom

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE.....	4
BEVEZETÉS	6
Célok	7
A. RÉSZ: KIINDULÁSI PONTOK A SZEGREGÁCIÓ FOGALMÁNAK MAGYARÁZATÁHOZ.....	9
A1 SZEGREGÁCIÓ ÉS DISZKRIMINÁCIÓ.....	9
A1.1 Szegregáció és inklúzió	11
A1.2 Kirekesztés és elkülönített oktatás	14
A1.3 A szegregáció mint közvetlen vagy közvetett diszkrimináció.....	16
A1.4 Jogszerű elkülönített oktatás	17
A2 FAJI DISZKRIMINÁCIÓ ÉS FAJI SZEGREGÁCIÓ	19
A2.1 Etnikai és faji alapon történő jogellenes elkülönített oktatás.....	22
A2.2 Támogató, különleges és kompenzációs intézkedések.....	25
A2.3 Attitűdalapú, értékalapú és interkulturális oktatás.....	27
A3 A DISZKRIMINÁCIÓ ÉS SZEGREGÁCIÓ ESETÉN ALKALMAZHATÓ JOGORVOSLATI LEHETŐSÉGEK..	28
Zárszó	29
B. RÉSZ: GYAKORLATI RÉSZ.....	31
B1 BEVEZETŐ	31
B2 AZ ISKOLAI SZEGREGÁCIÓ KOCKÁZATÁT HORDOZÓ HELYZETEK TIPOLOGIÁJA.....	33
B2.1 A szlovákiai oktatási szegregációs helyzetek típusainak meghatározása	36
B2.2 Megoldási javaslatok az iskolai szegregáció kockázatának kitett helyzetekre.....	37
EK1 Speciális iskolákba és osztályokba kerülő gyermekek aránytalanul nagy száma	43
EK2 VEGYES KÖRNYEZETBEN ELŐFORDULÓ SZEGREGÁCIÓ.....	48
EK2a) Marginalizált roma közösségek a falvakban/városokban vagy azok peremén	48
EK3 - LAKÓHELYI SZEGREGÁCIÓVAL KOMBINÁLT ISKOLAI SZEGREGÁCIÓ.....	53
EK3a) Többségében romák által lakott települések/térségek.....	53
SZAKIRODALOM:.....	62
MELLÉKLETEK	68

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

CERD	– Committee on the Elimination of Racial Discrimination (ENSZ Faji Megkülönböztetés Elleni Bizottsága)
CESCR	– Committee on Economic, Social and Cultural Rights (ENSZ Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága)
ECRI	– European Commission against Racism and Intolerance (Európa Tanács Rasszizmus és Intolerancia Elleni Európai Bizottsága)
EJEE	– Emberi Jogok Európai Egyezménye (Európa Tanács Emberi Jogok és Alapvető Szabadságjogok Védelméről szóló Európai Egyezménye)
ECHR	– European Court of Human Rights (Emberi Jogok Európai Bírósága)
EB	– Európai Bizottság
EU	– Európai Unió
FRA	– European Union Agency for Fundamental Rights (Európai Unió Alapjogi Ügynöksége)
HRC	– Human Rights Committee (ENSZ Emberjogi Bizottsága)
ICERD	– International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Nemzetközi egyezmény a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről)
IHRA	– International Holocaust Remembrance Alliance (Nemzetközi Holokauszt Emlékezésin Szövetség)
MF SR	– Szlovák Köztársaság Pénzügyminisztériuma
MRK	– marginalizált roma közösségek
MŠVVaŠ SR	– Szlovák Köztársaság Oktatási, Tudományos, Kutatási és Sportminisztériuma
NGO	– civil szervezet
NEET	– nem foglalkoztatott, oktatásban és képzésben nem részesülő fiatalok (Not in Education, Employment, or Training)
NIP	– Országos Munkaügyi Felügyelőség
NIVaM	– Nemzeti Oktatási és Ifjúsági Intézet
ENSZ	– Egyesült Nemzetek Szervezete
PSZA	– pedagógusok és szakmazzottak (az oktató-nevelő munkát közvetlenül segítő alkalmazottak)
POO	– A Szlovák Köztársaság Helyreállítási és Ellenállóképességi Terve
PRO MŠVVaŠ SR	– az oktatási minisztérium háttérintézményei
ET	– Európa Tanács (Council of Europe - CoE)
RÚŠS	– regionális államigazgatási hivatal
SNSLP	– Szlovák Nemzeti Emberi Jogi Központ
SOI	– Szlovák Kereskedelmi Felügyelőség
SZK	– Szlovák Köztársaság
HSZH	– hátrányos szociális helyzet
ŠŠI	– Állami Tanfelügyelőség
ŠÚ SR	– Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala
SNI	– sajátos nevelési igény
UNESCO	– United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Az Egyesült Nemzetek Oktatási, Tudományos és Kulturális Szervezete)
ÚPDZP	– Szlovák Egészségügyi Felügyeleti Hivatal
ÚPSVaR SR	– Szlovák Köztársaság Munka-, Szociális és Családügyi Hivatala
ÚSVRK	– Szlovák Köztársaság Kormánya mellett működő Roma Közösségekért Felelős Kormánybiztos Hivatala (röviden: roma kormánybiztos hivatala)
USA	– Amerikai Egyesült Államok

AJB	– alapvető jogok biztosa, ombudsman
AI	– alapiskola
ZMOS	– Szlovákiai Városok és Falvak Szövetsége

BEVEZETÉS

A szegregáció fogalmával a szlovákiai nyilvános és szakmai diskurzusban különösen az elmúlt 10–15 évben volt alkalmunk találkozni, elsősorban azoknak a figyelmeztetéseknek a kapcsán, amelyekben civil szervezetek, nemzetközi emberi jogi szervezetek és az Európai Bizottság a romák iskolai diszkriminációját és szegregációját kifogásolták. A szegregáció fogalmának tisztázására azért van szükség, mert a közoktatási törvény¹ 2023. májusi módosítása bevezette, a 2024. novemberi módosítása² pedig pontosította az iskolai (oktatási) szegregáció fogalmát.

A nevelés és az oktatás egyik alapelveként a szegregáció általános tilalma már 2008 óta szerepel a közoktatási törvényben: „a diszkrimináció, különösképpen a szegregáció minden formája tilos³”. Ennek ellenére az oktatási rendszer különböző szintjeinek alkalmazási gyakorlatában, akárcsak a bíróságok döntéshozatali gyakorlatában eltérő értelmezések születtek és születnek arra vonatkozóan, mely tevékenységek vagy helyzetek minősülnek szegregációnak, és melyek nem. A közoktatási törvény végrehajtásáért felelős állami szerv – a Szlovák Köztársaság Oktatási, Tudományos, Kutatási és Sportminisztériuma – feladata, hogy a törvénynek a szegregáció tilalmára vonatkozó részét összefüggéseiben értelmezze és magyarázza.

A közoktatási törvényben az iskolai szegregáció fogalmának meghatározása átfogó jellegű: a szegregációt a diszkriminációellenes törvényben felsorolt és a diszkrimináció alapjául szolgáló valamennyi lehetséges okra (tulajdonságra) kiterjedően határozza meg.⁴ Ezek az okok vagy másképpen „védett okok” az emberi méltósághoz és identitáshoz szorosan kapcsolódó jellemző jegyek, amelyekre hivatkozással nem lehet az egyénnel szemben eltérő bánásmódot alkalmazni. A diszkriminációellenes törvény szerint ilyen okok: a nem, vallási vagy világnézeti meggyőződés, faji hovatartozás, nemzeti kisebbséghez vagy etnikai csoporthoz való tartozás, fogyatékoság, életkor, nemi identitás, családi állapot, anyaság vagy apaság, bőrszín, anyanyelv, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet, bűncselekmény vagy más társadalomellenes tevékenység bejelentése.

Az összes felsorolt ok szerinti diszkrimináció jogellenes, függetlenül attól, hogy egyénnel szembeni hátrányos megkülönböztetésről vagy egy egész csoport kirekesztéséről van szó. Az érintett személyek vagy csoportok a törvény értelmében az őket ért sérelemért jogorvoslatra jogosultak. Ebben a kézikönyvben – elsősorban annak második részében – főként a nemzetközi jogban „faji szegregációnak” (*racial segregation*) nevezett, a faji, etnikai származás és a bőrszín alapján történő diszkriminációval és szegregációval foglalkozunk. Ezt a megközelítést az alábbi okok miatt alkalmazzuk:

- Szlovákiában a szegregáció lehetőségét magában hordozó helyzetek jelenleg elsősorban a roma közösségek és a nem roma többség közötti viszonyban jelentenek problémát.
- A Szlovák Köztársaság Helyreállítási és Ellenállóképességi Tervének és a Szlovákia Programnak az aláírásával a Szlovák Köztársaság Kormánya egyértelműen elkötelezte magát a romákkal szembeni szegregáció megelőzése és megszüntetése mellett; mindkét dokumentum a Szlovák Köztársaság és az Európai Bizottság között létrejött kötelező érvényű szerződés.
- Az Európai Bizottság a roma kisebbség iskolai szegregációja miatt 2015 óta kötelezettségszegési eljárást („*infringement*” – az európai jog megsértése) folytat a Szlovák Köztársaság ellen.⁵ 2023 áprilisában az Európai Bizottság úgy ítélte meg, hogy a Szlovák Köztársaság az eljárás megindítása óta nem tett megfelelő előrelépéseket, és úgy döntött, hogy az ügyet az Európai Unió Bírósága elé utalja.⁶ Az Európai Bizottság a keresetet végül 2023. december 22-én nyújtotta be az Európai Unió Bíróságához. A kereset szövegét 2023. január 17-én kézbesítették a Szlovák Köztársaságnak.⁷

¹ [245/2008. törvény \(közoktatási törvény\)](#)

² a közoktatási törvényt módosító [182/2023. és 290/2024. törvény](#)

³ „E törvény értelmében a nevelés és az oktatás a diszkrimináció, különösképpen a szegregáció minden formájának tilalmára épül.” [245/2008. törvény \(közoktatási törvény\) 3. § f\) pont](#)

⁴ [365/2004. törvény \(diszkriminációellenes törvény\)](#)

⁵ Lásd a [2. sz. mellékletet](#).

⁶ [Európska komisia sa rozhodla postúpiť prípad Slovenska Súdnemu dvoru Európskej únie](#) [Az Európai Bizottság úgy határozott, hogy Szlovákia ügyét az Európai Unió Bírósága elé terjeszti], sajtóközlemény (EB, 2023)

⁷ [2023. december 22-én benyújtott kereset – Európai Bizottság kontra Szlovák Köztársaság](#)

Az iskolai szegregáció fogalmának értelmezéséből, különösképpen a faji szegregációval összefüggésben történő magyarázatából kiindulva a kézikönyv második részében olyan helyzeteket írunk le, amelyek a Szlovák Köztársaság sajátos viszonyai között iskolai szegregációnak minősülhetnek. Ismertetjük továbbá az egyes helyzetek kezelésére vonatkozó általános iránymutatásokat; ezek az érintettek bevonásával megvalósított speciális projekt keretében deszegregációs mintatervek formájában kerülnek kidolgozásra. A deszegregációs tervek olyan településeken alkalmazható gyakorlati megoldásokra fókuszálnak, ahol eltérő települési, demográfiai, regionális vagy nyelvi sajátosságokkal rendelkező roma közösség él. A bemutatott tervek más, hasonló típusú szegregációs helyzetű településeken is alkalmazhatók lesznek.

Célok

A kézikönyv célkitűzései:

- A célunk az, hogy a lehető legrészletesebben kifejtjük az iskolai szegregáció fogalmát, mely 2023 májusában a 182/2023. törvénymódosítással⁸ került be a közoktatási törvénybe; a fogalom meghatározásának módosítására a 290/2024. törvény elfogadásával került sor.

A dokumentum e része esetében a célcsoportot – a nagyközönség mellett – az oktatási minisztérium munkatársai, valamint az iskolafenntartók, az igazgatók és a pedagógusok képezik, akik elsősorban a regionálisan szervezett közoktatási rendszerben dolgoznak.

- A felhasználók számára gyakorlati segédeszközt – módszertani útmutatót – kínálunk az oktatási szegregáció megelőzéséhez és megszüntetéséhez, miközben figyelembe vesszük a szegregáció változatos megjelenési formáit, amelyekkel a sajátos szlovákiai körülmények között találkozunk. A hangsúlyt a faji megkülönböztetés kockázataival, illetve gyakorlatával kapcsolatos helyzetekre helyezzük, ez a Szlovák Köztársaság esetében főképpen a roma népességet veszélyeztető iskolai szegregáció kockázatát jelenti.

A dokumentum e része esetében a célcsoport elsősorban az érintett szakmai nyilvánosság, az önkormányzatok, a hatóságok, az iskolafenntartók, az igazgatók, a pedagógusok, az oktató-nevelő munkát közvetlenül támogató és egyéb alkalmazottak, az iskolatanács és az iskolai önkormányzatok tagjai, valamint a gyermekek és tanulók szülei és törvényes képviselői.

- Mindkét rész cél – a közoktatási törvényben rögzített szegregáció fogalmának magyarázata, illetve a gyakorlati módszertani rész – hozzájárul a szlovákiai iskolai szegregáció megelőzését és megszüntetését célzó alkalmazási gyakorlatok színvonalának emeléséhez.
- A módszertani útmutató a szegregáció kockázatának nyomon követésére szolgáló rendszer kialakításához, valamint a deszegregációs projektek és tervek kidolgozásához szolgál kiindulópontként, amennyiben ilyen tervek kidolgozására és végrehajtására egy adott településen szükség van.
- A kézikönyv további célok teljesítéséhez is hozzájárul:
 - A Szlovák Köztársaság Helyreállítási és Ellenállóképességi Terve, 6. komponens: *Az inkluzív oktatás elérhetősége, fejlesztése és minősége*, 5. reform: „Az iskolai deszegregáció támogatása”;
 - Szlovákia Program (2021–2027), a Szociális jogok európai pillérét végrehajtó 4. politikai célkitűzés – Szociálisabb és befogadóbb Európa – keretében; konkrét célkitűzés: A minőségi és inkluzív oktatáshoz és szakmai felkészítéshez való egyenlő hozzáférés előmozdítása, különösen a hátrányos helyzetű csoportok számára, valamint a tanulmányok sikeres befejezésének elősegítése a kora gyermekkori oktatástól és gondozástól az általános és szakképzésen át a felsőfokú oktatásig és felnőttoktatásig, beleértve a tanulási mobilitás általános megkönnyítését, illetve az akadálymentesítést a fogyatékkal élők számára;
 - Az inkluzív megközelítési stratégia az oktatási folyamatban 2021–2030;
 - Roma esélyegyenlőségi, társadalmi beilleszkedési és részvételi stratégiák 2030-ig.
- A kézikönyv egyebek mellett a Szlovák Köztársaság Oktatási, Tudományos, Kutatási és Sportminisztériuma által 2022-ben kiadott „Spolu v jednej lavici” (Közösen egy padban) című kézikönyvhöz is kapcsolódik; ezt

⁸ 182/2023. törvény, I. a 2. lábjegyzet.

sürgősségi okok miatt a minisztérium még azelőtt bocsátotta az iskolák és a fenntartók rendelkezésére, hogy megtörtént volna az iskolai szegregáció jogilag kötelező definíciójának törvénybe foglalása. A jelen módszertani anyag erre a kézikönyvre épül, annak ajánlásait pontosítja és fejleszti tovább.

A. RÉSZ: KIINDULÁSI PONTOK A SZEGREGÁCIÓ FOGALMÁNAK MAGYARÁZATÁHOZ

Az [A1](#) rész célja az iskolai (oktatási) szegregáció fogalmának tisztázása, mégpedig a diszkriminációellenes törvényben felsorolt valamennyi védett okkal összefüggésben. Az [A2](#) részben elsősorban az alábbi védett okokra, tulajdonságokra összpontosítunk: faji, etnikai hovatartozás, bőrszín. Az elkülönítésnek ezt a formáját nevezzük faji szegregációnak. A faji szegregáció további sajátossága, hogy a szegregációt a közbeszédben és a politikai diskurzusban csak és kizárólag faji szegregációként értelmezik, ami megnehezíti a faji/etnikai és a más alapon történő szegregáció közötti különbségek megértését.

A1 SZEGREGÁCIÓ ÉS DISZKRIMINÁCIÓ

A szegregáció a köznyelvben a különböző embercsoportok vagy akár tárgyak és anyagok egymástól való elkülönítését vagy egymástól különálló létezését jelenti. A szegregáció fogalma azonban gyakran összemosódik a szeparációéval (mechanikus vagy térbeli szétválasztás és válogatás). Az általunk használt értelemben a szegregáció a társadalmi és interperszonális kapcsolatokat érintő jogi, emberi jogi, szociológiai és pedagógiai fogalom. A helyes megértéshez fontos, hogy a fogalmat a nemzetközi jog, a hazai és külföldi bíróságok ítélkezési gyakorlata, az emberi jogok, a Szlovák Köztársaság vonatkozó jogszabályai, valamint a modern pedagógiaelmélet és -gyakorlat alapelveivel összefüggésben vizsgáljuk.

A szegregáció aláássa a modern demokratikus társadalom alapelveit: az egyenlőséget, az emberi méltóság védelmét és az igazságosságot. A szegregáció tilalmával a jogalkotó a demokrácia említett alapvető építőelemeit és alapelveit védi. Az Emberi Jogok Európai Bírósága számos ítéletében kimondta, hogy a szegregáció – különösen a közvetlen diszkrimináció formájában megjelenő kirekesztés – jogellenes cselekmény és súlyos jogsértés. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy valamely kifogásolt szegregációs helyzet feltárására és orvoslására irányuló eljárás pontos eljárási szabályokhoz kötött, az nem alapulhat a szegregáció önkényes azonosításán.

A nemzetközi jogban a szegregációra nem találunk egyértelmű meghatározást. A nemzetközi emberi jogi egyezmények és az Európai Unió irányelvei az **egyenlő bánásmód** (equal treatment), azaz a **megkülönböztetésmentesség** (non-discrimination) fogalmán alapulnak. Ennek megsértése minősül jogellenes egyenlőtlen bánásmódnak (unequal treatment), azaz a **diszkriminációnak**. Először tehát tisztázzuk a két fogalom, a diszkrimináció és a szegregáció kapcsolatát.

Az iskolai szegregáció definíciójának jogszabályi rögzítésére először a Szlovák Köztársaság Helyreállítási és Ellenállóképességi Tervén belül az egyik mérföldkö végrehajtása részeként 2023 májusában került sor. Az iskolai szegregáció a közoktatási törvény szerint **„olyan cselekedet vagy mulasztás, amely ellentétes a külön jogszabály⁹ szerinti egyenlő bánásmód elvével, s a melynek következtében gyermekek, tanulók, hallgatók vagy a nevelési-oktatási folyamatban részt vevő személyek valamely csoportjának jelen törvényből következő, ok nélküli térbeli, szervezeti, fizikai vagy társadalmi kirekesztésére vagy elkülönített oktatására kerül sor”**.¹⁰

Szakértőkkel folytatott további konzultációk, valamint annak átfogó értékelése alapján, hogy a fogalom meghatározás kellően világos és egyértelmű-e, illetve hogy teljes mértékben tükrözi-e a Szlovák Köztársaság nemzetközi kötelezettségeit, az oktatási minisztérium tovább pontosította, illetve bővítette a fogalom meghatározását. Az új meghatározást a Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsa 2024 novemberében a közoktatási törvények átfogó módosításainak részeként a következő formában illesztette be a 245/2008. törvénybe: **„az iskolai szegregáció olyan cselekedet vagy mulasztás, amely ellentétes a külön jogszabály^{2a)} szerinti egyenlő bánásmód elvével, s amelynek következtében gyermekek, tanulók, hallgatók vagy a nevelési-oktatási folyamatban részt vevő személyek valamely csoportjának térbeli, szervezeti vagy társadalmi kirekesztésére vagy elkülönített oktatására kerül sor, kivéve a Szlovák Köztársaságot kötelező nemzetközi szerződés alapján nemzeti kisebbségek esetében az érintett nemzeti kisebbség nyelvén történő neveléshez és oktatáshoz való jog gyakorlása keretében nyújtott oktatást^{2b)}, valamint a fogyatékkal élő vagy**

⁹ 365/2004. törvény (diszkriminációellenes törvény) 2a. § (2) és (3) bekezdése

¹⁰ 245/2008. törvény (közoktatási törvény) 2023. 09. 01. és 2024. 12. 31. között hatályos változatának 2. § ah) pontja

tehetséges gyermekek és tanulók oktatásához való feltételek megteremtése keretében nyújtott oktatást, figyelembe véve akaratukat és érdekeiket, valamint törvényes képviselőik akaratát és érdekeit, amennyiben az ilyen oktatásban való részvétel nem kötelező, és megfelel a jelen törvény szerinti nevelési és oktatási feltételeknek, különösen az azonos oktatási szinten folytatott nevelési és oktatási tevékenység tekintetében.¹¹ A fogalommeghatározás kibővítésének és pontosításának okait az A1.1. szakasz tartalmazza.

Az iskolai szegregáció meghatározása a diszkriminációellenes törvényre hivatkozik, amely egyebek mellett a jogellenes egyenlőtlen bánásmód (diszkrimináció) különböző formáit is meghatározza. A törvény bevezetője kimondja, hogy a szegregáció a diszkrimináció egyik formája. Amint arra fentebb rámutattunk, ez a megállapítás a közoktatási törvény korábbi változatában is szerepelt, mégpedig olyan rendelkezés formájában, amely szerint a nevelés és az oktatás (egyebek mellett) „a diszkrimináció, különösképpen a szegregáció minden formájának tilalma” elvén alapul.¹²

A diszkriminációellenes törvény értelmében az egyenlő bánásmód (megkülönböztetésmentesség) elvének betartása a munkajogi és a hasonló jogviszonyokra, a társadalombiztosítási, egészségügyi, áru- és szolgáltatásnyújtási, valamint az oktatásügyi jogviszonyokra egyaránt vonatkozik. Ezekre a területekre értelemszerűen a szegregáció általános tilalma is vonatkozik.

Ebben a kézikönyvben kizárólag a nevelésben és oktatásban előforduló szegregációval foglalkozunk, mivel a szegregáció közoktatási törvény szerinti fogalmának definíciója által körülhatárolt tárgyterületre koncentrálnunk. Ha a következőkben a „szegregáció” szót használjuk, akkor mindig a „nevelés és oktatás területét érintő szegregációra” (a továbbiakban: iskolai szegregáció), azaz nem a társadalmi élet más területein előforduló szegregációra gondolunk.

A diszkriminációellenes törvény hatálya alá tartozó konkrét területek által meghatározott, az egyenlő bánásmódra vonatkozó alapelvek betartását és annak sajátosságait más törvények is szabályozzák, mint például a munka törvénykönyve, a szociális szolgáltatásokról szóló törvény, a fogyasztóvédelmi törvény vagy az egészségbiztosító társaságokról és az egészségügyi felügyeletről szóló törvény.

Mivel a szegregáció a diszkrimináció egyik formája, először a diszkrimináció fogalmát kell meghatároznunk. A diszkrimináció az egyenlő bánásmód (*equal treatment*) elvének megsértése, azaz megengedhetetlen, jogellenes egyenlőtlen bánásmód (*differential treatment*). (Vannak esetek, amint azt alább kifejtjük, amikor a megkülönböztetett bánásmód megengedhető, azaz indokolt.) Általánosságban jogellenes egyenlőtlen bánásmód alatt **„minden olyan megkülönböztetés, kirekesztés, korlátozás, előnyben részesítés vagy mulasztás értendő, amely a múltban történt, jelenleg történik vagy várhatóan történni fog.”**¹³

A diszkriminációellenes törvény a diszkrimináció hét formáját sorolja fel: közvetlen és közvetett diszkrimináció (hátrányos megkülönböztetés), zaklatás, szexuális zaklatás, megtorlás (viktimizáció), megkülönböztetésre való utasítás és megkülönböztetésre való bátorítás.¹⁴ Az iskolai szegregáció meghatározása közvetlenül a diszkriminációellenes törvény közvetlen és közvetett diszkriminációt meghatározó rendelkezéseire hivatkozik. A definíció értelmében tehát a **szegregáció közvetlen vagy közvetett diszkrimináció formájában valósulhat meg**. A szegregáció meghatározása a gyermekek, tanulók, hallgatók vagy az oktatásban és képzésben részt vevők csoportjaira vonatkozik

¹¹ A 245/2008. törvény (közoktatási törvény) 2. § ai) pont; 2025. január 1-jén lép hatályba. A 2a. és 2b. hivatkozáshoz tartozó lábjegyzetek szövege: „2a) Az egyes területeken érvényesítendő egyenlő bánásmódról és a diszkrimináció elleni védelemről, valamint egyéb törvények módosításáról szóló többször módosított 365/2004. törvény (diszkriminációellenes törvény). 2b) Az oktatásban alkalmazott hátrányos megkülönböztetés elleni küzdelemről szóló egyezmény (a Szlovák Köztársaság Kül- és Európai Ügyekért Felelős Minisztériumának 276/2024. közleménye). A fogyatékkal élők jogairól szóló egyezmény (a Szlovák Köztársaság Külügyminisztériumának 317/2010. sz. közleménye).

¹² [245/2008. törvény \(közoktatási törvény\) 3. § f\) pontja](#)

¹³ [A Rasszizmus és Intolerancia Elleni Európai Bizottság 7. sz. ajánlása](#). Eredetiben: „*Differential treatment is wide and includes any distinction, exclusion, restriction, preference or omission, be it past, present or potential.*” (ECRI, 2002)

¹⁴ [365/2004. törvény \(diszkriminációellenes törvény\) 2a. § \(1\) bekezdése](#)

Diszkriminációellenes törvény

Közvetlen diszkrimináció

(1) „Az olyan cselekedet vagy mulasztás, amelynek során egy személy kedvezőtlenebb elbánásban részesül, mint amilyenben más személy részesül, részesült vagy részesülhetne hasonló helyzetben.”¹⁵

Közvetett diszkrimináció

„Olyan, látszólag semleges előírás, döntés, utasítás vagy gyakorlat, amely egy személyt más személlyel szemben hátrányosabb helyzetbe hoz vagy hozhat; nem minősül közvetett hátrányos megkülönböztetésnek, ha az előírás, döntés, utasítás vagy gyakorlat jogos érdekből objektíve igazolható, az ilyen érdek elérésére megfelelő és szükséges.”¹⁶

A közoktatási törvény szerinti értelmezés

A közvetlen diszkrimináció formájában megjelenő szegregáció

Olyan cselekedet vagy mulasztás, amelynek során **személyek csoportja** kedvezőtlenebb bánásmódban részesül, mint milyenben **más személyek csoportja** részesül, részesült vagy részesülhetne hasonló helyzetben.

A közvetett diszkrimináció formájában megjelenő szegregáció

Olyan, látszólag semleges előírás, döntés, utasítás vagy gyakorlat, amely **személyek csoportját más személyek csoportjával** szemben hátrányosabb helyzetbe hoz vagy hozhat; nem minősül közvetett hátrányos megkülönböztetésnek, ha az előírás, döntés, utasítás vagy gyakorlat jogos érdekből objektíve igazolható, az ilyen érdek elérésére megfelelő és szükséges.

Forrás: saját anyag

Az iskolai szegregáció tehát olyan cselekedet, illetve olyan cselekedet vagy mulasztás eredménye, melynek következtében személyek egy csoportja alacsonyabb szintű* és alacsonyabb minőségű** oktatásban részesül. Az alacsonyabb szintű és minőségű oktatás (azaz a kedvezőtlenebb bánásmód) személyek egy csoportjának a diszkriminációellenes törvény szerinti védett ok (például etnikai hovatartozás vagy bőrszín) alapján történő kirekesztéséből és/vagy jogellenes elkülönítéséből (elkülönített oktatás) ered.

* az oktatás szintje alatt az UNESCO által javasolt, az oktatás egységes nemzetközi osztályozási rendszere (ISCED) szerinti oktatási szinteket értjük.

**az oktatás minősége alatt azon tényezők összességét értjük, amelyek hozzájárulnak a gyermek kognitív potenciáljának lehető legteljesebb kibontakozásához és a jóllét lehető legmagasabb fokának eléréséhez a gyermek adott életkörülményeinek és értékrendjéhez kapcsolódó egyéb jellemzők kontextusában.

A kedvezőtlenebb bánásmód hosszú távon hatással lehet a diákok motivációjára, tanulmányi eredményére és jövőbeli lehetőségeire. Ezért fontos, hogy az oktatás során kiemelt figyelmet szenteljünk az egyenlőségnek és a méltányosságnak.”

A szegregáció nem csak a diszkriminációellenes törvény szerinti egyenlő bánásmód elvét, hanem a Szlovák Köztársaság Alkotmányának 12. cikkében rögzített törvény előtti egyenlőség elvét is sérti. Az idézett cikk kimondja: „Az alapvető jogok és szabadságok a Szlovák Köztársaság területén nemre, fajra, bőrszínre, nyelvre, vallásra, politikai vagy más véleményre, nemzeti vagy társadalmi származásra, nemzetiséghez vagy etnikai csoporthoz való tartozásra, vagyoni, születési vagy egyéb helyzetre való tekintet nélkül mindenki számára garantáltak.”¹⁷

A1.1 Szegregáció és inklúzió

A kedvezőtlenebb bánásmód (alacsonyabb szintű és minőségű oktatás), a kirekesztés és az elkülönítés közötti kapcsolat nem egyirányú és nem lineáris. A kirekesztés és/vagy elkülönítés a kevésbé kedvező bánásmódnak egyrészt a következménye, másrészt az oka. Bizonyos helyzetekben és körülmények között az oktatás szintje és

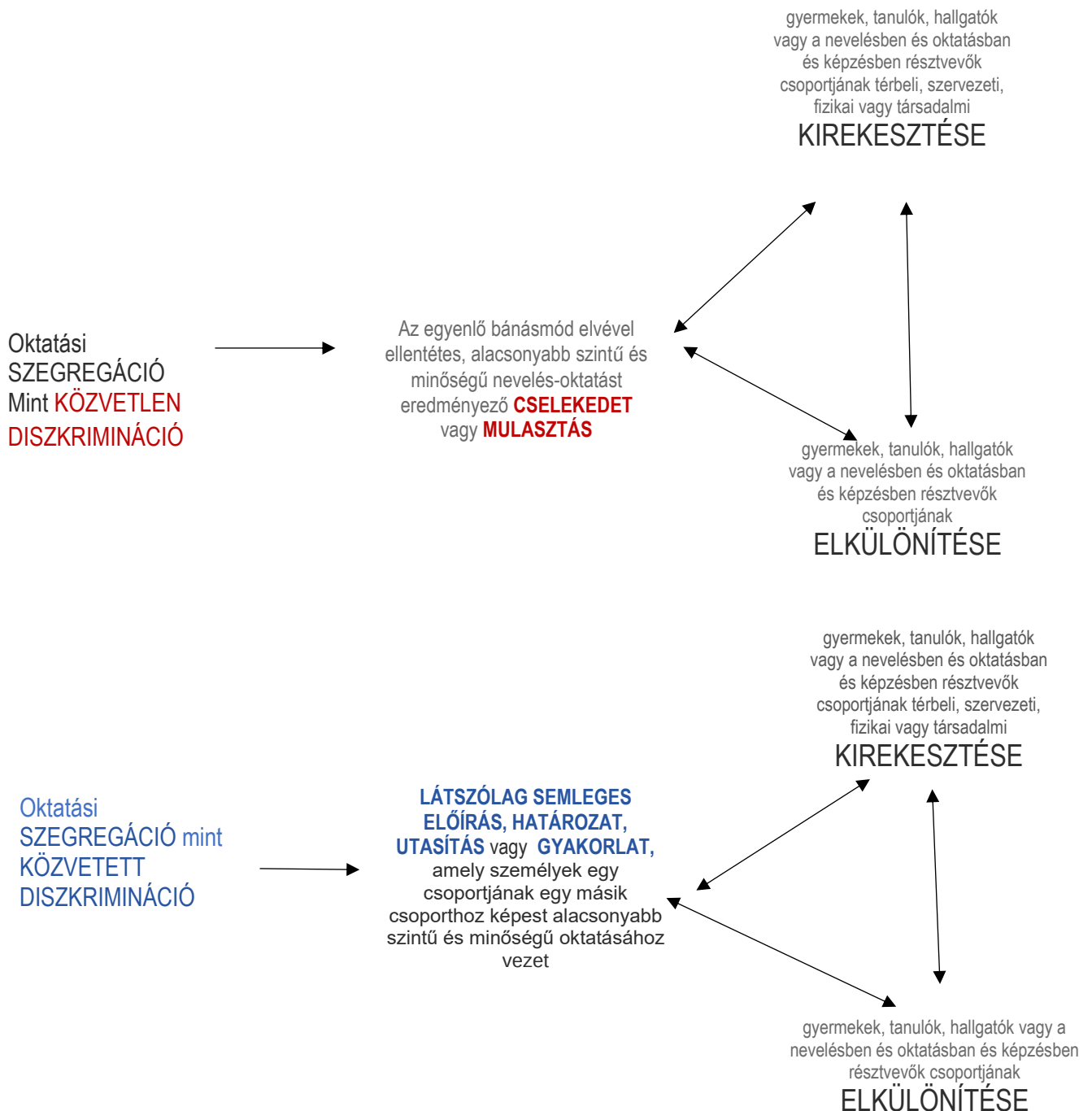
¹⁵ 365/2004. törvény (diszkriminációellenes törvény) 2a. § (2) bekezdése

¹⁶ 365/2004. törvény (diszkriminációellenes törvény) 2a. § (3) bekezdése

¹⁷A diszkrimináció elleni törvény és az alkotmány szerinti diszkrimináció közötti különbségeket az 1. táblázat mutatja be.

minősége éppen a kirekesztés és az elkülönítés különböző formái miatt alacsonyabb. A tanulók nem teljesítik ki a bennük rejlő potenciált, ennek az az eredménye, hogy a tanulók egyes csoportjai alacsonyabb színvonalú oktatásban részesülnek, és alacsonyabb szintű végzettséget szereznek, mint más csoportok. Az egyre mélyülő marginalizációval egyfajta „ördögi kör” alakul ki: a kirekesztés alacsonyabb szintű és minőségű oktatáshoz vezet, és fordítva, az alacsonyabb szintű és minőségű oktatás pedig tovább erősíti a kirekesztést és az elszigetelődést.

2. ábra - A szegregáció definícióihoz kapcsolódó, egymással összefüggő fogalmak bemutatása.

A szegregáció fogalmának közoktatási törvény szerinti értelmezése kapcsán fontos hangsúlyozni, hogy az eredeti meghatározás tartalmazta a „**jelen törvényből következő ok nélküli**” formulát. Ez a szövegrész csak a definíció második, az elkülönített oktatáshoz kapcsolódó részére vonatkozott. **Míg az indokolatlan, tehát az ok nélküli társadalmi, térbeli vagy szimbolikus kirekesztést eredményező magatartás minden esetben diszkriminatív, és arra kivétel nem vonatkozhat, az elkülönített oktatás nem minősül automatikusan szegregációnak. A szegregáció összetett jelenség, amely nem szűkíthető (kizárólag) „elkülönítésre”, azaz szeparációra.**

A kirekesztés és az elkülönítés közötti különbség a következő:

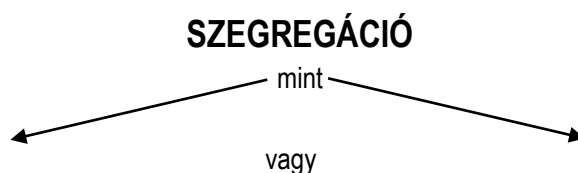
- a kirekesztés (*exclusion*) minden esetben diszkrimináció és/vagy szegregáció;
- az elkülönítés csak bizonyos feltételek mellett minősül diszkriminációnak és/vagy szegregációnak.¹⁸

A deszegregációnak az „elkülönítés-mentességre” való szűkítése két okból is problémás. Először is – ahogyan a definíció is jelzi – az elkülönített oktatás bizonyos esetekben jogilag indokolt, például a nemzetiségi oktatás esetén, amely adott nemzeti kisebbséghez tartozó személyek anyanyelvi oktatáshoz való alkotmányos jogának érvényesítését jelenti. Másodsorban: az elkülönített oktatás jogellenes formájának felszámolása (amelyet esetenként leegyszerűsítve a „deszegregációval” azonosítanak) önmagában nem garantálja a minőségi és inkluzív oktatást a marginalizált gyermekek vagy egy új kollektívába integrált tanulók csoportja számára. A teljes mértékű inklúzió előfeltétele ezekben az esetekben is a megfelelő támogató intézkedések biztosítása, a kedvező iskolai légkör megteremtése, valamint sok esetben az iskolán és a tágabb közösségen belüli megőrzés megszűntetése, valamint az akadályok, a sztereotípiák és az előítéletek lebontása.

A szegregáció két síkon is értelmezhető és tanulmányozható:

- a) állapotként vagy statikus jelenséggént,
- b) dinamikus és fejlődő folyamatként.

3. ábra – A szegregáció értelmezési síkjai

a) állapot/statikus jelenség

A közbeszédben a szegregációt annak statikus képével azonosítják. Ilyen statikus megközelítés jellemzi például azt a megállapítást, hogy egy iskola, ahol a roma tanulók felülreprezentáltak (magas a roma tanulók aránya), szegregált. E megközelítés esetében a hangsúly az „elkülönítésen” (elkülönített oktatáson) van, viszont hiányzik a „kirekesztés” aspektusa. A roma tanulók nagyobb százalékos aránya önmagában nem feltétlenül jelzi azt, hogy az adott iskola szegregált.

b) dinamikus és fejlődő folyamat

A „szegregált” (etnikailag homogén) iskolák kialakulásában szerepet játszhatnak más iskolák is, amelyek nem fogadják be a roma gyermekeket, azaz szervezetenként kirekesztik őket. Egy ilyen helyzet kialakulásában a hatóságok, az önkormányzatok vagy a fenntartók is szerepet játszhatnak, ha úgy alakítják az adminisztratív folyamatokat, hogy azok szegregált oktatáshoz vezetnek, például nem megfelelő érzékenységgel jelölik ki az iskolai körzeteket, vagy elmulasztják a proaktív megelőző intézkedések meghozatalát vagy a felvilágosítást a helyi közösségen belül. Az etnikai koncentráció hátterében demográfiai tényezők is állhatnak.

Forrás: saját anyag

Az etnikai homogenitás (koncentráció) és a szegregáció közötti kapcsolat vizsgálatakor **két kulcsfontosságú szempontot** kell figyelembe vennünk:

1. **Az iskolán belüli etnikai koncentráció és a területi egység vagy iskolai körzet etnikai összetétele közötti kapcsolat.** (Az iskolai körzeteket – akár az adott településen belül, akár az összevont iskolai körzetek esetében – a törvényben meghatározott kritériumoknak megfelelően kell kijelölni.¹⁹) Ebben az esetben a körzethez tartozó iskolák tanulóinak etnikai összetétele alapvetően meg kell, hogy egyezzen az adott területi

¹⁸ Részletesebb magyarázatért lásd a kézikönyv [A1.2](#) szakaszát.

¹⁹ 596/2003. törvény 8. §

egység (település) vagy iskolai körzet etnikai összetételével. Kivételt képeznek természetesen azok az esetek, amikor az elkülönített oktatás – például az oktatás nyelve alapján – megengedett.²⁰

2. **A szegregáció mint kirekesztés és elkülönítés és a minőségi inkluzív oktatás közötti összefüggés.** Ebben a tekintetben meghatározó, hogy a gyermekek és tanulók csoportjainak elkülönített oktatása nem akadályozza-e a teljes értékű inklúziót, valamint nem gátolja-e a nevelési és oktatási folyamatban részt vevők számára biztosítandó minőségi oktatáshoz való jog érvényesülését.

Az inklúzió az oktatásban nem pillanatnyi állapot, sokkal inkább adott cél elérésére irányuló, hosszú távú folyamat. A sikeresség megítélése szempontjából alapvető kritérium az elért eredmény, azaz a társadalmi inklúzió. A teljes inklúzió akkor valósul meg, ha az iskola befejezése után a munkaerőpiaci érvényesülés, a társadalomba való teljes integráció és a teljes körű személyes fejlődés esélyei valóban összehasonlíthatóak (egyenlőek) lesznek mindenki számára, függetlenül a személy kulturális, társadalmi vagy családi háttérétől. Ahogyan a szegregáció sem egyszerűsíthető le „elkülönítésre”, úgy az inklúzió sem szűkíthető csak az „integrációra”, vagyis arra, hogy például speciális igényű vagy kisebbségi gyermeket bármilyen felkészítés és további támogatás nélkül „átlagos” osztályba vesznek fel. Az inklúzió tehát nem egyenlő a különböző jellemzőkkel, szükségletekkel vagy identitással rendelkező gyermekek egyszerű „összekeverésének” aktusával.

A deszegregáció végső célja a tanulók társadalmi inklúziójának elérése, illetve a hátrányos helyzetű tanulók számára olyan feltételek megteremtése, amelyek révén az oktatásból kikerülve nem maradnak a társadalmi kirekesztettség csapdájában. A deszegregációs intézkedések hatékonyságát végső soron ebből a szempontból kell megítélnünk. **A jogellenes elkülönítés felszámolása tehát nem öncélú eljárás,** hanem eszköz és közbenső lépés a végső cél eléréséhez vezető úton.

A definícióban felsorolt „kirekesztés” egyes formái a szegregáció és az inklúzió statikus, más formái pedig a dinamikus megközelítést emelik ki. A „társadalmi kirekesztés” fogalma inkább a dinamikus szemléletre reflektál, vagyis arra, hogy a szegregáció megszüntetésére irányuló tevékenységek végül valóban társadalmi inklúzióhoz vezetnek-e. A „térbeli, szervezeti és fizikai kirekesztés” kifejezések inkább az aktuális intézkedéseket jellemzik, és a szegregációt mint állapotot tükrözik. Fontos, hogy ez a két megközelítés egyensúlyban legyen.

A különböző társadalmi és kulturális háttérrel rendelkező gyermekek és tanulók minőségi, inkluzív oktatásában az **elfogadásnak és a rugalmasságnak (alkalmazkodóképességnek)** is meg kell jelennie, továbbá az oktatásnak a gyermekek és tanulók helyzetéből adódó szükségletekhez kell igazodnia.²¹ A gyermekek és tanulók **„oktatási szükségleteinek és egyéni sajátosságainak tiszteletben tartása”** tehát azt jelenti, hogy a kulturális elfogadás és a rugalmasság az inkluzív megközelítés részét képezi.²² Ez nem csak az oktatási tartalom adaptabilitására (pl. a következő oktatási ciklusba való továbblépéshez szükséges minimálisan elvárt tanulmányi eredmények), hanem a tanulók teljesítményének értékelésére és oktatási útjuk alakítására is vonatkozik. Ide sorolhatók továbbá a korai iskolaelhagyás meggátolását, az indokolatlan bukások megelőzését, valamint az iskolalátogatás és a fegyelem biztosítását célzó hatékony intézkedések is.

A1.2 Kirekesztés és elkülönített oktatás

Annak érdekében, hogy az iskolai szegregáció jellemzése kapcsán jobban megértsük a kevésbé kedvező bánásmód, a kirekesztés és az elkülönítés közötti összefüggéseket és kölcsönös feltételezettséget, vizsgáljuk meg néhány fontos nemzetközi jogi norma – különösen az oktatásban alkalmazott megkülönböztetés elleni küzdelemről szóló UNESCO-egyezmény („UNESCO-egyezmény”) – kulcsfontosságú rendelkezéseit.

²⁰ Lásd a kézikönyv [A1.4.](#) fejezetét.

²¹ Lásd pl. a [General Comment No. 13: The Right to Education](#) (CESCR, 1999) – az itt szereplő kritériumokat az [5. sz. melléklet](#) is részletezi. Lásd még az Emberi Jogok Európai Bíróságának számos ítéletét, pl. [Case of Elmazova and others v. North Macedonia, 2022.](#)

²² Lásd az inkluzív oktatás definícióját: [245/2008. törvény \(közoktatási törvény\) 2. § ag\) pont.](#)

1. cikk

1. A jelen egyezmény szempontjából a „megkülönböztetés” kifejezés alatt értendő a fajon, bőrszínen, nemen, nyelven, valláson, politikai vagy bármilyen egyéb véleményen, nemzetiségi vagy társadalmi származáson, vagyoni helyzeten vagy születésen alapuló minden olyan különbségtétel, kizárás, korlátozás, vagy kedvezés, amelynek célja vagy következménye az oktatás terén való egyenlő elbánás megszüntetése vagy akadályozása, nevezetesen:

- (a) valamely személy vagy csoport kizárása az oktatás bármely fajtájában vagy fokozatában való részvételből;
- (b) valamely személynek vagy csoportnak alacsonyabb színvonalú oktatásra való korlátozása;
- (c) bizonyos személyek vagy csoportok részére külön oktatási rendszerek vagy intézetek létesítése vagy fenntartása, a jelen egyezmény 2. cikkében foglalt rendelkezések fenntartásával; vagy
- (d) valamely személynek vagy csoportnak az emberi méltósággal össze nem egyeztethető helyzetbe való juttatása.

2. A jelen egyezmény szempontjából az „oktatás” szó az oktatás összes fajtáira és fokozataira vonatkozik, és kiterjed az oktatásban való részvétel lehetőségére, az oktatás színvonalára és minőségére, valamint a tanulmányok folytatásának feltételeire.

Az idézett UNESCO-egyezmény, amelyhez a Szlovák Köztársaság is csatlakozott, meghatározza az iskolai diszkriminációnak minősülő intézkedéseket. Bár az egyezmény nem használja az „iskolai szegregáció” kifejezést, a fenti analógiát használva a „személyek csoportjai” elleni elfogadhatatlan/jogellenes cselekmények az iskolai szegregáció eseteinek tekinthetők. Az elfogadhatatlan/jogellenes cselekmények közé tartozik a „bizonyos személyek vagy csoportok részére külön oktatási rendszerek vagy intézetek létesítése vagy fenntartása”, kivéve, ha ez az egyezmény 2. cikkének rendelkezéseivel összhangban történik, amelyre később visszatérünk. A „bizonyos személyek vagy csoportok” kifejezés itt olyan személyek csoportját jelenti, amelyeket az Egyezmény vonatkozó cikkének bevezetőjében felsorolt jellemzők – faj, bőrszín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, gazdasági helyzet vagy születés – határoznak meg.

4. ábra – Az UNESCO egyezmény 1. cikkének rendelkezései

a) valamely személy vagy csoport kizárása az oktatás bármely fajtájában vagy fokozatában való részvételből;

b) valamely személynek vagy csoportnak alacsonyabb színvonalú oktatásra való korlátozása;

c) bizonyos személyek vagy csoportok részére külön oktatási rendszerek vagy intézetek létesítése vagy fenntartása, a jelen egyezmény 2. cikkében foglalt rendelkezések fenntartásával; vagy

d) valamely személynek vagy csoportnak az emberi méltósággal össze nem egyeztethető helyzetbe való juttatása.

Forrás: az UNESCO egyezmény 1. cikke alapján készült saját anyag

A szegregáció közoktatási törvény szerinti meghatározását az UNESCO-egyezmény 1. cikkének vonatkozó rendelkezéseivel összevetve megállapíthatjuk, hogy:

- az a), b) és d) pontban meghatározott helyzetek a „kirekesztés” különböző formáit képviselik;
- a c) pontban meghatározott helyzetek „jogellenes elkülönítésnek” minősülnek;
- egyes helyzetek a kirekesztés és az elkülönítés kombinációját jelentik;
- az a), b) és c) pontban meghatározott esetek kombinációja alapján elképzelhető olyan helyzet, amelyben egyes iszlám országokban a nők és lányok egyáltalán nem jutnak hozzá az oktatáshoz, vagy csak alacsonyabb szintű és minőségű alapfokú oktatásban részesülhetnek, és ez a korlátozás általában a lányok számára elkülönített oktatási rendszerek vagy intézmények fenntartásával párosul;
- a d) pont olyan helyzetet ír le, amikor a gyermekek vagy tanulók egyes csoportjait rossz higiéniai körülmények között, alacsony szintű oktatási eszközökkel és feltételek között oktatják, részlegesen vagy teljesen hiányoznak a megfelelő és jó minőségű oktatási anyagok, a pedagógusok és a szakmai személyzet képzetlen, nincs megfelelő szaktudása és alacsony színvonalon oktat; esetleg a tanulók folyamatos közvetlen

²³ [Convention against Discrimination in Education](#) (UNESCO, 1960). Nem hivatalos szlovák fordítás: [Právo na vzdelanie a jeho kľúčové aspekty](#) [Az oktatáshoz való jog és annak legfontosabb aspektusai] D. Horná és K. Petőcz, 2015; magyarul: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=96400011.tvr>.

vagy látens megbélyegzéssel, sértegetéssel vagy nyílt rasszizmussal szembesülnek. Ebbe a kategóriába tartozhatnak továbbá azok a helyzetek is, amikor egy bizonyos etnikai csoporthoz tartozó gyermekeket, bár fizikailag jelen vannak az osztályteremben, szimbolikusan kirekesztik, mert az osztályterem végében ülnek, és a pedagógus nem fordít rájuk elég figyelmet, vagy alábecsüli, lekicsinyli őket.

- a b) és a c) pont alá tartozó helyzetek kombinációja lehet pl. az a szituáció, amikor a marginalizált roma közösségekből származó gyermekeket tévesen diagnosztizálják, és ezért nagy arányban irányítják őket az értelmi fogyatékos gyermekek számára fenntartott speciális iskolákba. Az ilyen magatartás nem okvetlenül célzatos vagy szándékos, inkább a helytelen vagy következtetlen szakmai eljárás következménye. Például, ha ugyanazokat az eljárásokat és módszereket alkalmazzák egy a szlovák nyelvet nem beszélő, marginalizált és kevésbé ösztönző környezetből származó roma gyermek diagnosztizálására, mint egy átlagos többségi gyermek esetében, akkor egy látszólag semleges gyakorlat alkalmazására kerül sor, amely azonban a roma gyermeket a másik gyermekhez képest hátrányos helyzetbe hozza. Ez tehát olyan eset, amikor a közvetett diszkrimináció szegregációhoz vezet.
- A c) pont olyan helyzetekre vonatkozik, amelyek indokolatlan vagy jogellenes elkülönítésnek nevezhetők. Ilyen helyzet állhat elő, ha gyermekek és tanulók egyes csoportjait kizárólag etnikai különbözőségük miatt kényszerítenek arra, hogy elszigetelten, más tanulócsoportokkal való kapcsolat nélkül, külön erre a célra kijelölt épületekben vagy osztálytermekben tanuljanak, vagy ha szakmai diagnózissal megerősített, releváns ok nélkül a központi oktatási útvonalon kívül részesülnek oktatásban.

Ugyanakkor mind az UNESCO-egyezmény, mind a szlovák közoktatási törvény bizonyos esetekben megengedi az elkülönített oktatást.²⁴

A1.3 A szegregáció mint közvetlen vagy közvetett diszkrimináció

A fent felsorolt helyzetek mindegyike előállhat a hatóságok és közintézmények részéről megvalósuló módszeres, tervezett, a nemzeti jogszabályok által támogatott és a közpolitikák **hivatalos részét képező intézkedések eredményeként**. Ilyen esetben nyílt és rendszerszerű, közvetlen és törvény által legalizált diszkriminációról/szegregációról van szó.

A szélsőséges formában megvalósuló közvetlen, nyílt és rendszerszerű szegregációt **apartheidnek** nevezzük. A legális közvetlen szegregációra példa az 1930-as években a náci Németországban és más, Németország befolyási övezetébe került európai országokban elfogadott úgynevezett zsidótörvények. A szegregáció akár népi társadalomhoz is vezethet, ahogyan az az európai zsidók esetében történt a II. világháború alatt.²⁵

Bár a 20. század első felében az USA egyes tagállamaiban az afroamerikaiakat sújtó szegregációt a szövetségi alkotmány jogilag nem támasztotta alá, csak egyes déli államok törvényei támogatták, az USA Legfelsőbb Bíróságának a Plessy kontra Ferguson ügyben²⁶ 1896-ban hozott szerencsétlen döntése legalizálta a „separate but equal” (elkülönített, de egyenlő) elvet.²⁷ Ezek az ítéletek az európai bíróságok számára is precedensértékűek voltak a faji szegregáció meghatározása szempontjából, ezért az [A2](#) részben visszatérünk rájuk.

Szegregáció a **célzott fellépés szándékos (vagy nem szándékos) elmulasztásának eredményeként** is kialakulhat olyan esetekben, amikor adott helyzet kezelése a csoport sajátos helyzetét figyelembe vevő speciális megközelítést igényel, és éppen ennek figyelmen kívül hagyása, illetve a formálisan egyenlő megközelítés alkalmazása jelenti a közvetett diszkriminációt vagy szegregációt. Ennek hátterében általában a nem megfelelő hivatali gyakorlat és a törvények és egyéb jogszabályok helytelen alkalmazása áll. Ez a jogszabályok többféle értelmezhetőségéből és kölcsönös ellentmondásaiból, esetleg szándékos félreértelmezésükből vagy

²⁴ Ezeket az eseteket a kézikönyv [A1.4](#) szakasza ismerteti.

²⁵ A népi társadalom fogalmát az ENSZ Közgyűlése 1948-ban vezette be a népi társadalom büntetésének megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezmény elfogadásával. Lásd: [Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 32/1955 Zb.](#) [32/1955 sz. külügyminiszeri rendelet]; magyarul: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=95500016.tvr>.

²⁶ [Plessy v. Ferguson: Separate But Equal Doctrine](#)

²⁷ 1954-ben az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága a [Brown vs. Board of Education of Topeka](#) ügyben megváltoztatta korábbi döntését. A faji megkülönböztetéssel és szegregációval kapcsolatos ügyek elbírálása során mindkét ítélet jelentős hatással volt az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélkezési gyakorlatára és az európai demokratikus jogállamok bíróságainak joggyakorlatára (Lásd még az [5.](#) sz. szövegdobozt).

tudatlanságból adódik. Az okok között találjuk a jogérvényesítés hiányosságait, illetve a törvények, rendeletek és iránymutatások betartására hivatott hatékony ellenőrzés és felügyelet hiányát is.

Ha az állam nem jár el is közvetlenül és aktívan diszkriminatív és szegregáló módon, ez a tény nem mentesíti annak kötelezettsége alól, hogy fellépjen a más szervezetek – legyenek azok közigazgatási szervek vagy más jogi és természetes személyek – által alkalmazott egyenlőtlen bánásmód ellen. Az Európai Bíróság többször is megerősítette ítéleteiben, hogy a nem az állam vagy a hatóságok közvetlen és aktív fellépésének eredményeként bekövetkező kirekesztés és elkülönítés esetén is kötelessége az államnak fellépni annak érdekében, hogy biztosítsa az oktatási esélyegyenlőséget, ideértve a hátrányos helyzetbe került tanulók csoportjai számára az eredményesség tekintetében biztosított esélyegyenlőséget is. Az ilyen helyzeteket az Európai Bíróság *de facto* szegregációnak nevezi, azok természetüknél fogva kimerítik a közvetett diszkrimináció és szegregáció fogalmát.²⁸

A diszkrimináció és így a szegregáció is vizsgálható az egyéni emberi jogok védelmének szempontjából, illetve az egyenlő bánásmód elvét rögzítő európai uniós irányelvek és az ezeken alapuló szlovák diszkriminációellenes törvény kontextusában.

A Szlovák Köztársaság Alkotmánya, az Emberi Jogok Európai Egyezménye és az ENSZ-ben elfogadott nemzetközi emberi jogi egyezmények az **egyéni emberi jogok védelmének és előmozdításának** elvén alapulnak, amely az állam (közhatalmi szerv) és az egyén közötti vertikális kapcsolatra épül. Amennyiben az illetékes hatóságok, különösen a bíróságok az egyéni emberi jogok védelmével összefüggésben vizsgálják a diszkriminációt, **a diszkrimináció elleni védelemmel kapcsolatos jogokat járulékos jognak tekintik.** Megvizsgálják például, hogy sérült-e az egyén oktatáshoz való joga, egyúttal azt is vizsgálhatják, hogy sérült-e mindeközben az egyenlő bánásmód elve. Azt vizsgálják tehát, hogy sor került-e az adott egyén jogainak olyan módon történő megsértésére, hogy a hatóság hátrányos helyzetbe hozta őt egy másik személyhez képest, akinek azonos joga ugyanabban a helyzetben és ugyanolyan feltételek mellett nem sérült. Itt tehát elsősorban a törvény előtti egyenlőség elvének kifejtéséről van szó.

Az Európai Gazdasági Közösség, majd később az Európai Unió **diszkriminációellenes irányelvein** alapuló megkülönböztetésmentesség fogalma elsősorban **a közös piac és a közös gazdasági tér védelmének koncepcióján alapul.** Célja tehát nem csak az állam, hanem bármely jogi és természetes személy által szállított **árukhoz és szolgáltatásokhoz való egyenlő hozzáférés védelme.** Ezeknek az irányelvek a **személyi hatálya tehát horizontális.** Természetes személyekkel szembeni diszkriminációra ebben az értelemben tehát nemcsak az állami és közhatalmi szervek, hanem természetes és jogi személyek részéről is sor kerülhet. Az egyén szempontjából tulajdonképpen mindegy, hogy az oktatáshoz való egyenlő hozzáférés jogának az érvényesítése az alkotmány vagy a diszkriminációellenes törvény alapján történik. Általában a diszkriminációellenes törvény szerinti eljárás alkalmazására kerül sor abban az esetben, ha az oktatáshoz való egyenlő hozzáférés jogának megsértése miatt indult eljárásban valamely (nagyobb) csoport sérelméről van szó, és ez az oktatás teljes területére (azaz nemcsak a közoktatásra) kiterjed.

Az állam még a jogi vagy természetes személyek részéről megvalósuló diszkrimináció vagy szegregáció esetén is köteles a diszkrimináció vagy szegregáció megszüntetése érdekében lépéseket tenni, függetlenül attól, hogy a nem állami szereplők tevékenysége által okozott szegregáció közvetlen vagy közvetett megkülönböztetés formájában valósul-e meg.

A1.4 Jogszerű elkülönített oktatás

Az iskolai szegregáció definíciója bizonyos esetekben megengedi az elkülönített oktatást. A jogszerű elkülönített oktatás eseteit az UNESCO-egyezmény 2. cikke határozza meg.

2. sz. szövegdoboz: **Az elkülönített oktatás az UNESCO egyezmény 2. cikke alapján nem tekinthető diszkriminációnak vagy szegregációnak, ha az államok lehetővé teszik:**

(a) külön oktatási rendszerek vagy intézetek létesítését vagy fenntartását a két nembeli tanulók számára, ha ezek a rendszerek vagy intézetek az oktatásban való részvételre egyenlő lehetőségeket nyújtanak;

²⁸ Lásd az Emberi Jogok Európai Bíróságának a [Case of Elmazova and others v. North Macedonia, 2022](#) ügyben hozott ítéletét.

(b) vallási vagy nyelvi okokból olyan külön rendszerek vagy intézetek létesítését vagy fenntartását, amennyiben az ilyen rendszerekben való részvétel szabadon választható, és az itt nyújtott oktatás összhangban áll az elfogadott normákkal;

(c) magán tanintézetek létesítését vagy fenntartását, amennyiben ezeknek az intézeteknek nem az a céljuk, hogy bármely csoport kizárását biztosítsák, és ha az általuk nyújtott oktatás összhangban áll az elfogadott normákkal.

Szlovákiában jelenleg csak a testnevelésórákon valósul meg a fiúk és a lányok elkülönítése.²⁹ Léteznek azonban olyan tanulmányi szakok vagy szakmai képzések, ahol a fiúk vagy a lányok vannak túlsúlyban. Végül soron ez a jelenség is vezethet közvetett (horizontális) szegregációhoz, mivel azokban a szakmákban, amelyekben a nők vannak túlsúlyban – pl. a segítő szakmák az egészségügy, a szociális ellátás területén vagy a pedagógus szakma –, az átlagfizetések is alacsonyabbak.

Szlovákiában az oktatás nyelve szerinti, nemzetiséghez kötött elkülönített oktatás is létezik, és nemzetiségi oktatás formájában valósul meg. Az ilyen elkülönített oktatást a nemzeti kisebbségek tagjainak anyanyelvi oktatáshoz való pozitív joga indokolja, és a nemzetközi jog, a Szlovák Köztársaság Alkotmánya³⁰ és a közoktatási törvény is garantálja.³¹ Az oktatás nyelve szerinti elkülönített oktatás tehát a szegregáció definíciója szerinti jogszerű szegregáció egyik formája.³² A szegregáció közoktatási törvény szerinti definíciója erre reflektál akkor, amikor nem minősíti szegregációnak „**a Szlovák Köztársaságot kötelező nemzetközi szerződés alapján nemzeti kisebbségek esetében az érintett nemzeti kisebbség nyelvén történő neveléshez és oktatáshoz való jog gyakorlása keretében nyújtott oktatást**“.

Az UNESCO-egyezménnyel összhangban lévő, jogszerű elkülönített oktatás további formája a magán- és egyházi iskolákban biztosított oktatás. Ebben az esetben azonban nem annyira a vallási meggyőződésen vagy a vagyoni/társadalmi státuszon alapuló engedélyezett szegregációs okról van szó, hanem arról, hogy a jog többféle fenntartói formát engedélyez. Még a magán- és egyházi iskolák sem alkalmazhatnak megkülönböztetést a diszkriminációellenes törvényben vagy az alkotmányban megnevezett védett ok alapján. Ez például azt jelenti, hogy a katolikus egyház által fenntartott iskola nem kötheti a jelentkező felvételét a katolikus egyházhoz való tartozás igazolásához. Hasonlóképpen a magániskola sem kötheti a tanuló felvételét az anyagi háttér igazolásához. Az oktatási esélyegyenlőséget minden iskolatípus esetében az állam garantálja az egységes finanszírozás és az állami oktatási program révén.

Az UNESCO-egyezmény nem foglalkozik a fogyatékoság vagy az egészségügyileg hátrányos helyzet alapján történő diszkriminációval és szegregációval. Az Egyezmény ugyanis az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában (a továbbiakban: Nyilatkozat)³³ felsorolt diszkriminációs okokra támaszkodik; a Nyilatkozatban nem szerepel fogyatékoság, a szexuális irányultság, a nemzetiség, az életkor sem. Ezeket az okokat a Nyilatkozat és az UNESCO-egyezmény elfogadásakor különböző okokból kifolyólag egyetemes szinten még túl érzékenynek tekintették ahhoz, hogy a nemzetközi jogba beemeljék őket. A fogyatékoság és a szexuális irányultság mint ok nem szerepel sem az Emberi Jogok Európai Egyezményében (1950), sem a Szlovák Köztársaság Alkotmányában (1992); ennek az alapvető jogokat és szabadságokat tárgyaló második fejezete a Nyilatkozatra és az Európai Egyezményre támaszkodik.

A fogyatékkal élő személyek teljes egyenlőségét csak a Fogyatékosággal élő személyek jogairól szóló egyezmény (2006) fogalmazta meg, ezt a Szlovák Köztársaság 2010-ben ratifikálta. A közoktatási törvény számos rendelkezése foglalkozik a fogyatékkal élő vagy az egészségügyileg hátrányos helyzetű gyermekek és tanulók oktatásával. E gyermekek és tanulók oktatásának kérdésköre – egyebek mellett a diszkrimináció és a szegregáció összefüggésében – meghaladja a jelen kézikönyv kereteit és céljait, ezért azzal csak érintőlegesen foglalkozunk, mégpedig azzal kapcsolatban, hogy a hátrányos szociális helyzetű és marginalizált roma közösségekből származó gyermekek nagy számban kerülnek be az enyhe értelmi fogyatékos gyermekek számára létesített speciális iskolákba. Itt csak néhány lényeges tényről említünk meg.

²⁹ Az egykori Csehszlovákiában az általános koedukációt 1948-ban vezették be.

³⁰ [A Szlovák Köztársaság Alkotmánya, 34. cikk \(2\) bek.](#)

³¹ 245/2008. törvény (közoktatási törvény) [2. §, ab\) – ae\) pont](#), [12. § 3. bek.](#) és [\(5\) bek.](#)

³² A kérdéskör részletesebb magyarázatát lásd a [4. sz. mellékletben](#)

³³ [Universal declaration of human rights](#) (OSN, 1948)

A fogyatékkal élő személyek jogairól szóló egyezmény arra kötelezi a feleket, hogy az oktatás minden szintjén biztosítsák a fogyatékkal élő vagy az egészségügyileg hátrányos helyzetű személyek számára az inkluzív (befogadó) oktatást. A szövegben a következő megfogalmazás olvasható: [a felek] „a fogyatékkal élő személyeket fogyatékoságuk alapján nem zárják ki az általános oktatási rendszerből” (a többségi oktatási rendszerből). Az egyezményben nem ez áll: „a fogyatékkal élő személyeknek joguk van a többségi oktatásba való bekapcsolódáshoz”. Az egyezmény tehát nem ró azonnali kötelezettséget a felekre, hogy valamennyi fogyatékkal élő és hátrányos helyzetű gyermeket itt és most integráljanak a többségi oktatásba. A felek, köztük Szlovákia is, elkötelezték magukat amellett, hogy egyértelmű és tartós erőfeszítéseket tesznek e cél elérése érdekében.

Bizonyos súlyos fogyatékoság esetén az inklúzió kifejezetten problematikus lehet, és olyan masszív támogató intézkedéseket igényel, amelyek jelenleg nem állnak rendelkezésre.

A szegregáció definíciója, illetve a törvény vonatkozó rendelkezései egyelőre külön oktatási intézmények létrehozását teszik lehetővé a fogyatékkal élő vagy tehetséges személyek számára. Ugyanakkor a szülőknek és a törvényes képviselőknek továbbra is lehetőségük van kiválasztani, mely oktatási formát részesítik előnyben gyermekük számára. A közoktatási törvény a következő három lehetőséget kínálja:

a) fogyatékkal élő gyermekek és tanulók számára fenntartott iskolák,

b) egyéb iskolák a közoktatási törvény szerint:

1. a fogyatékkal élő gyermekek és tanulók számára létrehozott osztályok, amelyeket általában az azonos típusú fogyatékkal élő gyermekek vagy tanulók számára hoznak létre; ugyanakkor az oktatási folyamat egy része az intézményben tanuló más gyermekekkel vagy tanulókkal együtt történhet, illetve egyes tantárgyak vagy tevékenységek a fogyatékkal élő gyermekek és tanulók számára kialakított osztálytermen kívül valósulhatnak meg,
2. vagy az intézményben tanuló más gyermekekkel vagy tanulókkal közös osztályok vagy oktatási csoportok (ez esetben a fogyatékos gyermeknek vagy tanulónak a nevelési-oktatási folyamatba történő teljes integrálásáról van szó; a gyermeket vagy tanulót az iskola vagy a tanácsadó és prevenció intézmények által meghatározott szükséges támogatás illeti meg).³⁴

Az UNESCO-egyezmény nem teszi lehetővé a faji és etnikai alapon történő elkülönített oktatást. E tilalom okait a következő fejezetben ismertetjük, amely a szegregáció sajátos formájával, a faji szegregációval foglalkozik.

A2 FAJI DISZKRIMINÁCIÓ ÉS FAJI SZEGREGÁCIÓ

A kézikönyv következő részében a **faji szegregációval** foglalkozunk, ez szlovákiai viszonylatban elsősorban a romák szegregációjának kérdését jelenti.

A faji megkülönböztetés fogalmát a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről szóló nemzetközi egyezmény (a továbbiakban: ICERD egyezmény – *International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*) definiálja. Az ICERD egyezmény meghatározza a faji diszkrimináció fogalmát, és tiltja a faji szegregációt, bár azt nem definiálja explicit módon. Az egyezmény az egyetlen olyan nemzetközi jogi dokumentum, amely – bár csak a faji szegregációt illetően – egyértelműen megnevezi és kifejezetten tiltja a szegregációt.

3. sz. szövegdoz: **A faji diszkrimináció (megkülönböztetés) ICERD egyezmény szerinti definíciója**³⁵

1. cikk Ezen egyezmény szövegében a „faji megkülönböztetés” kifejezés minden olyan különbségtételt, kirekesztést, megkorlátozást vagy előnyben részesítést (az eredetiben: *distinction, exclusion, restriction or preference*) jelent, amelynek alapja a faj, a szín, a leszármazás, a nemzetiségi vagy etnikai származás, és amelynek célja vagy eredménye politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális téren vagy a közélet bármely más terén az emberi jogok és alapvető szabadságjogok elismerésének, egyenrangú élvezetének vagy gyakorlásának megsemmisítése vagy csorbitása.

³⁴ Lásd: 245/2008. törvény 94. § és 145a §

³⁵ In [Vyhláška ministra zahraničných vecí č. DO Zb.](https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=96900008.tvr) [95/1974. sz. külügyminiszeri rendelet] (MZ SR, 1974); magyarul: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=96900008.tvr>

3. cikk A részes államok különösen elítélik a faji elkülönítést és az apartheidet és vállalják, hogy a joghatóságuk alá tartozó területeken minden ilyen természetű gyakorlatot megakadályoznak, eltiltanak és megszüntetnek.

Az ICERD egyezményben a „faj” vagy „rassz”(race) kifejezés használatának gyakorlati okai vannak, és öt alkategóriát foglal magában: faj, bőrszín, etnikai hovatartozás, nemzetiségi hovatartozás és leszármazás. Mindenesetre a nemzetközi jog a „rassz/faj” kifejezést nem használja ideológiai felhanggal, a rasszok felsőbb- vagy alsóbbrendűségére vonatkozó elméletek értelmében.³⁶ Az említett alkategóriák közötti különbségek tisztázása azért fontos, mert azokat a romák szlovákiai szegregációjának meghatározásakor is gyakran összekeverik.

4. sz. szövegdozoz: **A „faj” (rassz) és az ahhoz kapcsolódó okok/tulajdonságok mint a diszkrimináció és a szegregáció alapjául szolgáló, ICERD szerinti okok**

A **faj** (rassz, nagy-rassz) mint segédfogalom a Föld lakóinak nagy csoportjaira utal, amelyeket valamilyen objektív külső jegy, különösen a bőrszín, a koponya vagy a szemek alakja, esetleg a beszéd és a kifejezőmód különböztet meg. Ezek az évezredek alatt kialakult nagy embercsoportok egyazon biológiai fajhoz, a homo sapiens sapienshez tartoznak. Általában három „nagy-rasszt” különböztetünk meg: európai (fehér), mongoloid (sárgásbarna) és afrikai (fekete). A modern történelem során ez a három alapvető „rassz” a migráció és a kultúrák közötti érintkezés következtében természetesen keveredett, ezért a „rasszok” között ilyen értelemben nincsenek éles határok.

A **bőrszín** olyan kategória, amelyet sok esetben és országban a „rassz/faj” szinonimájaként használnak. A három alapvető „rassz” keveredése következtében azonban a bőrszín igen változatos lehet, és tulajdonképpen végtelen számú bőrszín eredményezhető. Amikor a szlovákiai (közép-európai) romákról beszélünk a faji hovatartozás tekintetében, akkor a bőrük eltérő színére is gondolunk.

A **származás** („descent” vagy az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában „birth”) a „családi háttérre” utal, vagyis azokra a körülményekre, amelyekbe valaki beleszületik. Ebben az esetben tehát társadalmi kategóriáról (társadalmi státusz, osztály vagy társadalmi csoport) van szó. A „származás” tehát meglehetősen közel áll a „társadalmi származás/társadalmi háttér” kategóriához. Az egyetemes emberi jogi egyezmények kontextusában a „származás” arra utal, hogy egyes országokban (például Indiában) kifejezetten nem mindegy, milyen családba, társadalmi osztályba, társadalmi kasztba születik valaki. Ez a tény önmagában is okot adhat a születéstől fogva megjelenő diszkriminációra vagy szegregációra, és előre meghatározhatja a személy egész életútját.

A faji megkülönböztetés minden formájának kiküszöbölésével foglalkozó bizottság (CERD) a 2002. évi 29. sz. általános ajánlásában³⁷ a „származáson” (birth, descent) alapuló diszkrimináció fogalmát így határozza meg: „bizonyos közösségek tagjainak a társadalmi rétegződés olyan formái alapján történő diszkriminációja, mint például a kaszt vagy más hasonló, öröklött társadalmi státuszú rendszerek, amelyek alapvetően befolyásolják vagy közvetlenül megtagadják az emberi jogok egyenlő élvezetét”.

Szlovákiai kontextusban, illetve a romák diszkriminációjának/szegregációjának kontextusában a származás kérdése a családi/társadalmi származás tekintetében szintén kiemelt fontossággal bír. A kérdés ugyanakkor nemcsak a többség és a roma kisebbség viszonylatában, hanem az egyes roma csoportok belső viszonyai és egymás közötti kapcsolatainak szempontjából is releváns.

A **nemzeti származás vagy nemzetiség** (national origin) egy nemzethez vagy nemzeti kisebbséghez való tartozást jelent. Szlovákiai és közép-európai viszonylatban a nemzetiség elsősorban egy olyan közösséghez való tartozást jelent, amelyet a közös nyelv, a közös kulturális szokások és hagyományok, a közös történelmi tudat, a közös terület, esetleg a domináns vallás vagy hit köt össze. A nemzetiség ugyanakkor nem (kizárólag) objektív külső megkülönböztető jegy, mint például a „rassz/faj”, a bőrszín vagy más biológiai megkülönböztető jegyek. Mai értelmezésünk szerint a nemzet alapvetően társadalmi (évszázadok alatt kialakult) konstrukció, ahogyan a nyelv, a népi kultúra és hagyományok, a magaskultúra vagy a történelmi tudat is az. A nemzetiségnek szinte semmi köze az ember génállományához. Csaknem minden európai ember alapvetően ugyanazzal a génállománnyal rendelkezik. A nemzetközi dokumentumok és a Szlovák Köztársaság Alkotmánya szerint a nemzetiség szabad (személyes) választás kérdése. A Szlovák Köztársaság Alkotmányának 12. cikk (3) bekezdése értelmében: „Mindenkinek joga van ahhoz, hogy szabadon döntsön nemzetiségéről. Tilos e döntés bármiféle befolyásolása, valamint az elnemzetietlenítésre irányuló mindennemű nyomásgyakorlás.”

³⁶ Az európai faji egyenlőségi irányelv preambuluma (6) bekezdése is kimondja, hogy „az Európai Unió elutasít minden olyan elméletet, amely különböző emberi fajok létezésének meghatározására irányul. A „faji származás” kifejezés használata ebben az irányelvben nem jelenti az ilyen elméletek elfogadását.” – [a Tanács 2000/43/EK irányelve](#) (2000. június 29.) a személyek közötti, faji vagy etnikai származásra való tekintet nélküli egyenlő bánásmód elvének alkalmazásáról.

³⁷ A faji megkülönböztetés minden formájának kiküszöbölésével foglalkozó bizottság (CERD, 2002) [29. sz. általános ajánlása](#)

Az **etnicitás**, az **etnikai hovatartozás** és a nemzetiség nem azonos fogalmak. Az etnicitás olyan kategória, amely közelebb áll a „rassz/faj” kategóriájához (a bőrszín értelmében), illetve a „származás” kategóriájához (a családi/társadalmi háttér értelmében). A „roma etnikum” kifejezés elvileg azonos a „roma rassz/faj” kifejezéssel, amennyiben a társadalmi, családi származáshoz (descent) kapcsolódó jellegzetes külső megkülönböztető jegyekkel rendelkező népességet, illetve szociokulturális jellemzőket értünk alatta.

A roma nemzeti kisebbséghez azok tartoznak, akik szabadon választották ezt a nemzetiséget (mint más nemzetiségi kisebbségek esetében). A roma etnikai csoportot olyan személyek alkotják, akik olyan fent említett objektív külső megkülönböztető jegyekkel rendelkeznek, amelyeket más személyek vagy hatóságok tulajdoníthatnak vagy tulajdonítanak nekik, függetlenül attól, hogy ők maguk nemzetiségi szempontból romának vallják-e magukat. Az a tény, hogy 1990 után a kormány hivatalosan is elismerte a roma nemzeti kisebbség létezését (szemben az 1989 előtti időszakkal, amikor a romákat „etnikai csoportnak” tekintették), nem jelenti azt, hogy a roma etnikai csoporthoz tartozó minden személy automatikusan roma nemzetiségűvé vált, vagy hogy ezzel az aktussal automatikusan létrejött volna a roma nemzeti kisebbség mint tudatosan szervezett civil és politikai közösség.

Az Alkotmány szerint a nemzetiséghez bizonyos nemzetiségi jogok kapcsolódnak (a nyelv használatának joga a nyilvános érintkezés során, a kisebbségi nyelven történő oktatáshoz való jog, a sajátos kultúra fejlesztéséhez való jog stb.) Az alapvető polgári és politikai jogok mellett az etnikumhoz különösen szociális és gazdasági jogok kapcsolódnak.

Ha a romákkal szembeni diszkriminációról beszélünk, amely az Európai Bizottság által a Szlovák Köztársaság ellen indított eljárás tárgyát is képezi, tisztáznunk kell, hogy mely lakossági csoportról van szó. **A faji szegregáció kapcsán a romákról mint etnikai (faji) csoportról beszélünk.** Az oktatási minisztérium hatáskörébe tartozó jogszabályok meghatározzák a „sajátos nevelési igényű gyermekek és tanulók” („SNI”), illetve a „hátrányos szociális helyzetű gyermekek és tanulók” („HSZH”) csoportját. A roma származású tanulók egy része a fenti kategóriák valamelyikébe tartozik, de a rendszeren belül nem tudjuk explicit módon azonosítani a roma etnikumú tanulókat.³⁸

A szlovák kormány mellett működő roma közösségekért felelős kormánybiztosi hivatal az EU Alapjogi Ügynökségével (FRA)³⁹ együttműködve az EU SILC_MRK 2020 felmérés alapján vizsgálati jelentést dolgozott ki. A jelentés és a Roma közösségek atlasza (Atlas rómskych komunít)⁴⁰ publikáció szerint a roma etnikum létszáma körülbelül 450 ezer fő. Ebben az esetben a nekik tulajdonított „roma etnicitás” alapján meghatározott személyek csoportjáról (cigánynak vélt emberekről) van szó.

A politikai és stratégiai dokumentumokban, pl. a „Roma esélyegyenlőségi, társadalmi beilleszkedési és részvételi stratégiák 2030-ig”⁴¹ dokumentumban a „marginalizált roma közösség” (MRK) kifejezés is használatos, amely alatt a roma etnikumnak a kirekesztett közösségekben élő része értendő. Ez a fogalom azonban jogszabályi szinten definiálatlan, ezért a közoktatási törvény nem hivatkozhat rá. Fontos megjegyezni, hogy a roma etnikum meglehetősen sokszínű, azt különböző társadalmi-gazdasági háttérrel rendelkező egyének alkotják, és nem minden, a roma etnikumhoz tartozónak minősíthető gyermek tartozik a fenti kategóriák valamelyikébe. A *marginalizált roma közösség* és a *hátrányos szociális helyzet* kategóriák között jelentős átfedés van, a hátrányos szociális helyzetű gyermekek nagy része marginalizált roma közösségekben él⁴², de a két kategória nem teljesen azonos.

³⁸ Az ilyen gyermekek és tanulók nevelésével és oktatásával a [245/2008. törvény \(közoktatási törvény\) 107. §-a foglalkozik](#). A hátrányos szociális helyzetű gyermekek és tanulók neveléséhez és oktatásához a NIVAM elkészítette és közzétette a [„osobitostí vzdelávanía žiakov zo SZP”](#) [A hátrányos szociális helyzetű tanulók oktatási sajátosságai] segédanyagot.

³⁹ [Príjmy a životné podmienky v marginalizovaných rómskych komunitách: Vybrané ukazovatele zo zisťovania EU SILC MRK 2020 \[Jövedelmi viszonyok és életkörülmények a marginalizált roma közösségekben: Az EU SILC MRK 2020 felmérés kiemelt mutatói\]](#) (Markovič F., Plachá L., 2020)

⁴⁰ [Atlas rómskych komunít](#) [Roma közösségek atlasza] (ÚSVRK, 2019)

⁴¹ [Stratégia rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030](#) [Roma esélyegyenlőségi, társadalmi beilleszkedési és részvételi stratégiák 2030-ig] (ÚSVRK, 2021)

⁴² [Revízia výdavkov na skupiny ohrozené chudobou alebo sociálnym vylúčením \[A szegénységgel és társadalmi kirekesztéssel sújtott csoportok oktatására fordított kiadások felülvizsgálata\]](#) (MF SR, 2020), 63. oldal A fenti jelentés szerint a rendelkezésre álló adatok alapján 2018-ban a hátrányos szociális helyzetű tanulók 58%-a származott marginalizált roma közösségekből, és fordítva, a marginalizált roma közösségekből származó gyermekek 55%-a volt hátrányos szociális helyzetű.

A Szlovák Köztársaság 1990 óta ismeri el a romákat nemzeti kisebbségként.⁴³ A romák mint „nemzeti kisebbség” nemzetiségi jogokat élvezhetnek, például az anyanyelvi tanuláshoz való jogot (ha az anyanyelvük roma, ami nem minden esetben van így), valamint a nyelvük oktatásához, illetve a kulturális identitásuk fejlesztéséhez való jogukkal is élhetnek.⁴⁴ Roma nemzetiségi iskolák létrehozására elvileg mód van, amennyiben a Szlovák Köztársaság a Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Chartájának (a továbbiakban: Charta) ratifikálásával vállalt kötelezettségek értelmében jár el, egyúttal tiszteletben tartja az említett UNESCO- és ICERD egyezmények fent említett rendelkezéseit, miszerint, „amennyiben az ilyen rendszerekben való részvétel szabadon választható, és az itt nyújtott oktatás összhangban áll az elfogadott normákkal”; ezek megfelelnek az oktatási minisztérium hatáskörébe tartozó jogszabályokban meghatározott oktatási elveknek és célkitűzéseknek, az egyenlő bánásmód elvét is ideértve.⁴⁵

A romákkal kapcsolatban előforduló diszkrimináció és szegregáció tehát rendszerint a faji és etnikai hovatartozás, azaz a környezet által tulajdonított jellemzők miatt következik be, függetlenül attól, hogy az érintett személyek romának vallják-e magukat vagy sem. Ez azonban nem lehet ok arra, hogy ne biztosítsanak számukra hatékony védelmet az állam általi megkülönböztetéssel szemben. A törvény kimondja: „a hátrányos megkülönböztetés fennállásának megítélése során figyelmen kívül kell hagyni, hogy a hozzá vezető okok tényen vagy téves feltevésen alapultak-e”, illetve hogy „faji hovatartozáson, nemzetiséghez vagy etnikai csoporthoz való tartozáson alapuló hátrányos megkülönböztetésnek minősül a bizonyos fajhoz, nemzetiséghez vagy etnikai csoporthoz tartozó személlyel való kapcsolat miatti hátrányos megkülönböztetés is”.⁴⁶

A2.1 Etnikai és faji alapon történő jogellenes elkülönített oktatás

A faji diszkrimináció vagy faji szegregáció miatt indított ügyek elbírálásakor a bíróságok az ún. szigorú vizsgálat (*strict scrutiny*) kritériumát alkalmazzák. Az európai⁴⁷ és a szlovák bíróságok a faji származást, a bőrszínt, az etnikai hovatartozást és az azzal összefüggő családi és társadalmi származást **különösen érzékeny jellemzőknek** tekintik, amelyeket a döntéshozatal során különösen szigorú vizsgálatnak kell alávetni.

A szigorú vizsgálat (*strict scrutiny*) alapján történő ítékezés az Egyesült Államokból ered, és a fekete amerikaiak hosszú ideig tartó szegregációjának felszámolására irányuló társadalmi és politikai erőfeszítésekhez kapcsolódik. Ennek az elvnek az alkalmazása az 1954-es *Brown vs. Board of Education of Topeka* (Brown kontra topekai oktatási tanács) ügyhöz kapcsolódik, amellyel az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága felülbírálta az 1896-os *Plessy kontra Ferguson* ügyben hozott döntést.

5. sz. szövegdoboz: „Elkülönített, de egyenlő” szabály vs. „szigorú vizsgálat” szabály

A *Plessy kontra Ferguson* ügy érdemi alapja az volt, hogy Louisiana államban a vonatokon külön kocsikat tartottak fenn a fehér (europid) és külön az egyéb bőrszínű lakosok számára, azaz az utasok e két csoportja szigorúan elkülönítve utazott a vonatokon. *Plessy*, aki egyébként csak egynyelvű részben volt afroamerikai, a fehérek számára fenntartott kocsihoz szállt fel, ezért letartóztatták és megbüntették. Ezt követően pert indított, amely egészen az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságáig jutott.

Ítéletében a Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy a külön a fehérek és külön a színesbőrűek számára fenntartott kocsi üzemeltetése nem alkotmányellenes, feltéve, hogy a mindkét kocsiútban nyújtott szolgáltatások összevethetőek. A bíróság azzal érvelt, hogy ebben az esetben a „**elkülönített, de egyenlő**” (*separate but equal*) elv érvényesül. A bíróság szerint az egyenlőség alkotmányos elve csak a polgári és politikai jogokra (pl. választójog) vonatkozik, a szociális jogokra nem”.⁴⁸

A különböző bőrszínű emberek oktatása terén az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának ezt az ítéletét úgy alkalmazták, hogy amíg elegendő iskola áll rendelkezésre ahhoz, hogy mindenki azonos szintű oktatást kapjon, addig az elkülönített

⁴³ A 2021-es népszámlálás során mintegy 67 ezer személy vallotta magát roma nemzetiségűnek, további 89 ezer pedig a roma nemzetiséget választotta második opcióként, ami összesen körülbelül 166 ezer főt jelent. A roma etnikumhoz tartozó személyek becsült száma a [Roma közösségek atlasza](#) szerint 2019-ben körülbelül 440 000 fő volt.

⁴⁴ [A Szlovák Köztársaság Alkotmánya, 34. cikk](#)

⁴⁵ A nemzetiségi oktatás kérdéséről, ezen belül a roma nemzetiségi oktatásról a részletesebb magyarázatot lásd a [4. sz. mellékletben](#).

⁴⁶ [365/2004. törvény \(diszkriminációellenes törvény\) 3. § \(3\) bek. és 2a § \(11\) bek. b\) pont](#)

⁴⁷ Pl. [Case of D.H. and others v. the Czech Republic, 2007](#), [HORVÁTH és KISS kontra MAGYARORSZÁG, 2009](#), [Case of Oršuš and others v. Croatia, 2010](#), [Case of Lavidia and others v. Greece, 2013](#), vagy [Case of Elmazova and others v. North Macedonia, 2022](#).

⁴⁸ Az ügygel kapcsolatban lásd pl: [Plessy v. Ferguson: Separate But Equal Doctrine](#)

oktatás nem jogellenes. Ezen túlmenően pedig a kérdés már nem a bíróságok hatáskörébe tartozik, hanem a lakosság többségének demokratikus akarátát tükrözi. Többek között ennek az ítéletnek is köszönhetően még hosszú évtizedekig működtek szegregált iskolák (különösen a déli államokban).

Az 1954-es **Brown v. Board of Education** ügyben (vagyis közel 60 évvel később) a Legfelsőbb Bíróság alapjaiban változtatta meg véleményét. Kimondta, hogy az „elkülönített, de egyenlő” doktrínának nincs helye a közoktatásban, mivel azon a feltételezésen alapul, hogy két embercsoport között úgynevezett inherens egyenlőtlenség (inherently unequal = lényegéből fakadóan egyenlőtlen) áll fenn. Az „elkülönített, de egyenlő” doktrína a mélyen gyökerező előítéleteken és sztereotípiákon, valamint az egyes lakossági csoportok között fennálló, mélyen gyökerező strukturális egyenlőtlenségen⁴⁹ alapul. A fenti tényezők végső soron akadályozzák az érintett csoport teljes körű társadalmi integrációját, még akkor is, ha a különböző csoportok számára nyújtott szolgáltatások jellemzői külsőleg azonosnak tűnnek.

Diszkrimináció vagy szegregáció miatt indított perekben a szlovák bíróságok gyakorlatában is van precedens a „strict scrutiny” kritérium alkalmazására. Az Eperjesi Kerületi Bíróság (Krajský súd v Prešove)⁵⁰ például 2012-ben kimondta, hogy „ha a [diszkriminatív] eljárás bizonyos etnikumhoz vagy nemzetiséghez tartozáson mint tényleges kritériumon alapszik, akkor ez gyanúra okot adó kritériumnak minősül. Ennek alapján annak megítélése során, hogy történt-e diszkrimináció, az eltérő bánásmód menthetőségét az Emberi Jogok Európai Bírósága által is alkalmazott szigorú vizsgálatnak (strict scrutiny) kell alávetni. (...) Amennyiben a megkülönböztetett bánásmód faji vagy etnikai hovatartozás, bőrszín alapján történik, az objektív és észszerű indokolás szükségességét a lehető legszigorúbban kell értelmezni.”

Miért nem elfogadható az „elkülönített, de egyenlő” álláspont az etnikai és faji alapon elkülönített oktatás esetében, még akkor sem, ha ez a gyakorlat nem a jelenlegi szereplők aktív tevékenységének az eredménye, hanem korábbi folyamatok következménye? Először is: amint azt fentebb is megjegyeztük, **az oktatásban alkalmazott megkülönböztetés megszüntetéséről szóló UNESCO-egyezmény nem engedélyezi az etnikai alapon történő elkülönített oktatást.** Az elkülönített oktatás a tanítási nyelv alapján megengedett, míg az eltérő tanítási nyelv a nemzetközi jog és a Szlovák Köztársaság Alkotmánya szerint is a nemzeti kisebbséghez való tartozáshoz, nem pedig az etnikai hovatartozáshoz kapcsolódik.

Nem elhanyagolható ugyan az az érv, hogy a roma gyermekek szülei beleegyeznek gyermekeik elkülönített oktatásába, vagy hogy a nem roma gyermekek szülei különböző okokból ezt kívánatosnak tartják, a közvetett szegregáció elbírálása szempontjából azonban ez az érv kevésbé releváns, amint arra az Emberi Jogok Európai Bírósága is számos ítéletében rámutatott. Azt az érvet, hogy a roma szülők beleegyeznek gyermekeik elkülönített oktatásába, az Emberi Jogok Európai Egyezménye sem támasztja alá, amely rögzíti a szülők azon jogát, hogy „gyermekeik vallási és világnézeti meggyőződésüknek megfelelő oktatásban és nevelésben részesülhessenek”.⁵¹ Az etnikai alapon történő elkülönített oktatáshoz való jog az Egyezmény fenti rendelkezéséből nem következik.

A szülők által felhozott érveket természetesen nem lehet figyelmen kívül hagyni, legyen szó az iskola megközelíthetőségéről (a roma szülők részéről), ill. a tanítás minőségéről vagy a higiéniai elvárásokról (a nem roma szülők részéről). Ezek releváns érvek, amelyekkel komolyan kell foglalkozni. A minőségi oktatáshoz való jog a kisebbségi és a többségi gyermekeket egyformán megilleti; ugyanez érvényes a tisztességes, emberséges és a nem megalázó bánásmódhoz való jog érvényesítésére is. Ezért az iskolának, a fenntartónak és a felettes hatóságoknak is meg kell teremteniük a feltételeket ahhoz, hogy mindenki egyenlően élhessen ezekkel a jogokkal, és jól érezze magát az iskolában.

Az állam minden gyermek számára előírja a tankötelezettséget, amelynek betartásáért az egyik oldalon a gyermek törvényes képviselője, gondviselője felel, ugyanakkor e tekintetben az államnak is van felelőssége. A gyermeknek joga van az oktatáshoz, joga van a minőségi oktatáshoz, és a (minőségi) oktatáshoz való jog mint egyetemes jog minden gyermeket megillet. A minőségi inkluzív oktatás a gyermek mindenképp főlött áll érdekében történik, mivel ezáltal tud teljes mértékben beilleszkedni a társadalomba, megfelelő munkát tud találni és személyisége is

⁴⁹ A csoport szereplői közötti hatalmi vagy befolyásbeli egyenlőtlenségek (LISTER, Ruth. Poverty, 2004: 177–178. o.)

⁵⁰ [Rozsudok Krajského súdu v Prešove](#) [Az Eperjesi Kerületi Bíróság ítélete], 2012. 10. 30., ügyiratsz.: 20Co/126/2012

⁵¹ [Emberi Jogok Európai Egyezménye](#). Kiegészítő jegyzőkönyv. 2. cikk. [Az Európai Unió Alapjogi Chartájának 14. cikk \(3\) bekezdése](#) az említett jogot kibővített formában a következőképpen fogalmazza meg: „a szülők azon joga, hogy gyermekeik számára vallási, világnézeti vagy pedagógiai meggyőződésüknek megfelelő nevelést biztosítsanak.”

kiteljesedhet. Az e jog megvalósításához szükséges feltételek megteremtése az állam vagy a nevében eljáró szervezetek felelőssége.

Valamennyi érintett fél maximális erőfeszítése ellenére is rendkívüli nehéz minőségi és inkluzív oktatást biztosítani hátrányos szociális körülmények között, amelyet több generáción átívelő szegénység, alacsony ingergazdagságú környezet és a többségi társadalommal való kapcsolatok hiánya jellemez. Többségi társadalom alatt itt az a közeg értendő, amelyben a kisebbségi gyermeknek az iskola befejezését követően érvényesülnie kell. Egyúttal a kisebbséghez tartozó gyermekekkel való közvetlen kapcsolat és interakciók hiányában rendkívül nehéz toleranciára, empátiára és interkulturális megértésre nevelni a többségi (illetve a nem roma származású) gyermekeket. Mindezek a tényezők végső soron az előítéletek és sztereotípiák megerősödéséhez, valamint a roma közösségek marginalizálódásának elmélyüléséhez vezetnek. Ennek nemcsak a társadalmi kohézió, hanem a társadalom gazdasági teljesítőképessége szempontjából is messzemenő következményei vannak, hiszen a munkaerőpiacról több tízezer munkára képes munkavállaló hiányzik.⁵²

A roma közösségekért felelős kormánybiztos hivatalának felmérése⁵³ szerint a marginalizált roma közösségekből származó 16–24 éves tanulók közül a nem évismétlők 39%-a folytatta tanulmányait középiskolában, míg az évet egyszer ismétlőknel ez az arány 31% volt. Az egynél többször évet ismétlők közül mindössze 12% választotta a továbbtanulást. Az évismétlés tehát jelentős mértékben csökkenti a magasabb iskolai végzettség elérésének esélyét. A felmérés szerint a marginalizált roma közösségekből származó felnőttek 83%-a volt korai iskolaelhagyó.

A koncentrált generációs szegénységgel sújtott, etnikailag/fajilag homogén környezetben megvalósuló oktatás, ahol a közösség tagjai általában alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, elkerülhetetlenül a szegregáció és a társadalmi kirekesztés elmélyüléséhez vezet. Ezt támasztják alá azok a hozzáférhető adatok, amelyek szerint az ilyen környezetből származó személyekre jellemző a korai iskolaelhagyás, valamint körükben magas a nem foglalkoztatott, oktatásban és képzésben nem részesülő („NEET”) személyek száma. Az iskolai osztályok és iskolák társadalmi-gazdasági és etnikai összetétele a legfontosabb olyan mutatók egyike, amelyekkel a folyamatosan alacsony iskolai teljesítmények és eredmények magyarázhatóak.⁵⁴ A 15 évesek körében végzett 2022-es PISA-teszt eredményei azt mutatják, hogy Szlovákiában a tanulók társadalmi-gazdasági háttérének a teljesítményre és a sikeres életpálya befutásának esélyére gyakorolt hatása még mindig jelentősebb, mint az OECD-átlag.⁵⁵ Ez a helyzet az állam, de a helyi és regionális államigazgatási és iskolai önkormányzati szervek érdekei szempontjából is elfogadhatatlan, és fenntartható megoldást igényel.

Fel kell tennünk a kérdést, hogy a roma gyermekek és tanulók esetében össze lehet-e egyeztetni a roma közösség egy részének mint nemzeti kisebbségnek az anyanyelvi oktatáshoz való jogát az egyenlő bánásmód elvével, azaz a diszkrimináció és a szegregáció tilalmával.

Ezt a témát a dokumentum további részeiben, különösen a 4. sz. mellékletben elemezzük részletesebben. Itt az Európa Tanács nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezmény tanácsadó bizottságának véleményét idézzük, amelyet az oktatásról szóló, 2024 májusában elfogadott tematikus kommentárok keretében fogalmaztak meg: „Előfordul, hogy a kisebbségi nyelveken nyújtott elkülönített, elsősorban bizonyos kisebbségekhez tartozó személyek oktatására fenntartott iskolákban történő oktatást tévesen a szegregált oktatással azonosítják. Az ilyen elkülönített oktatás az egyik járható (megfelelő) módja annak, hogy teret biztosítsunk a társadalom szerves részét képező kisebbségi identitások és nyelvek kifejezésre juttatása és megerősítése számára. A másik oldalon viszont az, hogy teret adunk a különbözőség kifejezésének, nem vezethet elszigetelődéshez és zárt identitások kialakulásához (*must not give rise to fixed identities*), annak együtt kell járnia a kultúrák közötti kapcsolatok és a párbeszéd fenntartásával. Más szóval: az elkülönített oktatás nem vezet automatikusan szegregációhoz, viszont

⁵²A szegregáció következményeinek, illetve – ezzel szemben – a deszegregáció kedvező hatásainak részletesebb leírását lásd a [3. sz. mellékletben](#).

⁵³Markovič F., Plachá L., 2023, I. 41. számú lábjegyzet.

⁵⁴Lásd még: MF SR, 2020, I. 44. számú lábjegyzet, 65. és további oldalak.

⁵⁵[Správa o realizácii medzinárodnej štúdie PISA 2022 a prvé výsledky za SR](#) [Jelentés a 2022-es nemzetközi PISA-vizsgálat végrehajtásáról és a Szlovákiára vonatkozó első eredmények] (NIVAM, 2023)

akaratlanul is szegregatív következményeket generálhat, ha az nem kellően inkluzív és interkulturális szellemben valósul meg.”⁵⁶

A 2.2 Támogató, különleges és kompenzációs intézkedések

Az UNESCO-egyezmény diszkriminációnak és szegregációnak minősíti az ott felsorolt okok bármelyikén alapuló „előnyös megkülönböztetést” is. A faji megkülönböztetés minden formájának kiküszöböléséről szóló nemzetközi egyezmény azt is kimondja, hogy „nem tekinthetők faji megkülönböztetésnek az olyan különleges intézkedések, amelyeket kizárólag az esetleg védelemre szoruló egyes faji vagy etnikai csoportok vagy egyének megfelelő fejlődése érdekében azért hoznak, hogy az ilyen csoportok vagy egyének számára az emberi jogok és alapvető szabadságjogok egyenlő élvezetét vagy gyakorlását biztosítsák. Ez természetesen csak azzal a feltétellel érvényes, hogy az ilyen intézkedések nem eredményezik külön jogok fenntartását a különböző faji csoportok számára, és hogy nem lesznek hatályban azután, amikor azok kitűzött céljukat elérték”.⁵⁷

A faji megkülönböztetés minden formájának kiküszöböléséről szóló nemzetközi egyezmény fenti cikkéhez kapcsolódik az európai faji egyenlőségi irányelv 5. cikke, amely meghatározza az ún. „pozitív intézkedések” (pozitív diszkrimináció) fogalmát. Ezek olyan intézkedések, „amelyek a faji vagy etnikai származásból adódó hátrányok kiküszöbölésére és ellensúlyozására irányulnak”.⁵⁸ A „pozitív intézkedés” elve a szlovák diszkriminációellenes törvényben az „átmeneti esélykiegyenlítő intézkedésekről” szóló rendelkezés formájában jelenik meg:

„Nem minősülnek hátrányos megkülönböztetésnek a közigazgatási szervek vagy más jogi személy által elfogadott átmeneti esélykiegyenlítő intézkedések, amelyek a faji vagy etnikai származásból, nemzetiséghez vagy etnikai csoporthoz tartozásból, biológiai vagy társadalmi nemmel való azonosulásból, életkorból vagy fogyatékosságból eredő hátrányok megszüntetésére irányulnak, és amelyek célja az esélyegyenlőség biztosítása a gyakorlatban. Átmeneti esélykiegyenlítő intézkedések különösen

- a) a hátrányos helyzetű csoportokhoz tartozó személyeket kiemelten sújtó szociális vagy gazdasági hátrányok megszüntetésére irányuló intézkedések,
- b) a hátrányos helyzetű csoportokhoz tartozó személyek munkavállalás, oktatás, kultúra, egészségügyi ellátás és szolgáltatások iránti igényének támogatására irányuló intézkedések,
- c) a foglalkoztatáshoz, az oktatáshoz, az egészségügyi ellátáshoz és a lakhatáshoz való egyenlő hozzáférés biztosítására irányuló, különösen a hátrányos helyzetű csoportokhoz tartozó személyeknek szóló célzott előkészítő programok segítségével vagy az e programokról, a megpályázható munkalehetőségekről vagy az oktatási rendszeren belüli helyekről szóló információk terjesztésével megvalósuló intézkedések.”⁵⁹

A fenti bekezdésben szereplő átmeneti esélykiegyenlítő intézkedések akkor hozhatók, ha az egyenlőtlenség igazolhatóan fennáll, az intézkedések célja az egyenlőtlenség csökkentése vagy megszüntetése, és az intézkedések a kitűzött cél elérése szempontjából arányosak és szükségesek.

Az ún. érzékeny jellemzők alapján történő különösen szigorú vizsgálat koncepciója⁶⁰ tehát kettős: egyrészt fokozott védelmet nyújt a hátrányos helyzetű emberek bizonyos csoportjai számára a diszkriminációval és szegregációval szemben, másrészt pedig lehetőséget biztosít arra, hogy a társadalmi élet különböző területein – például a foglalkoztatás vagy az oktatás terén – esélyeik kiegyenlítése érdekében konkrét támogató intézkedések kedvezményezettjei lehessenek. A nemzetközi jog alapján a faji és etnikai kisebbségekhez tartozók csoportjai a fent említett fokozott védelemre jogosult személyek kategóriájába tartoznak.

A hátrányos szociális környezetből származó, megfelelő óvodai nevelésben vagy korai gyermekkori gondoskodásban nem részesült roma gyermekek esetében a hátrányos helyzet csak speciális kiegészítő intézkedésekkel enyhíthető hatékonyan. Ilyen intézkedések már bekerültek a közoktatási törvénybe, ilyen például a hátrányos szociális helyzetű gyermekek oktatásához történő pénzügyi hozzájárulás, beleértve azt a

⁵⁶ Thematic Commentary No. 1 on Education under the Framework Convention for the Protection of National Minorities. (Az oktatással kapcsolatos 1. sz. tematikus kommentár a nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezmény alapján) Council of Europe (Európa Tanács), 2024. augusztus. S. 14. (Saját fordítás)

⁵⁷ [Nemzetközi egyezmény a faji megkülönböztetés minden formájának kiküszöböléséről, 2. cikk 2 bekezdés](#)

⁵⁸ [A Tanács 2000/43/EK irányelve](#)

⁵⁹ [365/2004. törvény \(diszkriminációellenes törvény\) 8a. § \(1\) bekezdés](#)

⁶⁰ A Strict Scrutiny elvét az [A2.1](#) fejezet részletezi.

kötelezettséget is, hogy az iskola a hozzájárulásból pedagógiai asszisztentst alkalmazzon, ha a hátrányos szociális helyzetű tanulók aránya eléri az 50%-ot.

A hátrányos szociális helyzetű gyermekek (és más sajátos nevelési igényű gyermekek) esélyegyenlőségének elvét a közoktatási törvény a már meglévő intézkedéseket kiegészítő, úgynevezett **támogató intézkedések** (podporné opatrenia) bevezetésével erősítette meg. A hátrányos szociális helyzetű/marginalizált roma közösségekből származó tanulók esetében a támogató intézkedéseket⁶¹ a közoktatási törvény 107. §-ának rendelkezéseivel összhangban kell végrehajtani, amely meghatározza a hátrányos szociális helyzetű gyermekek és tanulók nevelésének és oktatásának alapelveit. A támogató intézkedések egyúttal az iskolán, de akár a közösségen belüli interetnikus és interperszonális kapcsolatok fejlesztését is elősegíthetik.

6. sz. szövegdoboz: A marginalizált roma közösségekből származó tanulók iskolai környezetbe történő jobb integrációját **támogató intézkedések**⁶²:

- az oktatási célok, módszerek, formák és szemlélet módosítása (például: egyéni oktatási program kidolgozása a tanuló számára bizonyos tantárgyak korrepetálása céljából; ún. ideiglenes felzárkóztató [adaptációs] osztályok létrehozása a lemaradó tanulók kisebb csoportjai számára; az osztályokban a tanulói létszám csökkentése; pedagógiai asszisztensek és szükség esetén személyi asszisztensek alkalmazása);
- a nevelés-oktatási tartalom és a tanulói teljesítményértékelés módosítása (a következő évfolyamba vagy oktatási ciklusba történő továbblépés feltételeinek teljesítéséhez szükséges minimális tanulmányi teljesítmény meghatározása; gyakorlatorientáltabb tananyag kidolgozása; élményalapú tanítás; alternatív oktatási formák – animálás stb.);
- a motoros készségek, az érzékszervi észlelés, a kommunikációs készségek, a kognitív készségek, a szociális-kommunikációs készségek, valamint az emocionális és az öngondoskodás fejlesztésének hangsúlyozása;
- az iskolaérettség elérését támogató tevékenységek, beleértve a kisgyermekkori gondozás és a korai intervenció támogatását, valamint a gyermekek iskola előtti intézményesített oktatásba való bevonását;
- az iskola tanítási nyelvét oktató tanfolyam vagy egyéb támogatás biztosítása az iskola tanítási nyelvének elsajátításához, a támogatás a tanórák után vagy azok alatt is nyújtható; a roma nyelv alapjainak elsajátítása céljából programok szervezése a nagy arányú roma lakossággal rendelkező területeken működő iskolák pedagógusai és szakmai személyzete számára;
- korrepetálás vagy célzott oktatás biztosítása a gyermek vagy tanuló maximális egyéni kognitív potenciáljának kibontakoztatása érdekében: a szociálisan hátrányos helyzetű tanulók korrepetálása egyes tantárgyakból, támogatásuk azokban a tantárgyakban és készségfejlesztés azon a területen, amelyben kiemelkedő tehetséget vagy alkalmasságot mutatnak, például azzal, hogy művészeti, technikai vagy sporttevékenységekben való részvételre ösztönzik őket, beleértve az adott területen tevékenykedő civil szervezetek bevonását;
- a hátrányos szociális helyzetű tanulók nevelését és oktatását meghatározó feltételek javítása (pl. étkezés és higiéniai feltételek biztosítása, ha ezek az otthoni környezetben nem biztosíthatók; az időben történő, következetes gondoskodás biztosítása a korai iskolaelhagyás kockázatának kitett, hátrányos szociális helyzetű tanulók számára, belső figyelmeztető rendszer bevezetése a korai iskolaelhagyás kockázatának azonosítására; őszinte érdeklődés tanúsítása az érintettek problémái iránt, szervezett beszélgetések folytatása, a többi diák bevonása az ilyen beszélgetésekbe, a testi és lelki egészség, valamint a kockázatos magatartásformák megelőzését célzó tevékenységek támogatása; a szülőket célzó programok megvalósítása, beleértve a családlátogatásokat, szükség esetén a szociális és gyámügyi hivatalok munkatársaival együtt; barátságos és ösztönző környezet megteremtése (well-being), egyebek mellett célzott interkulturális oktatási és ismerkedési programok szervezésével, empátiára és toleranciára való neveléssel);
- specializált pályaorientációs tanácsadás biztosítása, amely a tanulókat (és szüleiket) arra ösztönzi, hogy a tanuló a képességeinek és azonosított tehetségének megfelelő típusú középiskolában folytassa tanulmányait.

A legkomplexebb megoldásokra a romák nagyarányú területi koncentrációja következtében kialakult úgynevezett lakóhelyi szegregációval kapcsolatos helyzetekben van szükség. A lakóhelyi szegregáció, azaz az etnikailag homogén környezetben történő elkülönített oktatás nem oldható meg egyik napról a másikra, más összefüggések

⁶¹ 245/2008. törvény (közoktatási törvény) 145a. § és 145b. §, valamint az 597/2003. törvény 4e. §

⁶² 245/2008. törvény (közoktatási törvény) 145a. §, 145b. § és 107. §

egyidejű mérlegelésére is szükség van. Nem elég a gyermekcsoportokat „újraelosztani”, szétosztani, átszervezni, mechanikusan összevonni és összekeverni, majd várni, hogy a régóta fennálló strukturális egyenlőtlenségek, a marginalizáció, a koncentrált szegénység és az úgynevezett civilizációs szokások hiánya által okozott problémák azonnal megoldódnak. Az indokolatlan szegregáció fokozatos megszüntetése a deszegregáció fontos része, de nem elégséges feltétele a valódi pedagógiai, emberi és társadalmi inklúciónak.

A szereplők azonban még ebben az esetben is sokat tehetnek a gyermekek érdekében, ha azonnal cselekednek. A lehető legmagasabb színvonalú, a gyermekek társadalmi és kulturális igényeihez és jellemzőihez igazodó oktatást kell biztosítani, hangsúlyt fektetve a megszerzett készségek és ismeretek gyakorlati alkalmazhatóságára; hatékonyan ki kell használni az iskolai integráció és inklúzió erősítését célzó támogató intézkedések rendszerének bevezetése által nyújtott lehetőségeket⁶³; erősíteni kell a gyermekek és szüleik önbecsülését; jelen kell lenni a családokban a gyermekek korai életszakaszában, együtt kell működni a terepmunkásokkal, civil szervezetekkel, önkéntesekkel, valamint a szociális és gyámügyi hatóságok munkatársaival; közös társadalmi, kulturális és sporttevékenységek révén interkulturális kapcsolatokat kell kialakítani a település vagy a környék más iskoláival; a gyermekeket a többségi közösséghez tartozó gyermekekkel együtt kell bevonni; a kirekesztett közösséget vagy településrészt fokozatosan integrálni kell a közösségi életbe; fejleszteni kell a település különböző részeit összekötő közlekedési és egyéb infrastruktúrát; a település teljes közösségét kell fejleszteni, törekedni kell arra, hogy ne csak a gyermekek, hanem szüleik és a közösség felnőtt lakói is integrálódjanak, például a munkalehetőségek bővítésével vagy továbbképzéssel.

A neveléshez és oktatáshoz közvetlenül kapcsolódó, a fenti támogató intézkedéseket kiegészítő egyéb megfelelő intézkedések magukban foglalhatják: a roma kultúrával, nyelvvel és történelemmel – beleértve a roma holokauszt emlékét is – kapcsolatos tájékozottság növelését⁶⁴; a tanárok megfelelő képzése és a megfelelő tantervek kidolgozása révén a társadalmon belüli megbékélési folyamatok támogatását, mivel ezek az ismeretek elengedhetetlenek a diszkriminációt jelentős mértékben tápláló előítéletek és romaellenes attitűdök felszámolásához; a romákról szóló pozitív történetek és a roma példaképek népszerűsítését, valamint a romák előtt álló kihívások jobb megértését célzó intézkedéseket, többek között a közösségek közötti találkozók és az interkulturális oktatás előmozdítása révén.⁶⁵

A2.3 Attitűdalapú, értékalapú és interkulturális oktatás

Bármilyen megoldás első előfeltétele az attitűd- és értékalapú oktatás felé való elmozdulás, valamint a nyilvános diskurzus és az interperszonális kapcsolatok ápolása. Pontosan ez az ICERD egyezmény egyik kulcsfontosságú rendelkezése, amelynek 7. cikkében a felek vállalják, hogy azonnali és hatékony intézkedéseket hoznak, különösen a tanítás, az oktatás, a kultúra és a tájékoztatás területén **a faji megkülönböztetéshez vezető előítéletek elleni küzdelem, valamint a népek és faji vagy etnikai csoportok közötti megértés, tolerancia és barátság előmozdítása érdekében**.⁶⁶

A tagállami nemzeti romastratégiai keretéről készített értékelő jelentés⁶⁷ (Európai Bizottság, 2023. január) megállapítja, hogy a romákkal kapcsolatos uniós stratégiai keret egyik fő célkitűzését,⁶⁸ nevezetesen **a romaellenes attitűdök és diszkrimináció megelőzését és felszámolását** célzó intézkedéseket számos tagállamban nem alkalmazzák módszeresen és minden területre kiterjedően.

⁶³ [245/2008. törvény \(közoktatási törvény\) 145a. § és 145b. §; Támogató intézkedések katalógusa](#) (MŠVVaŠ SR, 2023)

⁶⁴ [A Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsa 2022. szeptember 22-én jóváhagyta a romaellenes rasszizmusnak a Nemzetközi Holokauszt Emlékszövetség \(IHRA\) által kidolgozott és a tagállamok \(köztük a Szlovák Köztársaság\) által 2020. október 8-án az IHRA küldöttségvezetői ülésén elfogadott munkadefinícióját.](#)

⁶⁵ [A Tanács ajánlása \(2021. március 12.\) a romák egyenlőségéről, társadalmi befogadásáról és részvételéről](#) (2021/C 93/01).

⁶⁶ 7. cikk, I. 37. számú lábjegyzet.

⁶⁷ [A Tanács ajánlása \(2021. március 12.\) a romák egyenlőségéről, társadalmi befogadásáról és részvételéről](#) (EU, 2021).

⁶⁸ [Értékelő jelentés a tagállamok nemzeti romastratégiai kereteiről](#) (EB, 2023)

A Bizottság megállapítja, hogy a szóban forgó célkitűzésre szánt költségvetési előirányzatok – akár a romák részvételére és egyenlőségére vonatkozó nemzeti stratégiák, akár a főbb érintett közpolitikai programok keretében – hiányoznak vagy meglehetősen általánosak és tisztázatlanok.⁶⁹

A3 A DISZKRIMINÁCIÓ ÉS SZEGREGÁCIÓ ESETÉN ALKALMAZHATÓ JOGORVOSLATI LEHETŐSÉGEK

A diszkrimináció és szegregáció miatt indított eljárások különbözőek lehetnek attól függően, hogy adott eljárás a diszkrimináció/szegregáció mint az alkotmányban rögzített alapvető emberi jog megsértéséhez kapcsolódó jogra, vagy a diszkriminációellenes törvény⁷⁰ szerinti egyenlő bánásmód elvének megsértésére való hivatkozással indul. Az első esetben az általános bíróságok az illetékesek, a legfőbb nemzeti fellebbviteli testület pedig a Szlovák Köztársaság Alkotmánybírósága, amelyhez az érintett személy (ügyvédi képviselettel) az egyéb jogorvoslati lehetőségek kimerítése után alkotmányjogi panaszt nyújthat be.⁷¹ Ha ezt a lehetőséget is kimeríti, a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bíróságához fordulhat. A strasbourgi bíróság hasonló ügyekben hozott ítéletei alapul szolgálhatnak a nemzeti bíróságok döntéseihöz. Ezen kívül az egyéni emberi jogok megsértése ügyében az alapvető jogok biztosa (ombudsman) is jogosult eljárni.

A bírósági út mellett a jogaiban megsértett személy nemzetközi, úgynevezett kvázi bírósági mechanizmusokat is igénybe vehet. Jogi képviselő útján az ENSZ Emberi Jogi Bizottságához (*Human Rights Committee*) vagy az ENSZ Faji Megkülönböztetés Elleni Bizottságához fordulhat (*Committee on the Elimination of Racial Discrimination*). Bár e testületek határozatainak nincs közvetlen joghatása, a vonatkozó egyezmények – pl. a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya vagy a faji megkülönböztetés kiküszöböléséről szóló nemzetközi egyezmény – részes felei számára határozott politikai ajánlásokat jelentenek.

A diszkriminációellenes törvény tárgyi hatálya alá tartozó ügyekben a Szlovák Nemzeti Emberi Jogi Központ (a továbbiakban: Központ) járhat el, ez az intézmény jogosult az egyenlő bánásmód elvének megsértésével kapcsolatos ügyekben a fél képviseletére. Az alapvető jogok biztosa (ombudsman) nem illetékes a diszkriminációellenes törvény szerinti horizontális diszkriminációs ügyekben eljárni⁷².

A diszkriminációellenes törvény által meghatározott konkrét területeken első fokon a törvényben meghatározott szakhatóságok járhatnak el, például a munkaügyi kapcsolatokban a Országos Munkaügyi Felügyelőség (Národný inšpektorát práce), oktatási ügyekben az Állami Tanfelügyelőség (Štátna školská inšpekcia), az egészségügyi ellátás és az egészségbiztosítás területén a Szlovák Egészségügyi Felügyeleti Hivatal (Úrad pre dohľad nad zdravotnou starostlivosťou), fogyasztóvédelmi és piacfelügyeleti ügyekben a Szlovák Kereskedelmi Felügyelőség (Slovenská obchodná inšpekcia). Ugyanakkor ahhoz, hogy ezek a szervek hatékonyan tudjanak fellépni, a vonatkozó ágazati/végrehajtási jogszabályokban a hatásköröket világosan, megfelelő részletességgel kell kifejtetni. A diszkriminációellenes törvény 3. cikk (2) bekezdése értelmében „az egyenlő bánásmód elve csak a külön törvényekben meghatározott személyhez fűződő jogokkal együttesen érvényesíthető.”⁷³

Az oktatásügyben az egyenlő bánásmód elvének, ezen belül a szegregáció tilalmának betartását az **Állami Tanfelügyelőség** (Štátna školská inšpekcia – ŠŠI) ellenőrzi. Az Állami Tanfelügyelőség „ellenőrzi az intézményi oktatási program és az állami oktatási program közötti összhangot, valamint az intézményi oktatási program és a

⁶⁹ [A romák részvételét és társadalmi befogadását célzó, 2022–2024 közötti időszakra vonatkozó első stratégiai cselekvési terv](#) nem rendelkezett az érintett intézmények, például a Szlovák Nemzeti Emberi Jogi Központ vagy a Nemzeti Kisebbségek Kultúráját Támogató Alap költségvetésének jelentős növeléséről a fent említett célkitűzések biztosítása érdekében.

⁷⁰ Lásd még a jelen dokumentum [A1.2](#) szakaszát.

⁷¹ [A Szlovák Köztársaság Alkotmányának 127. cikk \(1\) bekezdése](#)

⁷² [365/2004. törvény \(diszkriminációellenes törvény\) 10 § \(1\) bek. a\) pont](#); a Szlovák Nemzeti Emberi Jogi Központ alapításáról szóló [308/1993. törvény](#)

⁷³ Például: [311/2001. törvény](#) – A munka törvénykönyve; [312/2001. törvény](#) – Közfoglalkoztatási törvény; [552/2003. törvény](#) – A közalkalmazotti munkavégzésről szóló törvény; [195/1998. törvény](#) – A szociális szolgáltatásokról szóló törvény; az egészségügyi ellátásról és az egészségügyi ellátással összefüggő szolgáltatásokról szóló [576/2004. törvény](#). Esetünkben, azaz a nevelés és az oktatás terén az egyenlő bánásmód elvének való megfelelés tekintetében különösen a [245/2008. törvényről](#), az állami tanügyigazgatásról és az iskolai önkormányzatiságról [szóló 596/2003. törvényről](#), valamint a pedagógiai alkalmazottakról és szakalkalmazottakról szóló [138/2019. törvényről](#) van szó.

nevelés-oktatási célok és elvek közötti összhangot”; ezek közé tartozik a diszkrimináció minden formájának, azaz a szegregációnak a tilalma is. Az oktatási intézményben megállapított súlyos hiányosságnak minősül, ha a nevelés és oktatás „nem a nevelési-oktatási elvekkel és célokkal összhangban” valósul meg.⁷⁴

A diszkriminációellenes törvény szerint értelmezett diszkrimináció miatt indított eljárás lezárható a felek megállapodásával, mediációval (közvetítéssel) vagy közigazgatási eljárás keretében az említett szakhatóságok valamelyikének beavatkozásával. Ha ez nem vezet eredményre, és az ügy bíróságra kerül, az eljárásra a polgári perrendtartás alkalmazandó⁷⁵. Amennyiben a diszkriminatív cselekmény nagyobb vagy meghatározatlan számú személy jogait vagy jogilag védett érdekeit érintheti, vagy egyéb súlyos módon veszélyeztetheti a közérdeket, az egyenlő bánásmódhoz való jog megsértése miatt a diszkriminációellenes törvény fent idézett 10. § (1) bekezdése alapján jogi személy (azaz a Központ vagy egy arra szakosodott civil szervezet) is fordulhat bírósághoz.

A diszkriminációellenes törvény szerinti diszkriminációs/szegregációs ügyekben a legfelsőbb fellebbviteli hatóság a Szlovák Köztársaság Legfelsőbb Bírósága. A nemzeti bíróságok az egyenlő bánásmód elvének a diszkriminációellenes törvény és az egyenlő bánásmód elvének tiszteletben tartásáról szóló uniós irányelvek szerinti megsértésével kapcsolatos ügyekben az Európai Unió Bíróságának határozataira hivatkozhatnak. Az egyenlő bánásmód elvének megsértése és a személyi szabadságjogok megsértése esetén alkalmazandó kompetenciákat és hatásköröket az alábbi táblázat foglalja össze.

1. táblázat – A diszkrimináció miatt indítható jogorvoslati eljárások

	A Szlovák Köztársaság Alkotmánya, ENSZ-egyezmények, Emberi Jogok Európai Egyezménye	Diszkriminációellenes törvény Közüktatási törvény
Alapelv	Vertikális	Horizontális
Kötelezett fél	Állam (közhatalmi szervek)	Állam (közhatalmi szervek) és bármely természetes vagy jogi személy
Jogosult fél	Magánszemély – természetes személy	természetes vagy jogi személy, személyek csoportja
A jogvédelmet garantáló entitás	Bíróságok a Szlovák Köztársaság Alkotmánybíróságáig bezárólag; Emberi Jogok Európai Bírósága; az ENSZ kvázi bírósági mechanizmusai	Bíróságok a Szlovák Köztársaság Alkotmánybíróságáig bezárólag; Európai Unió Bírósága
A jogsértés ellen eljárást/pert indíthat	Az alapvető jogok biztosa, ügyvédek	SNSLP, NIP, ŠSI, ÚPDZP, SOI, az emberi jogok és a diszkriminációellenesség terén tevékeny NGO-k ⁷⁶
Anyagi jogi terület	Személyi szabadságjogok	Munkajogi és a hasonló jogviszonyok, társadalombiztosítási, egészségügyi, áru- és szolgáltatásnyújtási, valamint oktatási jogviszonyok

Forrás: saját anyag

Zárszó

A romák iskolai szegregációjának megelőzése és megszüntetése az egyik legfontosabb előfeltétele annak, hogy a roma társadalom – ezen belül a marginalizált roma közösségek – tagjai teljes értékű résztvevőként jelenjenek meg a munkaerőpiacon és illeszkedjenek be a társadalomba, s így járuljanak hozzá a teljes államra kiterjedő társadalmi,

⁷⁴ Az állami tanügyigazgatásról és az iskolai önkormányzatiságról szóló [596/2003 sz. törvény 13. § \(13\)](https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2003/596/20230901) és [15\) bekezdése](https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2003/596/20230901)

⁷⁵ [160/2015. törvény \(polgári perrendtartás\) 307–315. §](https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2003/596/20230901)

⁷⁶Szlovák Nemzeti Emberi Jogi Központ, Országos Munkaügyi Felügyelőség, Állami Tanfelügyelőség, Szlovák Egészségügyi Felügyeleti Hivatal, Szlovák Kereskedelmi Felügyelőség, civil szervezetek

gazdasági és kulturális kohézió erősödéséhez. Ezen a területen az alábbi intézkedések és lépések tűnnek alapvető fontosságúnak:

- A roma gyermekek iskola előtti intézményesített oktatásba, illetve később a többségi oktatásba való bekerülési esélyeinek növelése érdekében a marginalizált roma közösségekben és a többgenerációs szegénység jellemezte családokban jelentősen erősíteni kell a kisgyermekkori gondozási programokat, ideértve a családokkal való munkát.
- Jelentős elmozdulás szükséges az interkulturális oktatás irányába.
- Alapvető elmozdulás szükséges egyes roma gyermekek speciális iskolákba vagy osztályokba történő indokolatlan átirányítása terén, ideértve az iskolába lépés előtt alkalmazott iskolaérettségi diagnosztikai vizsgálat helyes és megkülönböztetésmentes alkalmazását, valamint az enyhe értelmi fogyatékossgal diagnosztizált gyermekek későbbi újradiagnosztizálását és visszaintegrálását a többségi oktatásba.
- Alapvető elmozdulás szükséges a vegyes összetételű intézményekben előforduló, a közvetlen diszkrimináció jegeit mutató (szándékos) iskolai szegregáció megszüntetése irányába; ilyen például elkülönített osztályok, épületrészek, higiéniai létesítmények vagy étkezdék indokolatlan létrehozása, szimbolikus kirekesztés és megbélyegzés az osztályon vagy iskolán belül.
- Jól átgondolt, egyeztetett és kommunikált deszegregációs és inklúziós terveket kell kidolgozni és végrehajtani.
- Deszegregációs és inklúziós terveket kell kidolgozni és fokozatosan végrehajtani a lakóhelyi szegregációval vagy a közvetett diszkrimináció jeleit mutató tényleges szegregációval kapcsolatos olyan esetekben, amelyek megoldása fokozott figyelmet és több szereplő összehangolt fellépését igénylik; a deszegregációs és inklúziós terveket a helyi, mikroregionális és regionális szintű, az inkluzív társadalmi és gazdasági fejlődést célzó átfogó programokkal és tervekkel összekapcsolva kell végrehajtani.

B. RÉSZ: GYAKORLATI RÉSZ

B1 BEVEZETŐ

A kézikönyv elméleti részében kísérletet tettünk arra, hogy az oktatásban tapasztalható szegregáció jelenségét a diszkriminációellenes törvény, valamint a nemzetközi emberi jogi egyezmények és az európai uniós irányelvek tágabb összefüggésében értelmezzük és magyarázzuk.

Az alábbi gyakorlati részben kizárólag a roma közösséget sújtó iskolai szegregáció megelőzésének és felszámolásának kérdésével foglalkozunk. Ennek a megközelítésnek az az oka, hogy az oktatásban tapasztalható szegregáció leginkább a roma közösséget érinti, illetve az Európai Bizottság ennek kapcsán indított pert az Európai Unió Bírósága előtt a Szlovák Köztársaság ellen.

Az alább részletezett intézkedések mindegyike a roma (etnikai) közösségnek azt a részét érinti, amelyet a „Roma esélyegyenlőségi, társadalmi beilleszkedési és részvételi stratégiák 2030-ig”⁷⁷ című kormányzati dokumentum (a továbbiakban: Stratégia) marginalizált roma közösségeknek nevez.

Szlovákiában az összesen mintegy 450 000 roma etnikumú állampolgár közül kb. 290 000 él marginalizált közösségekben⁷⁸, állapította meg a roma közösségekért felelős kormánybiztos hivatala (ÚSVRK) és az EU Alapjogi Ügynöksége (FRA)⁷⁹ által végzett EU SILC_MRK 2020 felmérés alapján készített jelentés. A roma etnikai csoporthoz tartozó lakosok összlétszámára vonatkozó szám a Roma Községek Atlasza 2019⁸⁰ kiadványban közölt, a legjobb becslés módszere szerinti hozzávetőleges adat. A 2021-es népszámlálás során felmérték a roma nemzetiséget első vagy második választási lehetőségként megjelölő személyek számát. A roma etnikumhoz tartozók és a magukat roma nemzetiségűnek vallók halmaza nem azonos.⁸¹

A Stratégia a **marginalizált roma közösségeket** a környezetük által „romának” tekintett településként (telepként) határozza meg, ahol különböző strukturális hátrányok kumulálódnak. A roma telepek az alábbi típusúak lehetnek:

2. táblázat – Marginalizált roma közösségek a Roma esélyegyenlőségi, társadalmi beilleszkedési és részvételi stratégiák 2030-ig c. dokumentum alapján

Megjelölés	Jellemzők	Népesség
MRKa)	Községen vagy városon kívül fekvő szegregált telepek ⁸²	kb. 80 000
MRKb)	Községben vagy városban vagy azok peremén található telepek	kb. 185 000
MRKc)	A nem telepen élő, de hátrányos társadalmi-gazdasági körülményekkel küzdő roma lakosság, a többségi roma települések lakosságát is beleértve.	kb. 25 000
MRK összesen:	MRKa) + MRKb) + MRKc)	kb. 290 000

Forrás: ÚSVRK. *Stratégia rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030* [Roma esélyegyenlőségi, társadalmi beilleszkedési és részvételi stratégiák 2030-ig]

⁷⁷ [Stratégia rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030](#) [Roma esélyegyenlőségi, társadalmi beilleszkedési és részvételi stratégiák 2030-ig] (ÚSVRK, 2021)

⁷⁸ Amint azt az elméleti részben kifejtettük, a romák diszkriminációja és szegregációja szempontjából lényegtelen, hogy a roma etnikumúak milyen számban és arányban vallják magukat roma nemzetiségűnek. Ami e tekintetben releváns, az a nekik tulajdonított és a szegregáció alapjául szolgáló etnikai hovatartozás és a társadalmi-gazdasági státusz.

⁷⁹ [Príjmy a životné podmienky v marginalizovaných rómskych komunitách: Vybrané ukazovatele zo zisťovania EU SILC_MRK 2020](#) [Jövedelmi és életviszonyok a marginalizált roma közösségekben: Az EU SILC_MRK 2020 felmérés kiemelt mutatói] (Markovič F., Plachá L., 2020)

⁸⁰ [Atlas rómskych komunít 2019](#) [Roma közösségek atlasza] (ÚSVRK, 2019)

⁸¹ Az „etnikai hovatartozás” és a „nemzetiség” kategóriák közötti különbséget a [4. sz. szövegdoboz](#) magyarázza.

⁸² A „községen vagy városon kívüli” kifejezés alatt azt értjük, hogy a gyermekek és tanulók számára a [245/2008. törvény \(közoktatási törvény\) 29. § \(19\) bekezdésének a\) pontja értelmében](#) az iskola megközelíthetősége korlátozott.

3. táblázat – A roma etnikumú és roma nemzetiségű személyek száma a 2021-es népszámlálás szerint

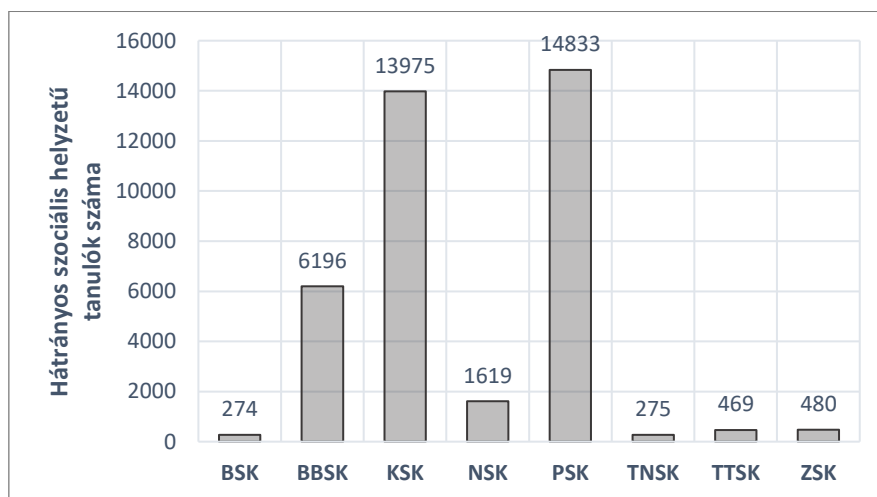
Roma etnikum összesen	MRK + integrálódott romák	kb. 450 000
Magukat roma nemzetiségűnek vallók száma a 2021-es népszámlálás során	1. nemzetiség	kb. 67 000
	2. nemzetiség	kb. 89 000
	Roma nemzetiségű összesen	kb. 156 000

Forrás: ŠÚ SR (A Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala) Národná analytická správa, 2023⁸³ [Országos analitikus jelentés, 2023]

A marginalizált roma közösségben élők mintegy 88%-a az alábbi három kerületben él: Eperjesi kerület (Pešovský kraj – 39 %), Kassai kerület (Košícký kraj – 36 %) és Besztercebányai kerület (Banskobystrický kraj – 13 %). A marginalizált helyzetű romák körülbelül 4%-a a Nyitrai kerületben (Nitriansky kraj), 3%-a pedig a Nagyszombati kerületben (Trnavský kraj) él. A fennmaradó három kerületben a marginalizált roma közösségekhez tartozó személyek aránya kevesebb, mint 2%.

A roma közösségekért felelős kormánybiztos hivatalának (ÚSVRK) megállapításai összecsengenek az oktatási minisztérium által készített statisztika adataival: ez azoknak a hátrányos szociális helyzetű tanulóknak a számát tartalmazza, akik esetében a látogatott iskola nevelési-oktatási támogatásra jogosult. (2022-ben ez tanulónként 150 eurós hozzájárulást jelentett). Ezek az adatok arra utalnak, hogy a hátrányos szociális helyzetű és a marginalizált roma közösségekből származó tanulók csoportjai között jelentős mértékű átfedés van. (Körülbelül 50%, de az adatokból nem egyértelmű, hogy ugyanazokról a tanulókról van-e szó.)⁸⁴

1. sz. grafikon – Hátrányos szociális helyzetű tanulók száma 2022-ben, megyék szerinti bontásban

Jelmagyarázat: BSK – Pozsony megye (Bratislavský samosprávny kraj), BBSK – Besztercebánya megye (Banskobystrický samosprávny kraj), KSK – Kassa megye (Košícký samosprávny kraj), NSK – Nyitra megye (Nitriansky samosprávny kraj), PSK – Eperjes megye (Prešovský samosprávny kraj), TNSK – Trencsén megye (Trenčiansky samosprávny kraj), TTSK – Nagyszombat megye (Trnavský samosprávny kraj), ZSK – Zsolna megye (Žilinský samosprávny kraj)

7. sz. szövegdox: A marginalizált roma közösségekből származó gyermekek és tanulók nevelését és oktatását jellemző alapadatok

Az idézett jelentés (EU SILC_MRK 2020⁸⁵) a marginalizált roma közösségekből származó gyermekek és tanulók oktatására jellemző néhány alapvető tényre mutat rá, amelyeket figyelembe kell venni az inklúziós és deszegregációs eljárások és tervek kidolgozásakor. Az adatgyűjtésre 2020 őszén került sor:

- 2020-ban a marginalizált roma közösségekből származó 3–6 éves korú gyermekek csak körülbelül egyharmada (32%) járt óvodába. A teljes népességben ez az arány elérte a 87%-ot. Az egész napos (több mint 5 órás) nevelés-oktatást a hét minden napján a marginalizált roma közösségekből származó, óvodába járó gyermekek 59%-a vette igénybe,

⁸³ Národná analytická správa, Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2021 [Országos analitikus jelentés; Nép- és lakásszámlálás 2021] (ŠÚ SR – a Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala, 2023), 125. o.

⁸⁴ MF SR, 2020, I. 44. számú lábjegyzet, 63. o.

⁸⁵ Markovič F., Plachá L., 2023, I. 41. számú lábjegyzet.

szemben a teljes azonos korú népesség 73%-ával. A marginalizált roma közösségekből tehát nem csak kevesebb gyermek jár óvodába, hanem kevesebb időt is töltenek ott. Ennek következménye, hogy ezek a gyermekek az alapiskola megkezdésekor fejlődésben elmaradnak a többségi gyermekektől, ami megnehezíti a többségi oktatásba való beilleszkedésüket.

- A speciális oktatásban részt vevő 6–15 éves gyermekek 17%-a érkezett marginalizált roma közösségekből. Ez az arány nagyjából háromszorosa a teljes népességre vonatkozó adatoknak.
- A speciális oktatásban részesülő, marginalizált roma közösségekből származó 6–15 éves gyermekek mintegy kétharmadának (63%) csak roma osztálytársai vannak; ugyanakkor a kizárólag roma tanulókat oktató iskolákban a speciális oktatásban részesülő tanulók 32%-a származik marginalizált roma közösségekből. Ez arra utalhat, hogy a speciális oktatáson belül célzottan etnikailag homogén roma osztályokat hoznak létre.
- A csak roma tanulókból álló osztályok létrehozása a többségi oktatásban is előfordul (különösen az alapiskolában). A többségi oktatásban a marginalizált roma közösségekből származó 6–15 éves gyermekek csaknem felének (47%) csak roma osztálytársai vannak, egyúttal a gyermekek és tanulók 32%-a jár olyan iskolába, ahol kizárólag roma tanulók vannak.
- Az általános vagy speciális alapiskolában a marginalizált roma közösségekből származó 7–16 éves tanulók 28%-a ismételt évet, 11%-uk pedig többszöri évismétlő volt.
- A marginalizált roma közösségekből származó tanulók számára az alapiskolából a középiskolába való átlépés jelenti a töréspontot. A marginalizált roma közösségekből származó 16–24 éves tanulók közül az évet nem ismétlők 39%-a folytatta tanulmányait középiskolában, míg az egyszeri évismétlők körében ez az arány 31% volt. Az egynél több osztályt ismétlők mindössze 12%-a választotta a középiskolai továbbtanulást. Az évismétlés tehát jelentős mértékben korlátozza a magasabb iskolai végzettség elérésének esélyét.
- A teljes népesség és a marginalizált roma közösségek populációja között a legmagasabb iskolai végzettség tekintetében is jelentős különbségek vannak. Míg a marginalizált roma közösségekben élő felnőttek 83%-a korai iskolaelhagyó, addig a teljes népességben ez az arány 10%.
- A marginalizált roma közösségekben élő 16–24 éves személyek kétharmada (67%) nem részesül oktatásban, és nem is dolgozik (ún. NEET), míg a teljes népességben ez az arány 12%. A marginalizált roma közösségekből származó, speciális iskolát/osztályt/szakot végzett, szakmunkás-bizonyítvánnyal nem rendelkező személyek aránya ebben a kategóriában 80%.

B2 AZ ISKOLAI SZEGREGÁCIÓ KOCKÁZATÁT HORDOZÓ HELYZETEK TIPOLÓGIÁJA

Szlovákiában a romák és a többségi lakosság együttélése tekintetében számos eltérő tipushelyzet létezik, ezek a településszerkezeti sajátosságokból, a demográfiai fejlődésből, a történelmi-politikai tényezőkből, a helyi és regionális nyelvi-kulturális sajátosságokból, a társadalmi-gazdasági környezetből, a fenntartók sokféleségéből következnek. Minden egyes ilyen helyzetre részben sajátos megoldási módokat (inklúziós/deszegregációs tervek) kell felvázolni, amelyeket a szlovákiai vagy külföldi jó gyakorlatok példáival kell alátámasztani. Nem létezik tehát egy minden helyzetre alkalmazható egységes megoldás.

E modellek és megoldások felvázolása a jelen dokumentum egyik célja. A típusok meghatározásakor három premisszából indulunk ki:

Az első kiindulási pontot az Európai Bizottságnak (EB) a Szlovák Köztársaság ellen indított keresete adja, amely három olyan alapvető területet határoz meg, ahol a roma gyermekek iskolai szegregációja vagy a szegregációs kockázat fennáll⁸⁶:

EK1 – A speciális iskolákba és osztályokba kerülő roma gyermekek aránytalanul magas aránya; különösen az enyhe értelmi fogyatékosokról van szó, ami oktatási szegregációt eredményez, és végső soron társadalmi

⁸⁶ [Európska komisia sa rozhodla postúpiť prípad Slovenska Súdnemu dvoru Európskej únie](#) [Az Európai Bizottság úgy határozott, hogy Szlovákia ügyét az Európai Unió Bírósága elé terjeszti], sajtóközlemény (EB, 2023.4.19.)

kirekesztettséghez vezet, mivel akadályozza a munkaerőpiacon való érvényesülést és a társadalomba történő teljes beilleszkedést.

EK2 – A többségi oktatásban részesülő roma gyermekek és tanulók marginalizálódásának különböző formái. Ide tartozik például a kizárólag roma (szegregált) osztályok kialakítása a többségi iskolákban; az elkülönített épületrészek vagy különálló épületek; külön bejáratok, elkülönített higiéniai létesítmények, öltözők, étkezési idők és helyek; szimbolikus kirekesztés az osztályteremben (hátsó padok, a roma gyerekekre fordított kevesebb figyelem).

EK3 – Lakóhelyi szegregációval kombinált iskolai szegregáció. Etnikailag homogén roma iskolák vagy iskolák kihelyezett tagozatainak létrehozása olyan helyeken, ahol a demográfiai tendenciák miatt az adott korosztályon belül jelentős a roma gyermekek aránya.

A második kiindulási pont az EU SILC_MRK 2020 felmérés⁸⁷ fent említett adatgyűjtési módszertanában a marginalizált roma közösségek térbeli koncentrációja szerinti kategorizáció. A két módszertan (EB és EU SILC_MRK) kombinálásának jelentősége abban áll, hogy egyes szegregációs helyzetek „puha” eszközökkel is (facilitáció, mediáció, támogató intézkedések, valamint a folyó kiadások körébe tartozó anyagi és műszaki feltételek biztosítása) kezelhetők, ezek egy vagy több, egyazon fenntartóhoz tartozó iskolán belül megvalósíthatók. Más szegregációs helyzeteket azonban általában nem lehet kizárólag „puha” eszközökkel kezelni. Ez utóbbiak esetében beruházásokra is szükség van (pl. új épületek és létesítmények kialakítása, buszjáratok indítása); ezek több szereplő – iskolák, fenntartók, hatóságok – szoros együttműködésével, a település vagy a tágabb régió gazdasági és társadalmi fejlesztési terveinek újradefiniálásával valósíthatók meg.

A fentiekből kiindulva az Európai Bizottság módszertana és az EU SILC_MRK 2020 felmérésben alkalmazott módszertan közötti kapcsolat a következő:

- A vegyes környezetben előforduló szegregáció (EK2) kockázata különösen az MRKb) kategóriába tartozó települések (roma telepek a községeken és városokon belül vagy azok peremén, de a központtól elérhető távolságon belül), valamint az MRKc) kategóriába tartozó egyes települések (többségi, de 80%-ot nem meghaladó roma lakosság) esetében releváns.
- A lakóhelyi szegregációhoz kapcsolódó szegregációs kockázat (EK3) különösen az MRKa) kategóriába tartozó települések (községeken és városokon kívüli roma telepek), valamint az MRKc) kategóriába tartozó egyes települések (a gyermekpopuláció tekintetében szinte kizárólag roma települések) esetében releváns.

A tipológia meghatározásának **harmadik kiindulópontját** az adott településen vagy annak tágabb környezetében élő marginalizált roma vagy nem roma lakosság demográfiai, nyelvi és nemzetiségi jellemzőihez kapcsolódó tényezők képezik.

8. sz. szövegdoboz: *A marginalizált roma közösségek demográfiájával, nyelvével és nemzetiségével kapcsolatos megállapítások*

Ebben az összefüggésben is hasznos rámutatni az idézett EU SILC_2020 anyagban található néhány adatsorra.

- *A marginalizált roma közösségekben a gyermekes háztartások aránya magasabb, mint a teljes népességben (70% vs. 37%). Az egy háztartásban élő személyek átlagos száma is magasabb (4,3 fő vs. 2,9 fő), az átlagéletkor alacsonyabb (27,6 vs. 41,1 év). Ezek az egyenlőtlenségek a térbeli kirekesztés mértékének növekedésével fokozódnak.*
- *A 0–15 éves gyermekek aránya a marginalizált roma közösségekben 33%, míg a nem roma lakosság körében mindössze 17%. Ez a demográfiai tendencia a romák integrációjának, valamint az oktatásban és képzésben való deszegregációjának lehetséges modelljeit és módjait is alapvetően befolyásolja.*
- *A marginalizált roma közösségekben élő 16 éves és annál idősebb személyek 68%-a kommunikál otthon roma nyelven, míg a szlovákok 19%-uk, a magyarok pedig 12%-uk használja. Otthonukon kívül a marginalizált roma közösségek 16 éves és annál idősebb tagjai a szlovák nyelvet használják a leggyakrabban (72%), ezt követi a roma nyelv 14%-kal, majd a magyar 13%-kal.*

⁸⁷ Markovič F., Plachá L., 2023, I. 41. számú lábjegyzet.

- A 0–6 éves gyermeket nevelő MRK-háztartások kétharmadában (66%) a fő kommunikációs nyelv a roma. Emiatt a marginalizált roma közösségekből származó gyermekek nagy része úgy érkezik az óvodába vagy az alapiskolába, hogy nem ismeri az intézmény tanítási nyelvét.
- A 0–6 éves gyermeket nevelő MRK-háztartások fennmaradó harmada szlovák (18%) vagy magyar (10%) nyelvet használ. Mivel azonban a nagyon szegény, alacsony iskolai végzettségű szülők gyermekeinek nyelvi kompetenciái általában kevésbé fejlettek, mint az anyagilag előnyösebb háttérrel rendelkező gyermekekéi, a marginalizált roma közösségekből származó gyermekek a kommunikáció során korlátozott nyelvi kódot használnak; ez azokra a gyermekekre is érvényes, akik otthon szlovákul vagy magyarul beszélnek. Ezért a marginalizált roma közösségekből származó gyermekek iskolaérettsége még ebben az esetben is alacsonyabb szintű, mint a szociálisan kedvezőbb környezetből származó nem roma gyermekeké, függetlenül attól, hogy formális szempontból nyelvük megegyezik az iskola tanítási nyelvével.

B2.1 A szlovákiai oktatási szegregációs helyzetek típusainak meghatározása

A fenti három kiindulópont alapján a Szlovák Köztársaság sajátos viszonyaihoz igazodó, az iskolai szegregáció kockázatával járó helyzetek típusait az alábbi módon határozzuk meg.

4. táblázat – A szegregációs helyzetek tipológiája

Fő terület	Típus	Altípus	Sajátosság
EK1 Speciális iskolákba és osztályokba kerülő roma gyermekek aránytalanul nagy száma	1a) Speciális iskolák		Az oktatás nyelve eltér az otthon használt nyelvtől
	1b) Alapiskolán belüli speciális osztályok		
EK2 Vegyes környezetben előforduló szegregáció	2a) Marginalizált roma közösségek a községekben/városokban vagy azok peremén – MRKb)	2aa) A településen belül működő iskolák vagy azok kihelyezett tagozatai a tanulók etnikai származása alapján különülnek el.	
		2ab) A településen olyan iskola található, amelyben belső szegregáció (elkülönített tanítás/kétféle tanrend/szimbolikus kirekesztés) valósul meg.	
		2ac) Roma és nem roma gyermekeket közösen oktatják a nemzeti kisebbség (nem roma) tanítási nyelvét használó iskolában.	
EK3 Lakóhelyi szegregációval kombinált iskolai szegregáció	3a) Többségében romák által lakott települések – MRKc)	3aa) Demográfiai mozgások hatására etnikailag homogén iskola alakult ki.	
		3ab) Lakóhelyi szegregáció következtében etnikailag homogén iskolák vagy azok kihelyezett tagozatai jöttek létre.	
		3ac) Több olyan település alkot közös iskolai körzetet, amelyekben koncentráltan élnek marginalizált roma közösségek.	

Forrás: saját anyag

A következő részben valamennyi kockázati helyzethez azonosítjuk a területre jellemző okokat és problémákat, azok jellegzetességeit, következményeit, a javasolt megoldásokat és eszközöket, valamint az ezekért vállalandó felelősségeket.

B2.2 Megoldási javaslatok az iskolai szegregáció kockázatának kitett helyzetekre

Elsőként meg kell határoznunk az oktatási rendszer egészét érintő, a rendszerre és a fent említett területekre hatással levő problémákat és okokat. Ezek közé soroljuk az alábbiakat:

- Az állam és a politikai elit attitűdjei
- Az iskolafenntartók és igazgatók attitűdjei
- A pedagógusok és az oktató-nevelő munkát közvetlenül segítő szakalkalmazottok attitűdjei
- A szülők attitűdjei (MRK és többségi egyaránt)
- Az oktatás térbeli elérhetősége
- Generációs szegénység
- Hiányzó/nem megfelelő korai gondozási rendszer a hátrányos szociális helyzetű gyermekek számára

B2.2.1 A valamennyi helyzetre általánosan érvényes problémák, okok és megoldási javaslatok

Az állam és a politikai elit attitűdjei és értékrendje

Probléma	Megoldási lehetőségek	Megoldási formákra vonatkozó javaslatok	Kulcsszereplők és együttműködő személyek/szervezetek
A demokráciára oktatás, az emberi jogi oktatás és az interkulturális oktatás nem eléggé módszeres és fejlett	Az értékalapú oktatás támogatása: a faji diszkriminációhoz vezető előítéleteket és sztereotípiákat megszüntető demokráciára oktatás, emberi jogi és interkulturális oktatás	A faji vagy etnikai felhangokat tartalmazó nyilvános gyűlöletbeszéd következetes felszámolása, az illetékesek vezető szerepének erősítése, ideértve a működőképes és hatékony ellenőrzési mechanizmusokat is	A közigazgatás és a civil társadalom valamennyi szereplője
		A kultúrák közötti párbeszéd előmozdítása a meglévő tanácsadó testületek és mechanizmusok felhasználásával	
		A megfelelő tartalmak és attitűdök beépítése a pedagógus- és szakalkalmazotti képzésbe és továbbképzési programokba	Oktatási minisztérium, egyetemek, Az oktatási minisztérium háttérintézményei
		Az adott régió nemzeti és etnikai összetételére (történelem, kultúra) megfelelő terjedelemben és színvonalon reflektáló regionális tantervek készítése az oktatási rendszer szintjén, ideértve a nemzeti kisebbségek és etnikai csoportok történelmének és kultúrájának oktatását.	Oktatási minisztérium, Az oktatási minisztérium háttérintézményei
A tolerancia, a tisztelet és a megértés fejlesztését célzó programok módszeres támogatásának hiánya	Az etnikai, vallási és nemzetiségi csoportok közötti megértést, toleranciát és barátságot erősítő programok támogatása	Civil szervezetek és felnőttoktatási intézmények támogatása révén az informális és állampolgári oktatás fejlesztése a tanórán kívüli tevékenységek és a felnőttoktatás keretében	Oktatási minisztérium, Az oktatási minisztérium háttérintézményei NGO-k
Ágazati érdekek előtérbe helyezése, nem egyértelmű, hogy országos szinten kié a vezető szerep	A deszegregációt és a romák integrációját célzó megoldások keresése és végrehajtása során a szinergiákat erősítő és az ágazati érdekszempontot	A Roma beilleszkedési és részvételi stratégiák végrehajtásáért felelős központi intézmény koordinációs és tárcák feletti funkciójának megerősítése, beleértve a szegregáció problémájával foglalkozó szereplőket összefogó hálózatként a Stratégia végrehajtására létrehozott	Roma kormánybiztos hivatala (ÚSVRK) SZK-kormány

	meghaladó megközelítések erőteljesebb támogatása	kormányzati tanács működésének elindítását is	
		A szemléletformálásban szerepet játszó érintett társadalmi és azokon átívelő mechanizmusok hatékonyabb működése (a Szlovák Kormány Emberi Jogi, Nemzeti Kisebbségi és Nemi Egyenlőségi Tanácsa, a rasszizmus megelőzésével és felszámolásával foglalkozó bizottság, az emberi jogi kutatási, képzési és oktatási bizottság)	Valamennyi szervezet a vonatkozó kormányhatározatoknak megfelelően

Attitűdök és értékrendek az iskolafenntartók és az intézményi vezetők szintjén

Probléma	Megoldási lehetőségek	Megoldási formákra vonatkozó javaslatok	Kulcsszereplők és együttműködő személyek/szervezetek
Attitűdök és értékrendek az iskolafenntartók és az intézményi vezetők szintjén	Módszertani segítségnyújtás, iránymutatások, kiegészítő képzések	Módszertanok, iránymutatások, kiegészítő képzések	Az oktatási minisztérium és háttérintézményei
		Az Állami Tanfelügyelőség (ŠŠI) iránymutatása	ŠŠI
Félelem a többségi szavazók támogatásának elvesztésétől, sztereotip gondolkodás, a kisebb ellenállás felé történő elmozdulás	Közösségfejlesztés, szülőkkel való munka, felvilágosító munka a szülők körében	Célzott munka a szülőkkel, beleértve az iskolatanács és a szülői munkaközösség keretében folytatott strukturált viták esetében a facilitációt és mediációt, valamint a szegregált oktatás gazdasági és társadalmi összefüggéseinek és a város/közösség fejlődésére gyakorolt hatásának a megmagyarázását	Iskolai támogató csapatok, tanácsadó és prevenciós intézmény (ZPP), NGO-k, munka-, szociális és családügyi hivatal – szociális és gyámügyi hivatal
A „white-flight” miatti (a többségi gyermekek távozási) félelem			
Az iskolák nem tudják kezelni a „marginális” populációt, a kisebb ellenállás felé mozdulnak, hiányoznak a pozitív példaképek és modellértékű megoldások	Együttműködés és a bevált gyakorlatok cseréje a helyi önkormányzatok (települések/városok) között.	Tapasztalatcsere, bevált gyakorlatok megosztása olyan települések között, ahol a deszegregációs és inklúziós folyamatban már előrelépések történtek, és olyan települések között, ahol a folyamat elindítása és fenntartása szükséges, ideértve a helyi nyelvi sajátosságok figyelembevételét is	regionális államigazgatási hivatal (RÚŠS) fenntartók, önkormányzatok, iskolaigazgatók
		Különböző típusú helyzetekre deszegregációs modellek/tervek kidolgozása a szegregációval sújtott településeken	MŠVVaŠ, RÚŠS, NGO-k, deszegregációs szakemberek ⁸⁸ , fejlesztőcsapatok ⁸⁹ , iskolaigazgatók, fenntartók, önkormányzatok.

⁸⁸ Az oktatási minisztérium 2024-től valósítja meg a „Príležitosť pre všetkých” (Esélyt mindenkinek) elnevezésű országos szintű projektet, ennek keretében 15 településen kerül sor deszegregációs tervek implementálására. A helyi deszegregációs menedzserből, regionális koordinátorokból és konfliktusmegoldó szakértőkből álló helyi csapatok a projekt fontos szereplői lesznek az adott településen. A projekt megvalósítását követően az eredmények iránymutatásként és forrásként szolgálnak majd a deszegregációs célokat követő egyéb települések, iskolák és oktatási intézmények számára.

⁸⁹ „Fejlesztőcsapatok” nemzeti projekt, megvalósítja a roma közösségekért felelős kormánybiztos hivatala (ÚSVRK)

Szülői attitűdök és értékrendek

Probléma	Megoldási lehetőségek	Megoldási formákra vonatkozó javaslatok	Kulcsszereplők és együttműködő személyek/szervezetek
Faji előítéletek és sztereotípiák: • alacsony elvárások • nem eléggé tudatosítják az oktatás fontosságát • bántalmazástól/zaklatástól való félelem	Közösségfejlesztés, szülőkkel való munka, mediáció, támogató csapatok	A szülők célzott felvilágosítása és a velük folytatott rendszeres munka, különösen helyi szinten – a közösségi központokban, városi és önkormányzati hivatalokban végzett tevékenységek révén	NIVAM, ÚSVRK, tanácsadó és prevenció intézmény (ZPP) munka-, szociális és családügyi hivatal
		Közösségi munka – egy adott településen élő különböző (többségi és kisebbségi) szülői csoportok közötti közvetítés és facilitáció	
A szülők félnek attól, hogy gyermekeik az integrált környezetben bántalmazásnak/zaklatásnak lesznek kitéve	A bántalmazás/zaklatás megelőzésére és kezelésére vonatkozó irányelvek betartása	A 36/2018. iránymutatás ⁹⁰ rendelkezéseinek következetes betartása	iskolák, fenntartók
		A pedagógusok és szakalkalmazottak érzékenyen közelednek a gyermekekhez	iskolaigazgatók, pedagógusok és szakalkalmazottak
	Barátságos, inkluzív környezet kialakítása az iskolában és a közösségben	Interkulturális oktatás és a toleranciára való nevelés előmozdítása	oktatási minisztérium
		Az Állami Tanfelügyelőség (ŠŠI) ellenőrzési tevékenységei (iskolai well-being).	ŠŠI

Többségi szülői attitűdök és értékrendek

Probléma	Megoldási lehetőségek	Megoldási formákra vonatkozó javaslatok	Kulcsszereplők és együttműködő személyek/szervezetek
A gyermekeik által igénybe vett oktatás színvonalának és minőségének romlása miatt csökkenésével kapcsolatos aggályok (a szülők szerint a pedagógusoknak és szakalkalmazottaknak nincs elég idejük a többségi gyermekekre, mivel a tanítási nyelvet)	A problémák kezelése közvetlenül az osztálytermekben, hogy elkerülhető legyen az oktatás színvonalának és minőségének esetleges romlása	Pedagógiai asszisztensek és támogató csapatok biztosítása megfelelő létszámban	fenntartó, iskola
		Amennyiben szükséges és kívánatos, az osztálylétszámok csökkentése ⁹¹ , hogy a pedagógusoknak és szakalkalmazottaknak elegendő idejük és mozgásterük legyen a tanulókkal való egyéni foglalkozásra	
		Támogató intézkedések igénybevétele: • korrepetálás a tannyelvből • a roma nyelv mint támogató nyelv használata a korrepetálás során • a lemaradó gyermekek számára meghatározott időszakra szóló egyéni oktatási program kidolgozása	iskola

⁹⁰ [Smernica č. 36/2018 k prevencii a riešeniu šikanovania detí a žiakov v školách a školských zariadeniach](#) [A 36/2018. iránymutatás a gyermekek és tanulókat az oktatási intézményekben érő bántalmazás/zaklatás megelőzéséről és kezeléséről] (MŠVVaŠ SR, 2018)

⁹¹ A [245/2008 sz. törvény \(közoktatási törvény\) 29. § \(7\) és \(8\) bekezdése](#) szerinti minimális tanulói létszámoknak megfelelően.

nem jól ismerő és lemaradó gyermekek több figyelmet igényelnek)	Átmeneti kiegyenlítő intézkedések	Átmeneti beszoktató (adaptációs) osztály létrehozása a lemaradó tanulók számára, szigorúan a törvényben meghatározott feltételeknek megfelelően	iskola, pedagógusok és szakalkalmazottak
	Pozitív és barátságos osztálytermi légkör kialakítása	Barátságos és ösztönző iskolai és osztálytermi környezet kialakítása	pedagógusok és szakalkalmazottak
	Az esetleges egyenlőtlenségek megszüntetése a helyi gyermekek következetes beiskolázásával	Az óvodai elhelyezéshez való törvényes jog alapján a gyermekek bevonása az óvodai oktatás-nevelésbe	önkormányzat
Az alacsony higiéniai körülményektől, betegségektől, fertőzésektől, parazitáktól stb. való félelem (a generációs szegénységgel összefüggő kóros állapotoktól való félelem).	A helyi marginalizált roma közösségben a higiéniai színvonal javítása és a felelős életmóddal kapcsolatos felvilágosítás	Az iskolai higiéniai létesítmények megfelelő felszerelése és használata, a pedagógiai asszisztensek részéről nyújtott támogatás	Fenntartó, önkormányzatok, ÚSVRK
		A roma telepök higiéniai infrastruktúrájának fejlesztése	Önkormányzat, ÚSVRK
		Higiéniai és egészségügyi felvilágosítás a marginalizált roma közösségekben	Egészségügyi minisztérium, ÚSVRK

A hátrányos szociális helyzetű/marginalizált roma közösségekből származó szülőkre jellemző attitűdök és értékrendek

Probléma	Megoldási lehetőségek	Megoldási formákra vonatkozó javaslatok	Kulcsszereplők és együttműködő személyek/szervezetek
A szülők számára problémaként jelentkezik, hogy közlekedési eszközt kellene igénybe venni ahhoz, hogy a gyermeket a lakóhelytől távoli iskolába vigyék/küldjék	Az elérhető távolságban lévő iskolahálózat hiányát biztonságos (a gyermek életkorának megfelelő) tömegközlekedéssel kell kezelni	Ha a városban van tömegközlekedés, meg kell fontolni az ingyenes közlekedés bevezetését legalább az alapiskolások számára Adott esetben és amennyiben célszerű és kivitelezhető, speciális iskolabuszok indítása (falun és közepes méretű városban az iskolának gyalogosan elérhető távolságban kell lennie), ideértve kísérő személyzet és pedagógiai felügyelet biztosítását az utazás és a fel-/leszállás idejére	Önkormányzat, Fenntartó, megyei önkormányzat
A szülők nem rendelkeznek megfelelő kompetenciákkal, hogy gyermekük iskolai előmenetelét támogassák	A szülők és a helyi roma közösség körében végzett felvilágosító tevékenység, melynek célja az oktatás és a műveltség értékének a növelése a közösségben	A szülők bevonása az iskolai életbe, iskolai tevékenységek a szülők számára	Iskola

A generációs szegénység hatásai

Probléma	Megoldási lehetőségek	Megoldási formákra vonatkozó javaslatok	Kulcsszereplők és együttműködő személyek/szervezetek
A családok nehéz életkörülményei, a korai életkortól jelen lévő toxikus stressz és traumák	Közösségfejlesztés, szülőkkel és különböző csoportokkal való munka az adott helyszínen	Lehetőségek teremtése a helyi közösségnek a közéletbe történő bevonására (a kulturális és társadalmi életet is beleértve)	Önkormányzatok, NGO-k
	A gyermekek fejlődését segítő anyagi ösztönzőkre fordítható pénzügyi források hiánya	Olyan közösségi és önkormányzati központok működésének célzott támogatása, ahol a gyermekek és tanulók az iskola után tanulhatnak (pl. a gyermekkönyvekkel, játékokkal kapcsolatos tapasztalatok javítják a beszédfejlesztést, az általános tudatosságot, a differenciált észlelést és a kognitív fejlődést).	Önkormányzatok, NGO-k
A hátrányos szociális helyzetű gyermekek/tanulók anyanyelve gyakran nem a szlovák	Másodlagos habitus ⁹² elsajátítása és saját a potenciális kulturális tőke fejlesztése már a gyermekkorban	Részvétel az iskola előtti intézményes oktatás-nevelésben	Önkormányzatok, okt. minisztérium, a családok
		Támogató intézkedések igénybevétele.	Iskola
A családoknak korlátozott pénzügyi és nem pénzügyi forrásai vannak a tanulás és oktatás támogatására	Meg kell szüntetni azokat a rejtett díjakat, amelyek a tanulók nevelési-oktatási folyamatból való kizárásához vezethetnek	Az önkormányzat ne gátolja szándékosan önkormányzati rendelettel a hátrányos szociális helyzetű családok gyermekeit abban, hogy bekapcsolódhassanak a teljes nevelési-oktatási folyamatba (iskolai klub, tanórán kívüli tevékenységek látogatása díj ellenében stb.)	Önkormányzatok
		A pályázati lehetőségek kihasználása	Iskola, családok

Az oktatás térbeli elérhetősége

Probléma	Megoldási lehetőségek	Megoldási formákra vonatkozó javaslatok	Kulcsszereplők és együttműködő személyek/szervezetek
Támogató közlekedési rendszer hiánya	Jól működő támogató közlekedési rendszer (iskolabuszok)	Önkormányzati támogató rendszer a helyi közlekedésben	Önkormányzatok
		Az iskolák közötti szoros együttműködés lehetőségeinek kihasználása a kistérségen belül vagy klaszterek létrehozásával	
Nincs a gyermekek és tanulók lakóhelyétől elérhető távolságban iskola	A roma gyermekek számára a lakóhelytől elérhető távolságban kell biztosítani az oktatást	Az új létesítmények építése során az olyan helyszíneket kell előnyben részesíteni, amelyek a település fő része és az elkülönült része között félúton, kellemes környezetben találhatók	Önkormányzatok, ÚSVRK
		A település középtávú fejlesztési terve keretében a településrészek megfelelő összekapcsolása egyebek mellett a közlekedési infrastruktúra és a közműhálózatok, rekreációs területek, a bevásárlóközpontok, sportpályák és kulturális	

⁹² VÚDPaP (Gyermekepszichológiai és patopszichológiai kutatóintézet), 2023, I. 109. számú látjegyzet, 10. o.

		tevékenységekre alkalmas területek kialakításával.	
		Az idősebb tanulók (felső tagozat, illetve a tanügyi reform után: 2. és 3. ciklus) oktatását mindenképpen közös oktatással kell megoldani. Szükség esetén az önkormányzat tulajdonában lévő iskolabuszokkal kell az utaztatást megoldani; a buszokat a lakosság más célra is használhatná. Kísérő személyzet és pedagógiai felügyelet biztosítása a tanulók utazásához.	Önkormányzatok, iskolák, támogató csapat

Hiányzó/nem megfelelő korai gondozási rendszer a hátrányos szociális helyzetű gyermekek számára

Probléma	Megoldási lehetőségek	Megoldási formákra vonatkozó javaslatok	Kulcsszereplők és együttműködő személyek/szervezetek
A marginalizált roma közösségekből származó gyermekek megkésett kognitív, szociális és pszichomotoros fejlődése	A korai gyermekkori gondozás és a korai beavatkozás támogatása a marginalizált roma közösségekben és a többgenerációs szegénységben élők körében	Nem kormányzati és nonprofit szervezetek által szervezett, korai gondozást támogató programok	NGO-k, Oktatási minisztérium, munkaügyi minisztérium
		Átfogó intézményes korai gondozási és intervenciós rendszer fejlesztése, beleértve a gyermekek 3 éves korban végzett szűrését.	munkaügyi minisztérium, egészségügyi minisztérium, oktatási minisztérium
		Az iskola előtti oktatás-neveléshez szükséges kapacitások kiépítése, a gyermekek (3 éves kortól) óvodai beiskolázása előtt álló akadályok megszüntetése	Oktatási minisztérium, pénzügyminisztérium, ÚSVRK
A kora gyermekkori gondozási rendszer hiánya a hátrányos szociális helyzetű családok 0–3 éves gyermekei számára	Jó minőségű, kiterjedt korai gondozási rendszer a hátrányos szociális helyzetű családok 0–3 éves gyermekei számára	A szociális szolgáltatások területén stabil finanszírozású és minőségű rendszer kialakítása	Oktatási minisztérium, pénzügyminisztérium, ÚSVRK
A gyermekek alacsony óvodai beiskolázási aránya és gyenge óvodai felkészítés az iskolára	A hátrányos szociális helyzetű gyermekek 100%-ának óvodai beiskolázása	A gyermekek óvodai beiratkozásának és jelenlétének felügyelete és ellenőrzése 5 éves kortól.	Önkormányzatok, okt. minisztérium, hátrányos szociális helyzetű családok
	Működőképes szociális támogatási rendszer az óvodás és iskoláskorú, hátrányos szociális helyzetű gyermekek oktatásához	A meglévő ösztönző és szankcionáló rendszer működtetése/betartása.	Munka-, szociális és családügyi hivatal, hátrányos szociális helyzetű családok

B2.2.2 A helyzetek egyes típusainak és altípusainak jellemzői, megoldási javaslatok

EK1 Speciális iskolákba és osztályokba kerülő gyermekek aránytalanul nagy száma

Jellemzők:

Más országokhoz képest Szlovákiában a tanulók túl nagy arányban kerülnek be speciális iskolákba. Az oktatási minisztérium statisztikai adatgyűjtése szerint a 2022/23-as tanévben az alapiskolát látogató **482 426** tanuló közül összesen **26 439** tanuló járt speciális alapiskolába vagy speciális osztályba (az egészségügyi intézmények mellett működő speciális iskolákat is beleértve), ez a tanulók **5,48%-a**. Közülük **17 728** tanulót diagnosztizáltak értelmi fogyatékossgal, ebből **12 189** tanulót enyhe értelmi fogyatékossgal („A” variáns). Ezek az értékek a tanulókra vonatkozó összesített uniós adatokon belül a legmagasabbak közé tartoznak, még akkor is, ha figyelembe vesszük az egyes országok adatgyűjtési módszertana közötti kisebb különbségeket. Az EU_SILC MRC 2020 felmérés szerint az enyhe értelmi fogyatékossg diagnosztizálásának gyakorisága az MRK háttérű tanulók körében csaknem **ötször magasabb**, mint a teljes népességhez tartozó tanulók körében.

Annak ellenére, hogy az alapiskolai tanulók összlétszáma az elmúlt 35 évben mintegy **250 000** fővel csökkent, a speciális oktatásban részt vevő gyermekek és tanulók száma szinte állandó, **25 000** fő körüli szinten van. Pozitív fejlemény, hogy 2018-tól kezdődően – többek között számos fontos jogszabályi változás és adminisztratív intézkedés következtében – a mentális fogyatékkal diagnosztizált tanulók speciális oktatásba történő irányításának általános tendenciája megfordult. A pozitív változások ellenére ez azonban még nem tekinthető jelentős áttörésnek.

Mindehhez az is hozzájárul, hogy a tanulóknak a speciális oktatásból az általános oktatásba történő visszaintegrálása kevéssé vagy szinte egyáltalán nem valósul meg (ehhez a tanulók újbóli diagnosztizálására lenne szükség).

Következmények:

- A marginalizált roma közösségekből származó gyermekek aránytalanul nagy számban vannak jelen az értelmi fogyatékos gyermekek számára fenntartott speciális iskolákban és osztályokban, ahol általában ők alkotják a tanulók többségét, ami szegregált oktatáshoz vezet.
- Ha ennek háttérében a helytelenül alkalmazott szakmai diagnosztikus eljárások állnak, amelyek nem veszik figyelembe a kirekesztett roma közösségekből származó gyermekek sajátosságait, akkor a gyermekek emberi méltósága is sérül.
- Más tényezőkkel együttesen ez (szinte) visszafordíthatatlan társadalmi kirekesztettséghez vezet, ami elmélyíti a „marginalizációs spirált”, és egész generációkat zár a szegregáció „ördögi körébe”.
- Ezek a tanulók nem készülnek fel a munkaerőpiacra való belépésre és a társadalomba való teljes integrációra.
- A speciális iskola elvégzése után a tanulmányok folytatásának esélye rendkívül alacsony, és a munkalehetőségek is nagyon korlátozottak. Ez annak ellenére is érvényes, hogy a közoktatási törvény 415/2021. sz. módosításának⁹³ értelmében alapiskolai végzettség már sikeres bizottsági osztályozóvizsgával vagy külső vizsgával (teszt) is megszerezhető.
- A személyes és interkulturális kapcsolatok hiánya a tankötelezettség teljesítése alatt szintén akadályozza az ilyen gyermekek szocializációját, és erősíti társadalmi kirekesztettségüket. Mindez a tanulók e csoportjának nagymértékű szegregációjához vezet.

A diszkrimináció formái:

a) Közvetett diszkrimináció

- A helytelenül elsajátított/alkalmazott szakmai diagnosztikus eljárásokat az érintettek nem szándékosan alkalmazzák.

⁹³ [415/2021. törvény 13c. § \(3\) bekezdés b\) pontja](#)

b) Közvetlen diszkrimináció:

- A marginalizált roma közösségekből származó és hátrányos szociális helyzetű gyermekek diagnosztizálására kialakított szakmai eljárásokat az érintettek szándékosan figyelmen hagyják.
- A gyermekek speciális iskolákba történő felvételét a magasabb összegű normatív hozzájárulás vagy az motiválja, hogy a létszámproblémák ellenére az iskolát az oktatási intézményhálózatban próbálják tartani.
- A helytelen eljárás hátterében nyílt vagy rejtett rasszizmus áll.

EK1a) és EK1b) megoldások – a speciális iskolákba kerülő roma gyermekek aránytalanul nagy száma.

Probléma	Megoldási lehetőségek	Megoldási formákra vonatkozó javaslatok	Kulcsszereplők és együttműködő személyek/szervezetek
A Gyermekpszichológiai és Patopszichológiai Kutatóintézet (VÚDPaP) által kidolgozott szakmai standardok helytelen alkalmazása	Az érintettek ismerjék a VÚDPaP standardokat, különös tekintettel a hátrányos szociális helyzetű/marginalizált roma közösségekből származó gyermekek diagnosztizálásakor alkalmazott szakmai eljárásokat	A tanácsadó és prevenció intézmény alkalmazottainak figyelmét levélben kell felhívni a standardok alkalmazására, egyúttal utalni kell a közzétett szakmai standardokra	Oktatási Minisztérium, regionális államigazgatási hivatal (RÚŠŠ)
		A tanácsadó és prevenció intézmény (ZPP) következetesen lássa el az irányító funkcióját	Igazgatók, ZPP
		A diagnosztikus szakmai eljárásokhoz kapcsolódó módszertani iránymutatás a ZPP-munkatársak számára	VÚDPaP, Igazgatók, ZPP
		Pedagógusok és az iskolai szakalkalmazottak számára szakmai megújító képzés	NIVAM
		A bevált gyakorlatok cseréje az egyes ZPP-k, elsősorban az olyan régiókban működők között, ahol magas a hátrányos szociális helyzetű/marginalizált roma közösségek aránya	Igazgatók, ZPP, RÚŠŠ, VÚDPaP
	A tanácsadó és prevenció intézmény (ZPP) alkalmazottainak továbbképzése	Pedagógusok és az iskolai szakalkalmazottak továbbképzése, beleértve az értékalapú, deszegregációs és interkulturális képzést is	NIVAM
	A szupervízió, az ellenőrzések és a szankciók megerősítése	A diagnosztikus szakmai eljárásokhoz kapcsolódó módszertani iránymutatás a ZPP-munkatársak számára	VÚDPaP, szupervízorok
		A ZPP szakmai tevékenységére irányuló szupervízió	
Kisebbségi nyelvű standardizált tesztek hiánya	A nemzeti kisebbség társadalmi és kulturális sajátosságait figyelembe vevő és a kisebbség nyelvén kidolgozott tesztek standardizálása (azaz a teszt nem a szlovák	A Gyermekpszichológiai és Patopszichológiai Kutatóintézetben (VÚDPaP) folyó „Systémová podpora duševného zdravia a prevencie detí, žiakov a študentov cez systém poradenstva a prevencie“ (A gyermekek, tanulók és hallgatók mentális egészségének és a megelőzési tevékenységek rendszerszintű támogatása a tanácsadó és prevenció rendszeren keresztül) ⁹⁴ című nemzeti projekt keretében a	VÚDPaP, a ZPP meghívott szakértői

⁹⁴ [Nový národný projekt VÚDPaP](#) [A Gyermekpszichológiai és Patopszichológiai Kutatóintézet új nemzeti projektje], sajtóközlemény (MŠVVaŠ SR, 2023.11.21.)

	teszt mechanikus fordítása, de nem is a külföldön használt teszt adaptálása)	kisebbségi nyelveken készült tesztek standardizálása, majd ezek megfelelő alkalmazása a magyar, esetleg roma anyanyelvű, hátrányos szociális helyzetű gyermekeknél.	
	Helyes diagnosztikus módszerek alkalmazása a roma nyelvet beszélő, hátrányos szociális helyzetű gyermekek vizsgálatakor	Nonverbális módszerekkel és intervencióval kombinált szakmai eljárások alkalmazása a hátrányos szociális helyzetű gyermekekkel folytatott munka során	VÚDPaP, a ZPP meghívott szakértői
A roma szülőknek nincs az ellen kifogásuk, hogy gyermekeik értelmi fogyatékosok számára fenntartott speciális iskolákba jártanak	A szülők és a roma közösség egészének tájékoztatása/felvilágosítása; barátságos, befogadó környezet kialakítása az iskolában és a közösségben	A pedagógusok és szakalkalmazottak/az igazgató/a támogató csapat minden egyes gyermekkel intenzíven foglalkoznak, és mindent megtesznek annak megállapítása érdekében, hogy a gyermek speciális iskolába történő elhelyezése valóban indokolt-e. Rendszeresen és intenzíven konzultálnak és kommunikálnak a szülőkkel, illetve a gyermekvédelmi és gyámügyi hivatalok munkatársaival	Iskolai támogató csapat
		Az iskola, illetve a szociális munkás vagy a helyi fejlesztő csapat tagja a szülők célzott képzésével és felvilágosításával, valamint a velük való módszeres munkával kompenzálja azt a tényt, hogy a szülők kevésbé igénylik a tájékoztatást a diagnosztikus eljárásokról vagy arról, milyen hatása lesz a gyermek életpályájára a speciális iskolába történő indokolatlan beiskolázásuk.	A ZPP munkatársai, iskolai támogató csapatok, deszegregációs szakértő
		A ZPP munkatársai ügyelnek arra, hogy szakmai tevékenységük során következetesen betartsák a törvényes képviselők tájékoztatáson alapuló beleegyezésének az elvét.	ZPP
		Ha egy családban több iskoláskorú gyermek van, akik közül valamelyiket egyértelműen értelmi fogyatékkal diagnosztizáltak, és a család azt szeretné, hogy az összes gyermek együtt járjon a speciális iskolába, az iskola és a ZPP ennek a kérésnek nem tesz eleget, egyúttal az iskola és az önkormányzat mindent megtesz annak érdekében, hogy olyan megoldást – a lakóhely megváltoztatásának lehetőségét is beleértve – találjon, amely az összes gyermek legjobb érdekét szolgálja.	Iskola, ZPP Önkormányzatok
A speciális iskolákban az egy tanulóra jutó nagyobb összegű normatív hozzájárulásból, illetve a magasabb bérnormatívából eredő pénzügyi motiváció	Jobban kell pénzügyileg ösztönözni a hátrányos szociális helyzetű gyermekeknek normál iskolába való átíratását (a speciális oktatásból a többségbe való átirányítás). Szigorúan ellenőrizni kell a Gyermekpszichológiai és Patopszichológiai Kutatóintézet (VÚDPaP) által kidolgozott standardok betartását.	A támogató intézkedések rendszerén belül új módszertant kell kidolgozni a hátrányos szociális helyzetű gyermekek és tanulók támogatásának finanszírozására	Oktatási minisztérium
		A speciális iskolába történő beiskolázáshoz használt diagnosztikus standardok alkalmazásának ellenőrzése	ŠŠI, Oktatási minisztérium

Az oktatáspolitikai nem hozott létre mechanizmusokat a speciális oktatásból a normál oktatásba történő átkerüléshez	A speciális iskolák és osztályok tanulói esetében az értelmi fogyatékosok ellenőrző megerősítése (újradiagnosztizálás); a normál iskolába járó hátrányos szociális helyzetű gyermekek számára inkluzív környezet és az egyénre szabott oktatás feltételeinek a megteremtése	A speciális iskolák és osztályok tanulói esetében rendszeres kontrollvizsgálatok	ŠŠI, VÚDPaP, ZPP
		A megfelelő szakszerű vizsgálat alapján módosított diagnózissal rendelkező tanulók normál oktatásba történő visszahelyezése, a szegregáció tilalmának szigorú betartása mellett (nem kerülhetnek szegregáció kockázatát hordozó környezetbe); a gyermek/tanuló anyanyelvének figyelembevétele	Igazgatók, fenntartók, RÚŠŠ
		A sajátos nevelési igényű, különösen a hátrányos szociális helyzetű gyermekek inklúzióját támogató intézkedések lehető legoptimálisabb és leghatékonyabb végrehajtása, beleértve a hátrányos szociális helyzetű gyermekek után járó támogatás felhasználását, valamint a támogató csapatok és a segítő szakmák munkájának javítását a normál iskolákban	Oktatási minisztérium, fenntartók, igazgatók
	A tanulók többségi oktatásba való átlépésekor ne legyen szempont a speciális iskolák és osztályok minimális létszámának mesterséges fenntartása	Ha az értelmi fogyatékosok számára fenntartott speciális iskolákban a tanulók száma a törvényben meghatározott létszám alá csökken, ezeket az iskolákat vagy osztályokat nem kell mesterségesen fenntartani, hanem törekedni kell a tanulók normál iskolákba történő egyéni integrációjára. Biztosítani kell az így felszabadult személyzet foglalkoztatását a normál iskolákban: a támogató csapatok megerősítése speciális pedagógusokkal, pszichológusokkal és egyéb segítő szakmákkal	Oktatási minisztérium, fenntartók, igazgatók, támogató csapatok, pedagógusok és szakalkalmazottak

EK2 VEGYES KÖRNYEZETBEN ELŐFORDULÓ SZEGREGÁCIÓ

A vegyes környezetben előforduló iskolai szegregáció olyan helyzet, amikor az iskolák etnikai összetétele egy településen belül vagy az osztályok etnikai összetétele egy intézményen belül nem felel meg az adott település vagy régió etnikai összetételének és demográfiai arányainak; a gyermekek és tanulók etnikai alapon történő jogellenes elkülönítésére vagy a roma gyermekek és tanulók indokolatlan etnikai koncentrációjára kerül sor bizonyos iskolákban, iskolák kihelyezett osztályaiban vagy tagozataiban.

EK2a) Marginalizált roma közösségek a községekben/városokban vagy azok peremén

2aa) altípus Az iskolákban vagy az iskola településen belüli kihelyezett tagozataiban a tanulók etnikai alapon differenciálódnak

Jellemzők:

A helyzet a közepes méretű városokra és nagyobb községekre jellemző, ahol a marginalizált roma közösségek a településen belül vagy annak peremén (de nem a településen kívül, nagyobb távolságban) koncentrálnak, és ahol több iskola van, vagy az iskola legalább egy különálló kihelyezett tagozattal rendelkezik. Az iskolák különböző fenntartókhoz (önkormányzat, állam, magán fenntartó, egyház) tartozhatnak. A szegregációs helyzet azáltal áll elő, hogy az egyik iskolában a marginalizált roma közösségekből származó gyermekek, a másokban (vagy a többiben) pedig a többségi gyermekek koncentrálnak. Esetleg egyes iskolákban a marginalizált roma közösségekből származó gyermekek, a többiben pedig a többségi gyermekek koncentrálnak – attól függően, hogy a marginalizált roma közösségekből származó gyermekek mekkora arányban vannak jelen az adott település teljes gyermekpopulációjában. Amennyiben a marginalizált roma közösségek koncentrációja egy településen belül viszonylag alacsony, a marginalizált roma közösségekből származó gyermekek elkülönítése külön osztályokban vagy iskolai épületrészekben folyó oktatás formájában is megvalósulhat. Sajátos helyzet alakulhat ki Dél-Szlovákia nemzetiségileg vegyes területein, ahol a roma etnikum tagjai általában magyar nemzetiségűnek vallják magukat, illetve beszélik a magyar nyelvet. Itt előfordul, hogy a magyar tannyelvű állami iskola „roma iskolává” válik, a magyar nemzetiségű nem roma gyermekeket pedig más iskolába, akár egy újonnan létrehozott magán- vagy egyházi iskolába, akár egy szlovák iskolába viszik át a szülők.

Következmények:

- A marginalizált roma közösségekből származó gyermekek/tanulók iskolán belüli koncentrációja általában alacsonyabb színvonalú oktatást eredményez az adott iskolában, ami sok tanuló számára akadálya lehet a kötelező iskolai tanulmányok sikeres befejezésének, illetve a következő oktatási szintre való továbblépésnek.
- Egy ilyen helyzet a marginalizált roma közösségekből származó gyermekek interkulturális és interperszonális kapcsolatainak és szocializációjának természetes fejlődését is akadályozza.
- Ugyanakkor az interkulturális és interperszonális kapcsolatok módszeres ápolásának hiánya a többségi gyermekeknél az érzelmi intelligencia szintjének csökkenéséhez, valamint a faji előítéletek és sztereotípiák megerősödéséhez vezet.
- Mindez megnehezíti a marginalizált roma közösségekből származó gyermekek/tanulók munkaerőpiaci érvényesülését és általános társadalmi beilleszkedését, valamint növeli a társadalmi kirekesztés kockázatát.

A diszkrimináció formái:

a) Közvetett diszkrimináció

- A marginalizált roma közösségekből származó gyermekek egy iskolában történő koncentrációja csak annyiban minősül közvetlen diszkriminációnak, ha egyúttal a marginalizált roma közösségekből származó gyermekeket nem veszik fel a többi iskolába. A következményeit tekintve azonban közvetett diszkriminációról van szó (lásd fentebb).

b) Közvetlen diszkrimináció:

- A közvetlen diszkrimináció lehetőségét hordozza magában az a helyzet, amikor egy adott településen/régióban belül egyes iskolák megtagadják a roma tanulók felvételét, vagy az iskola/fenntartó például a helytelenül kijelölt vagy szándékosan eltorzított iskolai körzethatárok formájában mesterséges akadályokat gördít eléjük.

2ab) altípus A településen olyan iskola található, amelyben belső szegregáció folyik.

Jellemzők:

A helyzet különösen az etnikailag vegyes lakosságú nagyobb községekre jellemző, vagy az olyanokra, amelyekben a kistérség több (kisebb) települését tömörítő iskolai körzet gyűjtőiskolája működik, és a kistérségen belül az egyes korcsoportokban a többségi és etnikai kisebbségi gyermekek aránya viszonylag kiegyensúlyozott. Ilyen esetekben előfordul, hogy az iskolán belül az etnikai kisebbséghez tartozó gyermekek számára állandó jelleggel külön osztályokat alakítanak ki, néha az iskola épületének vagy épületegyüttesének elkülönített, elszigetelt részeiben. Előfordul, hogy az étkező és a higiéniai helyiségek is elkülönítettek. Túl nagy tanulói létszám esetén a tanítás néha két műszakban folyik, és a marginalizált roma közösségekből származó gyermekeket általában a délutáni műszakba osztják be.

Következmények:

- A roma gyermekeknek az iskola többi részétől elszigetelt, különálló osztályokban való elhelyezése emberi méltóságuk megsértését jelenti.
- A gyermekek kölcsönös elszigeteltsége megerősíti az előítéleteket és sztereotípiákat, akadályozza mindkét csoport egészséges szocializációját, és nem teszi lehetővé a megfelelő interkulturális és interperszonális kapcsolatok kialakulását.
- A marginalizált roma közösségből származó és a hátrányos szociális helyzetű gyermekek külön osztályokban állandó jelleggel történő elhelyezése továbbá ahhoz vezet, hogy csökken az esélyük arra, hogy sikeresen befejezzék iskolát és folytassák tanulmányaikat.
- Ha a gyermekek állandó jelleggel a délutáni műszakban tanulnak, csökken a teljesítményük, nehezebbé válik számukra az iskolába járás, és további oktatási következményekkel járó óramulasztáshoz vezethet.

A diszkrimináció formái:

a) Közvetlen diszkrimináció:

- Állandó jelleggel elszigetelt, elkülönített osztályok létrehozása
- Külön bejáratok, öltözők, higiéniai létesítmények, elkülönített étkeztetés
- Kétműszakos tanrend, a roma gyerekek (HSZH/MRK) a délutáni műszakban vannak

Megoldások – EK2a)

Az egyes szintekre – [állami és politikai elit](#), [a fenntartók és az iskolaigazgatók](#), a [többségi](#) és az [MRK/ HSHZ](#) környezetből érkező [szülők](#) – jellemző attitűdök és értékrendek megváltoztatásával kapcsolatos megoldásokat fentebb, a [B2.2.1](#) szakaszban mutattuk be.

További okok:

- Iskolai körzethatárok kijelölése – az iskolai körzethatárok kijelölésekor a többségi és kisebbségi gyerekek természetellenes elkülönítésére kerül sor.

Megoldási lehetőségek		Megoldási formákra vonatkozó javaslatok	Kulcsszereplők és együttműködő személyek/szervezetek
Az iskolai körzethatárok körültekintő módosítása, figyelembe véve a törvényben meghatározott valamennyi feltételt		A településen belüli etnikai arányok feltérképezése és az iskolai körzetek kijelölése úgy, hogy azok ne képezzenek etnikailag homogén egységeket; az iskolai körzetek kijelölésének megvitatása a város/község érintett részein élő lakosok, különösen az iskoláskorú gyermekek szüleinek részvételével. Az egyes iskolák etnikai összetételének hozzávetőleg tükröznie kell az adott település/iskolai körzet etnikai arányait. Érzékenyen mérlegelni kell minden szempontot, és olyan döntést kell hozni, hogy egyik fél sem érezze magát vesztesnek, hanem értse meg az önkormányzati döntés háttérében álló okokat. A deszegregációs szakértő által nyújtott mediáció és facilitáció kihasználása.	Önkormányzat, Igazgatók deszegregációs szakértők

- A tanulók átcsoportosítása az etnikailag homogén iskolából/osztályból más iskolákba/osztályokba, vagy fordítva, a helyi viszonyoknak megfelelően, figyelembe véve a logisztikai, szervezési és kapacitási feltételeket, valamint a pedagógiai és emberi jogi alapelveket

Megoldási lehetőségek		Megoldási formákra vonatkozó javaslatok	Kulcsszereplők és együttműködő személyek/szervezetek
Deszegregációs/inklúziós terv kidolgozása az iskolai körzet/iskola számára		Helyi akciócsoport létrehozása valamennyi érdekelt fél bevonásával: polgármester, a város/község oktatási főosztályának és oktatási bizottságának képviselői, a körzetben élő iskoláskorú gyermekek szüleinek képviselői a többség és a kisebbség részéről, iskolai önkormányzatok, az oktatási minisztérium képviselője (módszertani szakértő), deszegregációs szakember, az RÚSS képviselője, az ÚSVRK fejlesztési csoportjának képviselője, a gyámügyi hatóság munkatársai, helyi vállalkozások és vállalkozói szövetségek, civil szervezetek képviselői stb.	Önkormányzat, polgármester, a város/község oktatási főosztályának és oktatási bizottságának képviselői, a körzetben élő iskoláskorú gyermekek szüleinek képviselői a többség és a kisebbség részéről, iskolai
A támogató intézkedések hatékony felhasználásával részletes terv kidolgozása az elkülönített oktatás megszüntetésére		Az alsó tagozatos tanulók esetében a legközelebbi iskolába történő átirányítást prioritásként kell figyelembe venni, ennek oka a gyalogos iskolába járás preferálása	
		Testvéreknek vagy rokonoknak ugyanabba az iskolába történő elhelyezését prioritásként kell figyelembe venni	
		A lehető legmesszebbmenőkig figyelembe kell venni a szülők akaratát, ezt azonban olyan módon kell megtenni, hogy ne hiúsuljon meg a deszegregációs folyamat	

	A környezet előkészítése a fogadó iskolában: az igazgató és a támogató csoport előkészítő munkája a pedagógusokkal és a szakalkalmazottakkal; a pedagógusok és a szakalkalmazottak felkészítik a fogadó iskola tanulóit, hogy pozitívan fogadják az új osztálytársak érkezését	önkormányzatok, az oktatási minisztérium képviselője (módszertani szakértő), deszegregációs szakember, az RÚSS képviselője, az ÚSVRK fejlesztési csoportjának képviselője, a gyámügy munkatársai, helyi vállalkozások és vállalkozói szövetségek, elkötelezett civil szervezetek képviselői stb.
	A fogadó osztályokban a létszám módosítása, hogy a gyermekek összlétszáma lehetővé tegye az egyéni munkát mind az „törzsállománnyal”, mind az újonnan érkezett tanulókkal ⁹⁵	
	A támogató csoport tagjai maximálisan bekapcsolódnak az új tanulók beilleszkedését és inklúzióját célzó folyamatba, ideértve az egyénre szabott nevelési-oktatási és speciális eljárások és módszerek alkalmazását, valamint a tanulmányi eredmények értékelésekor az elvárt minimális tudásanyag megkövetelését.	
	Ideiglenes tantervi módosítások végrehajtása; a tantervben nagyobb hangsúlyt kell fordítani azokra a tevékenységekre, amelyek által a gyermekek jobban megismerhetik egymást; ide tartozik például az interkulturális és interperszonális megértést elősegítő tanórán kívüli kulturális és sporttevékenység, az intézményi tantárgykeretben szereplő fakultatív (szabadon tervezhető) órakeret hatékony kihasználása, valamint tantervek kidolgozása az „ember és társadalom” műveltségi területre.	
	Az új gyermekek és tanulók aktív bevonása az oktatási folyamatba és az iskola működésébe, az osztály- és iskolai önkormányzatok tevékenységeit is beleértve	
	A működési költségkeret terhére szükség esetén az iskolai helyiségek megfelelő átalakítása, esetleg a meglévő kapacitások bővítését (épületbővítés) célzó beruházások, vagy higiéniai létesítmények, közös kulturális és sporttevékenységekre használt helyiségek kialakítása a települési önkormányzat vagy az állam, esetleg a magánszféra bevonásával.	
	A tanórán kívüli közös tevékenységek aktív támogatása a művészeti alapiskolák, sportklubok vagy szabadidőközpontok bevonásával.	

⁹⁵A 245/2008 sz. törvény (oktatási törvény) 29. § (7) és (8) bekezdése szerinti minimális tanulói létszámoknak megfelelően

2ac) altípus Roma és nem roma gyermekek közös oktatása a nemzeti kisebbség (nem roma) tanítási nyelvét használó iskolában

Jellemzők:

Ez a helyzet néhány, túlnyomórészt magyar lakosságú dél-szlovákiai településre jellemző. A településen egy magyar tanítási nyelvű iskola működik, szlovák tanítási nyelvű iskola nincs, mivel nincs elég gyermek annak létesítéséhez. A településre a roma közösség tagjainak egy olyan csoportja települ be (általában az eredeti lakóhelyükön szervezett akció hatására), például Szlovákia északabbra fekvő területeiről, akik roma vagy szlovák nyelven beszélnek. A csoport gyermekeit integrálni kell az iskola életébe.

Következmények:

- Ha a roma gyermekek magyar tanítási nyelvű osztályokba kerülnek, a megoldás ellen az a kifogás merülhet fel, hogy nemkívánatos asszimilációjukra kerül sor.
- Ha a betelepülő romák számára külön szlovák tanítási nyelvű osztályt nyitnak, akkor viszont felmerülhet az a kifogás, hogy szegregáció történik.

A diszkrimináció formái:

a) Közvetlen diszkrimináció:

- Állandó jelleggel elszigetelt, elkülönített osztályok létrehozása
- Nem kívánatos asszimiláció

Megoldások – EK2ac)

Megoldási lehetőségek	Megoldási formákra vonatkozó javaslatok	Kulcsszereplők és együttműködő személyek/szervezetek
Az illetékesek ne támogassák a roma származású polgárok szervezett migrációját azáltal, hogy különböző kedvezményekkel motiválják őket az elköltözésre.	A részvételen alapuló folyamatok és a közösségi munka javítása azokon a településeken, ahonnan a romák elvándorolnak. A roma lakosok megfelelő tájékoztatása azzal kapcsolatban, hogy hová fognak költözni.	Önkormányzatok, ZMOS
Inkluzív iskolai környezet kialakítása az új lakóhelyen	A magyar tanítási nyelvű iskolában szlovák tanítási nyelvű osztályt indítanak a roma gyermekek számára. Ezekben az oktatás a roma gyermekek sajátos igényeit figyelembe vevő, adaptált tantervek alapján folyik. Az iskola nyílt kommunikációt folytat a gyermekek szüleivel, bevonja őket az iskola életébe, és gondoskodik a gyermekek iskolalátogatási fegyelmének fenntartásáról. Az iskola maximális figyelmet fordít a gyermekekre. A tanulók semmilyen esetben sincsenek egymástól elszigetelve. Együtt töltik az iskolai szüneteket, az étkezéseket és minden más iskolai tevékenységet. Egyes művészeti, zenei, testnevelési és technika órákon is a többi gyermekkel együtt vehetnek részt. Az iskola és az önkormányzat nagy hangsúlyt fektet az interkulturális kommunikációra és oktatásra. Az iskola számos közös, tanórákon kívüli művészeti, technikai (pl. robotika) és sporttevékenységet szervez, és arra ösztönzi a gyerekeket és a szülőket, hogy kapcsolódjanak be az iskolán kívüli szervezett tevékenységekbe.	Önkormányzatok, fenntartók, iskolák

EK3 - LAKÓHELYI SZEGREGÁCIÓVAL KOMBINÁLT ISKOLAI SZEGREGÁCIÓ

A lakóhelyi szegregációval kombinált iskolai szegregáció olyan környezetben alakul ki, ahol egy adott kistérségen belül egy településen vagy több szomszédos településen a roma népesség helyileg többséget alkot, vagy amikor a demográfiai folyamatok hatására olyan helyzet alakul ki, hogy az egyes korosztályokon belül a roma közösséghez tartozó gyermekek alkotják a gyermekek többségét. A lakóhelyi szegregáció – amely a roma etnikai csoporthoz tartozó népesség jelentős koncentrációjában vagy akár homogén jelenlétében nyilvánul meg egy településen vagy településcsoporton belül – számos szubjektív és objektív tényező eredményeképpen alakulhat ki, mint például a múltbeli politikai döntések, migrációs mozgások, regionális politikák vagy a többségi gyermekek egyéni elvándorlása a legközelebbi városban működő iskolákba (az úgynevezett „white flight” jelenség).

EK3a) Többségében romák által lakott települések/térségek

Jellemzők:

Egyes településeken/térségekben, ahol bizonyos korcsoportokban a roma gyerekek fokozatosan túlsúlyba kerülnek, a nem roma gyermekek más iskolákba való átjelentkezése miatt, azaz a **„white flight” jelenség következtében etnikailag homogén roma iskolák alakulnak ki**. Az etnikailag homogén iskola kialakulásának hátterében átfogó megoldási kísérletek keretében hozott átgondolatlan részdöntések is állhatnak (például a roma telepet/települést az iskolával összekötő közlekedési kapcsolat megszüntetése). A „white flight” jelenséget más tényezők is felerősíthetik: egy adott kistérség társadalmi és gazdasági deprivációja, a megfelelő munkalehetőségek vagy a tanulási lehetőségek hiánya miatt a többségi lakosság elvándorlása vagy egyszerűen a visszafordíthatatlan urbanizációs tendencia, melynek hatására a középosztály tagjai a városokba költöznek. A középosztály tagjai többnyire saját közlekedési eszközzel rendelkeznek, és gyermekeiket annak a városnak az iskolájába hordják, ahol a munkahelyük is van. A roma közösség tagjai általában nem rendelkeznek gépkocsival, a közlekedés a régiókon belül nehézkes, a menetrend szerinti járatok menetrendje gyakran nem igazodik az iskolai időpontokhoz, a vasúthálózat lefedettsége nem kielégítő, és a hegyvidéki régiókban azt nem is fogják továbbfejleszteni, több vonalat – különösen Dél-Szlovákiában – az elmúlt évtizedekben megszüntettek. Kevés önkormányzat rendelkezik iskolabusszal. Az etnikai homogenizációt a demográfiai tendenciák is alátámasztják: egyes kelet- és dél-szlovákiai régiókban a roma családokban a születési ráta jelentősen magasabb, mint a többségi családokban. A „white flight” jelenség végső soron iskolai szegregációhoz vezet, amelyhez lakóhelyi szegregáció társul.

Vannak olyan községek, amelyek a **múltbeli politikai és társadalmi események**, valamint a korábbi kormányok (akár évtizedekkel korábbi) politikájának **eredményeként váltak etnikailag homogénná**. Ilyenek például egyes szepességi települések, ahol eredetileg szepességi németek éltek. A németek a II. világháború után elköltöztek vagy kitelepítették őket, helyükre az állam romákat telepített be, egyúttal politikailag tiltotta a vándorló életmódot. Ezek a települések a regionális munkaerő-migráció következtében az elkövetkező évtizedekben teljesen homogénná váltak. Az ilyen típusú nagyobb falvakban (pl. Lomnička, Veľká Lomnica) etnikailag homogén iskolák vagy a szomszédos falvakban/városokban működő iskolák etnikailag homogén kihelyezett tagozatai találhatók. Ezeknek sok esetben moduláris kialakítású épületek (konténeregyüttesek) adnak helyet. Konténeriskolák létesülnek az olyan településeken is, ahol a demográfiai változások következtében viszonylag rövid idő alatt jelentősen megnőtt a marginalizált roma közösségekből származó gyermekek száma. A konténeriskola a kétműszakos tanrend megoldásának egyik eszköze, ennek ellenére egyes helyeken még mindig általános gyakorlat a kétműszakos tanrend.

Moduláris vagy konténeriskolák a városon/községen kívül, a marginalizált roma közösségek lakóhelyén, bár formálisan a város/település közigazgatási területén belül is épülhetnek. Az ilyen iskolák – akár stabil, akár moduláris építmények formájában léteznek – kialakítását az is motiválhatja, hogy az iskola közelebb kerüljön a lakosság szegregált részéhez, de előfordul, hogy a fenntartó szeretné mesterségesen fenntartani a munkahelyeket

a kizárólag roma tanulókkal működő kihelyezett tagozatokban és osztályokban⁹⁶. A kihelyezett tagozatokat látogató vagy a délutáni műszakban tanuló gyermekek és tanulók nem férnek hozzá az egész napos iskolai oktatáshoz, sőt, az alapiskolát „szükséghelyzeti rezsimben” végzik el. A napközik a rejtett díjak miatt gyakran gyakorlatilag elérhetetlenek a marginalizált roma közösségekből származó gyermekek szülei számára.

Az alapiskolákkal ellentétben sem az óvodáknak, sem a középiskoláknak nincs meghatározott beiskolázási körzetük, de ezeken az oktatási szinteken is előfordul az etnikailag homogén roma osztályok kialakulása. Az óvodák esetében a homogén osztályok létrejöttének hátterében a többségi gyermekek elvándorlása állhat, esetleg az a tény, hogy az óvodát (vagy annak kihelyezett tagozatát) a szegregátum közelébe telepítik, ahová ezt követően már nem járnak ki a település más részeiről származó gyermekek. Problémát jelenthetnek a **szakközépiskolák kihelyezett tagozatai**, amelyek a szegregátumok közvetlen közelében találhatók, és amelyekbe kizárólag roma tanulók járnak. Kínálatukban az úgynevezett F-szakok szerepelnek, ezek kétéves képzés keretében alsó középfokú szakmai végzettséget (szakiskolai végzettséget) nyújtanak szakmunkás-bizonyítvány vagy érettségi bizonyítvány nélkül, ami nem teszi lehetővé a tanulók számára a továbbtanulást.

E tekintetben külön fejezetet képeznek a **nemzetiségileg vegyes környezetben működő iskolák**, ahol a helyzetet tovább bonyolítják az egyes fenntartók egymással szemben álló érdekei. Előfordul, hogy a helyi önkormányzat által fenntartott magyar tannyelvű iskola a „white flight” és a demográfiai tényezők hatására fokozatosan „roma iskolává” válik. A többségi gyermekeket szülei az újonnan létrehozott nem állami (egyházi, magán) magyar tanítási nyelvű iskolákba vagy a legközelebbi szlovák tannyelvű iskolába íratják. Ugyanakkor a roma iskolák továbbra is „magyar” iskolák maradnak, mivel a dél-szlovákiai romák többsége magyar nemzetiségűnek vallja magát, illetve otthon is magyarul beszél. Ezek az iskolák magyar tannyelvű iskolák – emiatt létezésük törvényes és legitim –, etnikai szempontból azonban homogén roma iskolákká válnak.

Egy másik altípust a kisebb, túlnyomórészt roma lakosságú falvakban működő kisiskolák képviselik, amelyekben nem tudnak minden évfolyamban osztályt nyitni. Ezekben nagyarányú osztályismétlés is előfordulhat, amelyet a törvényben meghatározott minimális tanulói létszám miatt az iskola fenntartására irányuló törekvés is motiválhat.

Következmények:

- A marginalizált roma közösségekből származó gyermekek/tanulók iskolán belüli koncentrációja általában alacsonyabb színvonalú oktatást eredményez az adott iskolában, ami sok tanuló számára akadálya lehet a kötelező iskolai tanulmányok sikeres befejezésének, illetve a következő oktatási szintre való továbblépésnek.
- Egy ilyen helyzet a marginalizált roma közösségekből származó gyermekek interkulturális és interperszonális kapcsolatainak és szocializációjának természetes fejlődését is akadályozza.
- Ugyanakkor az interkulturális és interperszonális kapcsolatok módszeres ápolásának hiánya a többségi gyermekeknél az érzelmi intelligencia szintjének csökkenéséhez, valamint a faji előítéletek és sztereotípiák megerősödéséhez vezet.
- Mindez megnehezíti a marginalizált roma közösségekből származó gyermekek/tanulók munkaerőpiaci érvényesülését és általános társadalmi beilleszkedését, valamint növeli a társadalmi kirekesztés kockázatát.
- A többszöri osztályismétlés gyakorlatilag kizárja annak esélyét, hogy az adott tanuló a tankötelezettség teljesítését követően sikeresen folytassa tanulmányait. Másrészt a túl sok, túl gyakori osztályismétlés tulajdonképpen arra is utal, hogy az iskola nem tölti be a feladatát, az oktatás színvonala nem megfelelő, a környezet pedig nem inkluzív.

A diszkrimináció formái:

a) Közvetett diszkrimináció

- Az intézményes iskola előtti nevelés-oktatás elérhetetlensége közvetett diszkriminatív következményekkel jár, mivel a marginalizált roma közösségekből származó gyermekek iskolai felkészületlensége a többségi szülők számára felerősíti a „white flight” jelenséget támogató okokat.
- A tanulók indokolatlan és gyakori, bármilyen jogcímen történő „buktatása” (ha ez nagy számban történik) végső soron kimeríti a közvetett diszkrimináció és szegregáció fogalmát.

⁹⁶ [eduRoma kiadványok](#)

- Az a tény, hogy a marginalizált roma közösségekből származó gyermekek egy iskolában koncentrálódnak, közvetett diszkriminációhoz vezethet a fent említett következmények tekintetében; mindez társadalmi kirekesztéshez és további marginalizációhoz vezet.
- b) Közvetlen diszkrimináció:
- A helyzet magában hordozza a közvetlen diszkrimináció lehetőségét, ha egy adott településen/régióban belül egyes iskolák megtagadják a roma tanulók felvételét, vagy az iskola/fenntartó például a helytelenül kijelölt vagy szándékosan eltorzított iskolai körzethatárok formájában mesterséges akadályokat gördít eléjük.

Megoldások – EK3a

Az egyes szintekre – [állami és politikai elit](#), [a fenntartók és az iskolaigazgatók](#), a [többségi](#) és az [MRK/ HSZH](#) környezetből érkező [szülők](#) – jellemző attitűdök és értékrendek megváltoztatásával kapcsolatos megoldásokat fentebb, a [B2.2.1](#) szakaszban mutattuk be.

Altípus: 3aa) Demográfiai mozgások hatására kialakult etnikailag homogén iskola

További okok:

- a nem roma szülők a legközelebbi város iskolájába íratják gyermekeiket; a roma gyermekek helyben maradnak, mivel szüleik nem dolgoznak (a városban), a családnak nincs autója, a gyermekek jobban érzik magukat „otthon”;
- a kistérségi demográfiai tendenciák a roma gyermekek számának növekedéséhez vezetnek.

Megoldási lehetőségek	Megoldási formákra vonatkozó javaslatok	Kulcsszereplők és együttműködő személyek/szervezetek
Az oktatás színvonalának és minőségének emelése, az iskola presztízsének növelése, ami a többségi szülők attitűdjének fokozatos változásához és gyermekeiknek a korábbi iskolába történő „visszatéréséhez” vezethet.	Az iskola/osztály részére saját fegyelmi szabályzat kidolgozása, hogy mindenki számára világos és elfogadható legyen, milyen viselkedés elfogadható, és milyen következményekre lehet számítani.	Iskolák, tanulók, támogató csoportok
	A tanulók rendszeres orvosi vizsgálatának biztosítása A higiéniai standardok tanulók általi betartásának biztosítása	egészségügyi minisztérium – a terepen dolgozó egészségügyi asszisztensek, iskolák, fenntartók, oktatási minisztérium
	A tanulók környezetvédelemre való nevelése	Oktatási minisztérium, NIVAM, iskolák, pedagógusok és szakalkalmazottak
	Tanórákon kívüli interetnikus, interkulturális és interperszonális kapcsolatok fejlesztését célzó tevékenységek célzott és módszeres fejlesztése. Közös szabadidős, sport- és kulturális rendezvények szervezése, amelyek összehozzák a település valamennyi lakosát. A lakosok bevonása a szervezésbe. Az iskola aktív részvétele a községi/városi rendezvényeken, a település jó hírnevének terjesztése	Iskolák, fenntartók, önkormányzatok
	Az inkluzív iskolai környezet javítását célzó projektekben és pályázatokon való részvétel, a civil szervezetekkel is együttműködve.	Iskolák, fenntartók, minisztériumok, NGO-k
	Valamennyi támogató intézkedés hatékony kihasználása a hátrányos szociális helyzetű/marginalizált roma közösségekből származó gyermekek érdekében.	Fenntartók, iskolák

EK3: LAKÓHELYI SZEGREGÁCIÓS HELYZETEK

A település vonzerejének növelésével az általános társadalmi-gazdasági feltételek és kapcsolatok javítása a településen és a (mikro)régióon belül	A roma lakosság körében a foglalkoztatás és szociális lakhatás támogatása; a többségi és kisebbségi lakosság közötti társadalmi távolságot okozó tényezők megszüntetése érdekében is a higiéniai infrastruktúra és a közműhálózat kiépítése	munkaügyi minisztérium, ÚSVRK, önkormányzatok
	Aktív munka a roma szülőkkel, a hátrányos szociális helyzetű gyermekek korai gondozásának támogatása a legkorábbi életkortól kezdve; az intézményesített, átfogó korai gondozás támogatása; a HSZH gyermekek óvodába történő beiratásának motiválása és támogatása annak érdekében, hogy lemaradásuk ne vezessen a „white flight”-ra, amelyhez a többségi szülők részéről hivatkozási alapként szolgálhat a roma gyermekek kognitív lemaradása vagy a higiéniai vagy egyéb „civilizációs” szokások hiánya	Önkormányzatok, NGO-k, oktatási minisztérium, munkaügyi minisztérium, munka-, szociális és családügyi hivatal – gyámügy, ÚSVRK
	Közösségfejlesztés, a szülőkkel való együttműködés, a szülők és a közösség egészének képzése/felvilágosítása; barátságos, inkluzív környezet kialakítása az iskolában és a közösségben	Önkormányzatok, NGO-k, munkaügyi minisztérium, ÚSVRK
Roma nemzetiségi iskola mint az anyanyelv és az identitás ápolásához, valamint az anyanyelvi oktatáshoz való jog érvényesítésének egy lehetséges módja	Az etnikailag csaknem homogén roma települések vagy településcsoportok esetében megfontolandó roma nemzetiségi iskola létrehozása a roma anyanyelvű tanulók (azaz a romák mintegy 60%-a) számára. Roma nyelvoktató iskoláról van szó, amely a közoktatási törvény 12. §-a értelmében figyelembe veszi a „nemzeti kisebbségek oktatásának sajátosságait”, és ahol az Ember és társadalom, valamint a Művészet és kultúra műveltségi területeken belül a roma kultúrával, történelemmel és identitással kapcsolatos tartalmak oktatására is sor kerül. Ezeknek az iskoláknak emellett inkluzívnak kell lenniük (többek között abban az értelemben is, hogy a többségi gyermekek előtt is nyitottak legyenek), be kell tartaniuk a minőségi standardokat, és meg kell felelniük az oktatásban alkalmazott megkülönböztetés elleni küzdelemről szóló UNESCO-egyezmény és a faji megkülönböztetés minden formájának kiküszöböléséről szóló nemzetközi egyezmény követelményeinek. Továbbá az ilyen iskolák működése nem vezethet a tanulók társadalmi kirekesztéséhez, hogy az iskola elvégzése után ne záródjon be számukra a továbbtanulás lehetősége. A legjobb megoldás, ha a roma nemzetiségi iskola egy klaszter részeként működik. Ennek a lehetőségnek a részleteit a dokumentum 4. sz. melléklete tartalmazza.	Iskolák, fenntartók, önkormányzatok, oktatási minisztérium, ÚSVRK, RÚSS

3ab) altípus Lakóhelyi szegregáció következtében kialakult etnikailag homogén iskolák vagy azok kihelyezett tagozatai

Okok:

- a településre/elkülönített településrészre a múltban kialakult lakóhelyi szegregációs helyzet jellemző (etnikai koncentráció),
- a roma gyermekek számára nincs a lakóhelyüktől elérhető távolságban iskola.

Megoldási lehetőségek	Megoldási formákra vonatkozó javaslatok	Kulcsszereplők
Amennyire csak lehetséges, el kell kerülni az olyan megoldásokat, amelyek az elkülönített oktatást visszafordíthatatlanná teszik.	Ha átmenetileg szükséges, az iskolát vagy az iskola kihelyezett tagozatát csak az alsó tagozat (a tantervi reform után: 1. ciklus) számára szabad fenntartani. A kisebb gyermekek számára problémás lehet több kilométert utazni vagy gyalogolni a település központjába, különösen, ha szülei nem dolgoznak ott, és/vagy nincs autójuk (ami általános). Ebben az esetben is minden lehetséges intézkedést meg kell tenni annak érdekében, hogy a gyermekek ne szigetelődjenek el, ne csak a saját közösségükön belül mozogjanak, és ne következzen be gettósodás. Olyan jellegű rendezvényeket és tevékenységeket kell szervezni, amelyeken rendszeresen találkoznak a szomszédos vagy a környékbeli iskolák gyerekeivel.	MŠVVaŠ, önkormányzat, iskolák, fenntartók, iskolaigazgatók, pedagógusok és szakmai alkalmazottak, ÚSVRK
	Kiemelt gondot kell fordítani a rendszeres iskolalátogatásra, nem szabad tolerálni a hiányzásokat. Együtt kell működni a szülőkkel, a helyi önkormányzattal, a szociális és gyámügyi hatóságok munkatársaival, esetleg a rendőrséggel is. Az óramulasztás nem lehet indok az osztályismételtetésre vagy egyes évfolyamokban a létszám mesterséges fenntartására, esetleg a kisiskolák mesterséges életben tartására.	Önkormányzatok, fenntartók, NGO-k, munka-, szociális és családügyi hivatal – szociális és gyámügyi hatóságok

A további megoldások a [3ac](#) altípusra egyaránt vonatkoznak, ezeket a következő, az iskolai körzetek és klaszterek kialakítását taglaló résznél mutatjuk be.

3ac) altípus Marginalizált roma közösségekkel rendelkező települések közös iskolai körzettel

Okok:

- Az elkülönített oktatás vagy két műszakos tanrend formájában megjelenő szegregáció hátterében gyakran az áll, hogy több olyan település alkot egy iskolai körzetet, amelyekben marginalizált roma közösségek élnek.

Megoldási lehetőségek	Megoldási formákra vonatkozó javaslatok	Kulcsszereplők és együttműködő személyek/szervezetek
A roma gyermekek számára a lakóhelyüktől elérhető távolságban kell biztosítani az oktatást.	Az új létesítmények építése során az olyan helyszíneket kell előnyben részesíteni, amelyek a település fő része és az elkülönült része között félúton, kellemes környezetben található. Megfelelő rendelkezésre álló telkek hiányában a település középtávú fejlesztési terve keretében a településrészek megfelelő összekapcsolása egyebek mellett a közlekedési infrastruktúra és a közműhálózatok, a rekreációs területek, a bevásárlóközpontok, a sportpályák és a kulturális tevékenységekre alkalmas területek kialakításával.	Önkormányzatok, fenntartók, ÚSVRK
	Az idősebb tanulók (felső tagozat, illetve a tanügyi reform után: 2. és 3. ciklus) oktatását mindenképpen közös oktatással kell megoldani. Szükség esetén az önkormányzat tulajdonában lévő iskolabuszokkal kell az utaztatást megoldani; a buszokat a lakosság más célra is használhatná. Kísérő személyzet és pedagógiai felügyelet biztosítása a tanulók utazásához.	Önkormányzatok, fenntartók, iskolák, ÚSVRK
	A szegregátumban élő tanulók másik iskolába történő integrálásakor valamennyi módszertani, pedagógiai és humánus eljárást és támogató intézkedést alkalmazni kell, beleértve a többségi és kisebbségi szülők attitűdjeinek pozitív irányú változtatását, például mediátor bevonásával, valamint a gyermekeknek és a szülőknek az iskola életébe történő aktív bevonásával.	Fenntartók, iskolák, NGO-k
A törvényben meghatározott kritériumoknak és a Szlovák Köztársaság nemzetközi jogi kötelezettségeinek megfelelően kell kialakítani az iskolai körzeteket, hogy ne kerülhessen sor elkülönített oktatás vagy két műszakos tanrend formájában megvalósuló szegregációra.	Az oktatási minisztérium dolgozza ki az iskolakörzetek hivatalos jegyzékét, s erről rendszeres elemzések készüljenek.	Oktatási minisztérium
	A közös iskolai körzet önkormányzati szintű kijelölésekor következetesen az 596/2003. törvény ⁹⁷ vonatkozó rendelkezései értelmében kell eljárni, ugyanakkor be kell tartani a közoktatási törvénynek a szegregáció tilalmáról és az oktatáshoz való egyenlő hozzáférésről szóló rendelkezéseit is. Az iskolai körzetek kijelölésének természetes módon elő kell segítenie a mobilitást és erősítenie kell a társadalmi és etnikai kohéziót az adott (mikro)régióban.	Önkormányzatok, fenntartók, RÚSS
	A közös iskolai körzetek meghatározásakor szigorúan részvételi alapon, a helyi közösségek, a szülők képviselői, a helyi oktatási hatóságok, a deszegregációs szakemberek, az ÚSVRK multidiszciplináris fejlesztési csoportjai és adott esetben a mediátorok bevonásával kell eljárni.	Önkormányzatok, fenntartók, RÚSS

⁹⁷ 596/2003 törvény 8. § (1) és (2) bekezdése

	Közös iskolai körzeteket úgy kell kijelölni, hogy megszűnjön vagy a minimális szintűre csökkenjen a kétműszakos tanrend, illetve ha azt ideiglenesen fenn kell tartani, akkor az csak olyan módon történhet, amely nem erősíti a szegregációt vagy a sztereotípiákat.	Önkormányzatok, fenntartók, RÚSS
	Kihelyezett tagozatok létrehozására csak végső esetben kerülhet sor, akkor is csak az alsó tagozatos (illetve az 1. ciklus) tanulók számára. Ebben az esetben is minden lehetséges intézkedést meg kell tenni annak érdekében, hogy a gyermekek ne szigetelődjenek el, ne csak a saját közösségükön belül mozogjanak, és ne következzen be gettósodás.	Önkormányzatok, fenntartók, RÚSS
	A napközi díjának csökkentésével vagy elengedésével egész napos nevelés-oktatást kell bevezetni a hátrányos szociális helyzetű és marginalizált roma közösségekből származó tanulók számára.	Fenntartók, önkormányzatok iskolaigazgatók, ÚSRK
	A települések közötti nagyobb távolságok vagy bonyolult közlekedési logisztika esetén meg kell fontolni különböző közös körzetek létrehozását az alsó és a felső tagozatosok számára, figyelembe véve a megközelíthetőség és a közlekedési szolgáltatások biztosításának lehetőségeit annak a településnek a területén, amelyre az önkormányzat iskolai körzetet jelöl ki, illetve figyelembe kell venni az iskolától való észszerű távolság kritériumát, ami nem veszélyezteti a tanulók tankötelezettségének teljesítését ⁹⁸ .	Önkormányzatok, fenntartók, RÚSS
	A nemzetiségileg vegyes területeken olyan közös iskolai körzeteket kell létrehozni, amely figyelembe veszi a közös körzetet alkotó községben/községekben lakóknak a szlovák nyelvű és a nemzeti kisebbségek nyelvén történő oktatás iránti igényét. A közös iskolai körzetek eltérőek lehetnek a szlovák tannyelvű és a nemzeti kisebbségi nyelven oktató/ kisebbségek nyelvét oktató iskolák számára. A körzetek kijelölése még közvetett módon sem gátolhatja a közoktatási törvény vagy a tanügyigazgatásról és az iskolai önkormányzatiságról szóló törvény vonatkozó rendelkezései szerinti anyanyelvi oktatáshoz való jog érvényesítését.	Önkormányzatok, fenntartók, RÚSS
Klaszterek létrehozása: az oktatás színvonalának, minőségének és inkluzivitásának növelését célzó eszközök egyike lehet iskolák/ közoktatási intézmények társulása strukturális egyenlőtlenségekkel küzdő kistérségekben belül.	A klaszterek pontos működési paramétereinek kidolgozása	Oktatási minisztérium, ÚSVRK, az oktatási minisztérium háttérintézményei, ZMOS
	A klaszterhez tartozó iskolák és oktatási intézmények osztozhatnak bizonyos üzemeltetési költségeken, gazdaságosabban használhatják fel a klaszteren belül rendelkezésre álló pénzügyi, anyagi és technikai erőforrásait, megoszthatják a segítő szakmák szakszemélyzetét (támogató csoportok), megoszthatják az egyes tantárgyakat tanító pedagógusokat, a nevelőtestületek hatékonyabban tudják megosztani tapasztalataikat és bevált gyakorlataikat, közösen szervezhetnek iskolán kívüli sport-, kulturális, művészeti és szabadidős tevékenységeket, ezáltal erősítve az interetnikus, interkulturális és interperszonális kapcsolatokat.	Iskolák, önkormányzatok

⁹⁸ [245/2008. törvény \(közoktatási törvény\) 8. § \(1\) bekezdésének b\) és c\) pontja](#)

	Az érintett intézmények a nevelési-oktatási tevékenységet a klaszterbe tartozó más, többségi gyermekek által látogatott iskolákkal együttműködve végezhetik. Ezeket a környék iskoláival együtt is meg lehet valósítani, beleértve a „tanulócserék” ⁹⁹ bevezetését, amelybe akár a klaszterhez (még) nem tartozó iskolák is bekapcsolódhatnak.	Iskolák
	A klaszteren belüli más iskolák profiljának megismerésével és a szülőkkel folytatott célzott munkával – beleértve a specializált pályaválasztási tanácsadás igénybevételét – a roma gyermekek is fokozatosan motiválhatók lesznek arra, hogy a klaszteren belüli más iskolákba jelentkezzenek át.	Iskolák, szülők
	A „klaszteriskolák” a kistérségek számára az átfogó gazdasági, társadalmi és kulturális fejlesztési tervek részét képezik, és az egyes községek közötti szélesebb körű együttműködés támogatásához kapcsolódnak.	Önkormányzatok, iskolák
	Lakóhelyi szegregáció esetén a klaszterek létrehozása segíthet megoldani a közös iskolai körzetek megfelelő kijelölésének problémáját.	Önkormányzatok, iskolák

⁹⁹ [eduRoma kiadványok](#).

SZAKIRODALOM:

Jogszabályok:

460/1992 sz. törvény – A Szlovák Köztársaság Alkotmánya. Elérhető: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1992/460/> magyarul: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy-v-jazyku-narodnostnych-mensin/jazyk/0?page=3>

Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky [A Szlovák Köztársaság Alkotmánybíróságának határozata] ügyiratsz.: PL. ÚS 8/04 a Szlovák Köztársaság Jogszabálytára, 220. kötet, 539/2005 szám, közzétéve 2005. október 18-án. Elérhető: <https://www.slov-lex.sk/judikaty/-/spisova-znacka/PL%252E%2B%25C3%259A%2B8%252F04>

245/2008. törvény a nevelésről és oktatásról, valamint egyes törvények módosításáról (közoktatási törvény). Elérhető: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2008/245/>

182/2023 törvény a nevelésről és oktatásról, valamint egyes törvények módosításáról szóló 245/2008. törvény (közoktatási törvény) módosításáról. Elérhető: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2023/182>

596/2003. törvény a tanügyigazgatásról és az iskolai önkormányzatiságról, valamint egyes törvények módosításáról. Elérhető: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2003/596>

597/2003. törvény az alapiskolák, középiskolák és oktatási intézmények finanszírozásáról. Elérhető: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2003/597/20230901#paragraf-4e>

365/2004. törvény az egyes területeken érvényesítendő egyenlő bánásmódról és a hátrányos megkülönböztetés elleni védelemről, valamint egyes törvények módosításáról (diszkriminációellenes törvény). Elérhető: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2004/365/>

A Szlovák Köztársaság Oktatási Minisztériumának 2008. augusztus 6-i 322/2008 sz. rendelete a speciális iskolákról. Elérhető: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2008>

A Szlovák Köztársaság Oktatási, Tudományos, Kutatási és Sportminisztériumának 24/2022 sz. rendelete (2022. január 17.) a tanácsadó és prevenciós intézményekről Elérhető: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2022/24>

A Szlovák Köztársaság Oktatási, Tudományos, Kutatási és Sportminisztériumának 36/2018 sz. iránymutatása a gyermekek és tanulók iskolában és oktatási intézményekben történő bántalmazásának megelőzéséről és kezeléséről. Elérhető: <https://www.minedu.sk/data/att/16073.pdf>

A Tanács 2000/43/EK irányelve (2000. június 29.) a személyek közötti, faji vagy etnikai származásra való tekintet nélküli egyenlő bánásmód elvének alkalmazásáról. Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32000L0043%20; magyarul: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=celex:32000L0043>

Stratégiai közpolitikai dokumentumok

A Szlovák Köztársaság Kormányhivatala. Zásady vládnjej politiky k Rómom a ich rozpracovanie v rezortoch. [A romákkal kapcsolatos kormányzati politika alapelvei és azok ágazati szintű kidolgozása] In. Az Szlovák Köztársaság kormányának 1991. évi 153. számú határozata.

MŠVVaŠ SR. Stratégia inkluzívneho prístupu vo výchove a vzdelávaní [Az inkluzív megközelítési stratégia a nevelési-oktatási folyamatban] 2021. Elérhető: <https://www.minedu.sk/30864-sk/strategia-inkluzivneho-pristupu-vo-vychove-a-vzdelavani/>

ÚSVRK. *Stratégia rovnosti, inkluzie a participácie Rómov do roku 2030 [Roma esélyegyenlőségi, társadalmi beilleszkedési és részvételi stratégiák 2030-ig]*. Elérhető:

https://www.romovia.vlada.gov.sk/site/assets/files/1113/strategia_2030.pdf?csrc=6984474512365341457

MŠVVaŠ SR. *Národná klasifikácia vzdelania [Nemzeti képzettségi osztályozási rendszer]*. 2018. Elérhető: <https://www.minedu.sk/data/files/3772.pdf>

A Szlovák Köztársaság Kormányhivatala. *Plán obnovy a odolnosti Slovenskej republiky. [A Szlovák Köztársaság Helyreállítási és Ellenállóképességi Terve.]* 2021. Elérhető: <https://www.planobnovy.sk/>

Bírósági határozatok

Case of D.H. and others v. the Czech Republic. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélete.

<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-83256%22%7D>

HORVÁTH és KISS kontra MAGYARORSZÁG. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélete. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-116124%22%7D>

Case of Oršuš and others v. Croatia. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélete.

<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-97689%22%7D>

Case of Lavida and others v. Greece. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélete.

<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-120188%22%7D>

Case of Elmazova and others v. North Macedonia, 2022. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélete.

<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-221503%22%7D>

Szlovák Köztársaság Legfelsőbb Bíróságának ítélete (2022. december, 15.), ügyiratsz.: 5Cdo/102/2020.

Elérhető: <https://poradna-prava.sk/wp-content/uploads/2023/02/rozsudok-NS-SR-zo-dna-15122022.pdf>

Szlovák Köztársaság Legfelsőbb Bíróságának ítélete (2023. március 28.), ügyiratsz.: 4Cdo/112/2021. Elérhető:

<https://www.nsud.sk/rozhodnutia/4cdo1122021/>

A Cseh Köztársaság Legfelsőbb Bíróságának ítélete (2022. május 5.), ügyiratsz.: 25 Cdo 473/2021. Elérhető:

https://www.nsoud.cz/Judikatura/judikatura_ns.nsf/WebSearch/2A32AD763CFC9A92C125889000161213?openDocument&Highlight=0

Rozsudok Krajského súdu v Prešove [Az Eperjesi Járásbíróság ítélete], 2011.12.05., ügyiratsz.: 25C/133/2010.

Elérhető: <https://poradna-prava.sk/wp-content/uploads/2021/11/rozsudok-okresneho-sudu-presov-v-privade-verejnej-zaloby-proti-zakladnej-skole-v-sarisskych-michalanoch.pdf>

Rozsudok Krajského súdu v Prešove [Az Eperjesi Kerületi Bíróság ítélete], 2012. október 30., ügyiratsz.:

20Co/126/2012. Elérhető: <https://www.ochrance.cz/uploads-import/DISKRIMINACE/aktuality/Rozsudek-KS-Presov.pdf>

Rozsudok Krajského súdu v Prešove [Az Eperjesi Kerületi Bíróság ítélete], 2023. február 28., ügyiratsz.:

20Co/21/2022-680. Elérhető: <https://poradna-prava.sk/wp-content/uploads/2023/05/Anonymizovany-rozsudok-KS-PO-diskriminacia-romskych-deti-v-specialnom-vzdelavani.pdf>

Nemzetközi jogi és szakpolitikai dokumentumok és ajánlások

Nemzetközi egyezmény a faji megkülönböztetés minden formájának kiküszöböléséről. ENSZ, 1965 In Vyhláška ministra zahraničných vecí o Medzinárodnom dohovore o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie [A faji megkülönböztetés minden formájának kiküszöböléséről szóló nemzetközi egyezményről szóló külügyminiszter

rendelet]. MZ SR (Egészségügyi minisztérium), 1974. Elérhető: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1974/95/19741018>; magyarul: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=96900008.tvr>

Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény. In Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky č. 317/2010 Z. z. [A Szlovák Köztársaság külügyminisztériumának Tt. 317/2010. sz. közleménye]. ENSZ, 2006 Elérhető: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2010/317/20100710>; magyarul: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0700092.tv>

A népirtás büntetvények megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezmény. In: Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 32/1955 Zb. [32/1955 sz. külügyminiszteri rendelet] ENSZ, 1948 Elérhető: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1955/32/>; magyarul: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=95500016.tvr>

Convention against Discrimination in Education - Az oktatásban alkalmazott megkülönböztetés elleni küzdelemről szóló egyezmény. Hivatkozás az angol nyelvű dokumentumra: <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/convention-against-discrimination-education>. UNESCO, 1960. Nem hivatalos szlovák fordítás: https://www.statpedu.sk/files/articles/nove_dokumenty/ucebnice-metodiky-publikacie/publikacie/publikacia_pravo_na_vzdelanie.pdf, 291. és további oldalak.

Emberi Jogok Európai Egyezménye (Az emberi jogok és alapvető szabadságjogok védelméről szóló európai egyezmény). Council of Europe, 1960. Elérhető: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_slk; magyarul: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_hun

Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája. In Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky č. 588/2001 Z. z. [A Szlovák Köztársaság külügyminisztériumának Tt. 588/2001 sz. közleménye]. Council of Europe, 1992. Elérhető: <https://cloud-1.edupage.org/cloud/EUOPSKA-CHARTA-regionalnych-alebo-mensinovyh-jazykov.pdf?z%3APyV6EOdvB%2BZoS5dEuWjTU%2FWVfD%2BIHswilu3SYIm2w49yiSD7ifT1uQSaj3TbGAvq>; magyarul: https://cms-service.slov-lex.sk/dam/jcr:0c57abf6-c58b-43d7-8c10-27d065dfe401/535_2011.pdf

A Tanács 2000/43/EK irányelve (2000. június 29.) a személyek közötti, faji vagy etnikai származásra való tekintet nélküli egyenlő bánásmód elvének alkalmazásáról. Tanács (EK), 2000. Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/HTML/?uri=CELEX:32000L0043>; magyarul: [magyarul: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=celex:32000L0043](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=celex:32000L0043)

Európai Unió Alapjogi Chartája. EU, 2000. Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016P/TXT>; magyarul: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=celex%3A12016P%2FTXT>

Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata. ENSZ, 1948 Elérhető: https://www.ustavnysud.sk/documents/10182/992240/DE01_48.pdf/0d4bbd21-2476-4881-a7b3-145f72f2564b. Nem hivatalos szlovák fordítás: <https://www.amnesty.sk/wp-content/uploads/2012/01/UDHRvSVK.pdf>; magyarul: <https://www.coe.int/hu/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights-full-version->

A faji megkülönböztetés minden formájának kiküszöbölésével foglalkozó bizottság 29. sz. általános ajánlása. General recommendation of the Committee on the Elimination of the Racial Discrimination No 29 (Descent). Hivatkozás az angol nyelvű dokumentumra: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2FCERD%2FGEC%2F7501&Lang=en

Az ENSZ Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottságának 13. sz. általános kommentárja az oktatáshoz való jogról. CESCR, 1999. (Eredetiben: General Comment No. 13: The Right to Education. Committee on Economic, Social and Cultural Rights.) Hivatkozás az angol nyelvű dokumentumra: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=E%2FC.12%2F1999%2F1

[0&Lang=en](#) Nem hivatalos szlovák fordítás: https://www.statpedu.sk/files/articles/nove_dokumenty/ucebnice-metodiky-publikacie/publikacie/publikacia_pravo_na_vzdelanie.pdf

Rasszizmus és Intolerancia Elleni Európai Bizottság 7. sz. felülvizsgált általános politikai ajánlása a rasszizmus és a faji megkülönböztetés elleni küzdelmet célzó nemzeti jogszabályok elfogadásáról. ECRI.2002. (General policy recommendation no. 7 (revised) on national legislation to combat racism and racial discrimination. European Commission against Racism and Intolerance). Hivatkozás az angol nyelvű dokumentumra: <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-7-revised-on-national-legislatio/16808b5aae>

A Tanács ajánlása (2021. március 12.) a romák egyenlőségéről, társadalmi befogadásáról és részvételéről (2021/C 93/01). Elérhető: [eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021H0319\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021H0319(01)), magyarul: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX%3A32021H0319%2801%29>

Guidance for Member States on the use of European Structural and Investment Funds in tackling educational and spatial segregation. European Commision, 2015. EGESIF_15-0024-01 11/11/2015). Elérhető: https://www.minv.sk/swift_data/source/mvsvr_a_eu/oplz/vyzvy/thematic_guidance_fiche_segregation_en.pdf

Fighting school segregation in Europe through inclusive education. Position paper. Council of Europe Commissioner for Human Rights. (Az iskolai szegregáció inkluzív oktatáson keresztül történő megszüntetése Európában.) Hivatkozás az angol nyelvű dokumentumra: <https://rm.coe.int/fighting-school-segregationin-europe-throughinclusive-education-a-posi/168073fb65>

Thematic Commentary No. 1 on Education under the Framework Convention for the Protection of National Minorities. (Az oktatással kapcsolatos 1. sz. tematikus kommentár a nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezmény alapján) Council of Europe (Európa Tanács), 2024. május. <https://rm.coe.int/prems-104224-gbr-2568-framework-convention-thematic-commentary-no1>

Szakmai publikációk, elemző és módszertani anyagok

ÚSVRK. *Atlas rómskych komunit* [Roma Közösség Atlasza] [online]. Bratislava: Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity (A Szlovák Köztársaság Kormányának Roma Közösségeikért Felelős Hivatala), 2019. Elérhető: <https://romovia.vlada.gov.sk/atlas-romskych-komunit/atlas-romskych-komunit-2019/>

DEBRECÉNIOVÁ, J.: *Antidiskriminačný zákon. Komentár.* [Diszkriminációellenes törvény. Kommentár.] Bratislava: Občan, demokracia a zodpovednosť, 2008. ISBN: 9788089140169.

FARKAS, L., GERGELY, D.: *Racial discrimination in education and EU equality law.* Brussels: European Commission, 2020. ISBN: 978-9-76-08834-9. Elérhető: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/a9ac3183-634c-11ea-b735-01aa75ed71a1/language-en>

HORNÁ D., PETŐCZ K. *Právo na vzdelanie a jeho kľúčové aspekty* [Az oktatáshoz való jog és annak legfontosabb aspektusai] [online]. Bratislava: Štátny pedagogický ústav, 2015. Elérhető: https://www.statpedu.sk/files/articles/nove_dokumenty/ucebnice-metodiky-publikacie/publikacie/publikacia_pravo_na_vzdelanie.pdf

HUTTOVÁ J. a kol. *Segregácia alebo inklúzia Rómov vo vzdelávaní: Voľba pre školy? [A romák oktatási szegregációja vagy integrációja: Választás az iskolák számára?]* Bratislava: Nadácia otvorenej spoločnosti, 2012. Elérhető: https://www.noveskolstvo.sk/upload/pdf/OSF_2012.pdf

MŠVVaŠ SR. *Katalóg podporných opatrení [Támogató intézkedések katalógusa].* Szlovák Köztársaság Oktatási, Tudományos, Kutatási és Sportminisztériuma, 2023. Elérhető: <https://podporneopatrenia.minedu.sk/katalog-podpornych-opatreni/>

KOREŇOVÁ S. a kol. *Metodika vzdelávacieho a poradenského programu v oblasti občianskych a ľudských práv [Az oktatási és tanácsadási program módszertana a polgári és emberi jogok területén]*. Bratislava: eduRoma – Roma Education Project, 2022. ISBN: 978-80-974465-1-2. Elérhető: <https://eduroma.sk/wp-content/uploads/2022/12/FINALISBNMetodika-CT-FIN-1.pdf>

LAJČÁKOVÁ J. a kol. *Školy proti segregácii. Metodická príručka na prevenciu a odstraňovanie segregácie rómskych žiakov [Iskolák a szegregáció ellen. Módszertani útmutató a roma tanulók szegregációjának megelőzéséhez és felszámolásához]*. Bratislava: eduRoma – Roma Education Project, 2017. ISBN: 978-80-972-680-4-6. Elérhető: <https://eduroma.sk/docs/skoly-proti-segregacii.pdf>

LISTER R. *Povert*. Cambridge: Blackwell/Polity Press, 2004. ISBN 0745625630/0745625649

VÚDPaP, 2023. *Odborná starostlivosť poskytovaná deťom/žiakom zo sociálne znevýhodneného prostredia [Szociálisan hátrányos helyzetű gyermekek/tanulók számára nyújtott szakellátás]*. Bratislava: Výskumný ústav psychológie a patopsychológie, 2023. Elérhető: <https://www.minedu.sk/data/att/27185.pdf>

PETRASOVÁ A., PAVLOV I. *Príbeh školy v Šarišských Michaľanoch Kritická reflexia a výzvy [A Šarišské Michaľany-i iskola története. Kritikai reflexió és kihívások]*. Bratislava: eduRoma – Roma Education Project, 2017. ISBN: 978-80-972680-0-8. Elérhető: <https://eduroma.sk/docs/pribeh-skoly-v-sarisskych-michalanoch.pdf>

PISA 2012 results: *Excellence through equity – giving every student the chance to succeed (Volume II)*, Paris: PISA, OECD Publishing, 2013. Elérhető: <https://www.oecd.org/pisa/keyfindings/pisa-2012-results-volume-II.pdf>

PISA 2018 Szlovákiában. Elérhető: <https://www2.nucem.sk/sk/merania/medzinarodne-merania/pisa/cyklus/2018>

HISTORY.COM EDITORS. *Plessy vs. Fergusson*. In History. 2023. Elérhető: <https://www.history.com/topics/black-history/plessy-v-ferguson>

RAFAEL V. a kol. *Vzdelávanie na okraji – Ako si poradiť so školskou segregáciou [Oktatás a periférián – Mit kezdünk az iskolai szegregációval]*. Bratislava: eduRoma – Roma Education Project, 2022. ISBN: 978-80-972680-9-1. Elérhető: <https://eduroma.sk/docs/vzdelavanie-na-okraji-2022.pdf>

RAFAEL V. a kol. *Odpovede na otázky rómskych žiakov vo vzdelávacom systéme na Slovensku [Válaszok a roma tanulók kérdéseire a szlovákiai oktatási rendszerben.]* Bratislava: Nadácia otvorenej spoločnosti – Open Society Fundation, 2011. ISBN: 978-80-970143-7-7. Elérhető: <https://eduroma.sk/docs/odpovede-na-otazky-desegregacie.pdf>

RAFAEL V., ANDRÉ I. *Od segregácie k inkluzívnemu vzdelávaniu – Prípad školy v Šarišských Michaľanoch [A szegregációtól az inkluzív oktatásig – A Šarišské Michaľany-i iskola példája]*. Bratislava: Regionálne centrum Rozvojového programu OSN pre Európát a Spoločenské centrum nezávislých štátov v Bratislave, 2014. (Egyesült Nemzetek Európa-FÁK fejlesztési programjának pozsonyi regionális központja, 2014) ISBN: 978-80-89263-20-2. Elérhető: <https://eduroma.sk/docs/od-segregacie-k-inkluzivnemu-vzdelavaniu.pdf>

RAFAEL V., KREJČÍKOVÁ K. *Ako zostať blízko na dialku [Hogyan maradjunk közel a távolból]*. Bratislava: eduRoma – Roma Education Project, 2020. ISBN: 978-80-972680-8-4. Elérhető: <https://eduroma.sk/docs/ako-zostat-blizko-na-dialku.pdf>

MF SR (SZK Pénzügyminisztériuma) *Revízia výdavkov na skupiny ohrozené chudobou alebo sociálnym vylúčením - Záverečná správa [A szegénységgel és társadalmi kirekesztettséggel sújtott csoportok oktatásra fordított kiadások felülvizsgálata – zárójelentés]*. Ministerstvo financií SR, 2020. Bratislava: Ministerstvo financií SR, 2020. Elérhető: <https://www.minedu.sk/data/att/15944.pdf>

SNSLP (Szlovák Nemzeti Emberi Jogi Központ). *Správa o dodržiavaní ľudských práv vrátane zásady rovnakého zaobchádzania v Slovenskej republike za rok 2022* [Jelentés az emberi jogok és az egyenlő bánásmód elvének tiszteletben tartásáról a Szlovák Köztársaságban, 2022]. Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, Bratislava, 2023. Elérhető: <https://www.snslp.sk/wp-content/uploads/Sprava-o-LP-za-rok-2022-na-web.pdf>

MŠVVaŠ SR. *Spolu v jednej lavici. Metodický materiál desegregácie škôl pre zriaďovateľov a riaditeľov* [Együtt egy padban. Iskolai deszegregációs módszertani anyag fenntartók és igazgatók számára.] [online] Bratislava: 2022. Elérhető: <https://www.minedu.sk/data/att/23399.pdf>

Štatistická ročenka školstva [Oktatásügyi statisztikai évkönyv]. Elérhető: https://www.cvtisr.sk/cvti-sr-vedecka-kniznica/informacie-o-skolstve/statistiky/statisticka-rocenka-publikacia/statisticka-rocenka-specialne-skoly.html?page_id=9600#

ŠÚ SR (Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala) *Národná analytická správa, Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2021* [Országos analitikai jelentés; Nép- és lakásszámlálás 2021]. Štatistický úrad SR (A SzK Statisztikai Hivatala): 2023. Elérhető: https://www.scitanie.sk/storage/app/media/dokumenty/SODB_Narodna_analyticka_sprava.pdf

NIVAM. *Výchova a vzdelávanie žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia* [A szociálisan hátrányos helyzetű tanulók nevelése és oktatása]. Bratislava: Národný inštitút vzdelávania a mládeže (Nemzeti Oktatási és Ifjúsági Intézet), 2023. Elérhető: <https://www.statpedu.sk/sk/svp/statny-vzdelavaci-program/vychova-vzdelavanie-ziakov-so-svvp/ziak-so-sociálne-znevýhodneného-prostredia/>

NIVAM. *Výchova a vzdelávanie žiakov so zdravotným znevýhodnením* [Fogyatékkal élő tanulók nevelése és oktatása]. Bratislava: Národný inštitút vzdelávania a mládeže (Nemzeti Oktatási és Ifjúsági Intézet), 2023. Elérhető: <https://www.statpedu.sk/sk/svp/statny-vzdelavaci-program/vychova-vzdelavanie-ziakov-so-svvp/novy-podadresar/>

Belső anyagok, kéziratok

HRICA, P. *Koreňové príčiny segregácie na školách* [Az oktatási szegregáció eredendő okai], az oktatási minisztérium belső dokumentuma. Bratislava: 2023.6.9.

PETŐCZ K. *Rasová segregácia/desegregácia na Slovensku – Metodologické a ľudskoprávne východiská* [Faji szegregáció/deregregáció Szlovákiában – módszertani és emberi jogi kiindulási pontok], az oktatási minisztérium belső dokumentuma. Bratislava: 2023.6.20.

RAVASZ Á. *Typy segregácie rómskych detí a motivácií na jej vytváranie* [A roma gyermekek szegregációjának típusai és létrehozásának motivációi], az oktatási minisztérium belső dokumentuma. Bratislava: 2023.5.21.

ŠPOTÁKOVÁ, M.: *Poznámky k textu: Definícia segregácie* [Megjegyzések a szöveghez: A szegregáció definíciója], az oktatási minisztérium belső dokumentuma. Bratislava: 2023.8.16.

MELLÉKLETEK

1. sz. melléklet

A nevelés és az oktatás terén az egyenlő bánásmód elvének alkalmazására és a szegregáció tilalmának betartására vonatkozó jogszabályi rendelkezések. Ezek a 2023 decemberében hatályos változatban szerepelnek.

A. Jogszabályok – törvények

Aa) 460/1992 sz. törvény – A Szlovák Köztársaság Alkotmánya¹⁰⁰

- Az egyenlőség és a megkülönböztetésmentesség általános elve – az alkotmány 12. cikkének (1) és (2) bekezdése.
 - (1) Minden ember szabad, egyenlő méltósága és joga van. Az alapvető jogok és szabadságok megvonhatatlanok, elidegeníthetetlenek, elévülhetetlenek és megszüntethetetlenek.
 - (2) Az alapvető jogok és szabadságok a Szlovák Köztársaság területén nemre, fajra, bőrszínre, nyelvre, vallásra, politikai vagy más véleményre, nemzeti vagy társadalmi származásra, nemzetiséghez vagy etnikai csoporthoz való tartozásra, vagyoni, születési vagy egyéb helyzetre való tekintet nélkül mindenki számára garantáltak. Emiatt senkit nem érhet kár, és senkit nem lehet előnyben vagy hátrányban részesíteni.
- A nemzeti kisebbséghez vagy etnikai csoporthoz való tartozáson alapuló diszkrimináció tilalmának különleges alapelve – az alkotmány 33. cikke

Senkinek nem származhat hátránya abból, hogy valamely nemzeti kisebbséghez vagy etnikai csoporthoz tartozik.
- A nemzeti kisebbségek és etnikai csoportok jogai – az alkotmány 34. cikkének (1) és (2) bekezdése
 - (1) A Szlovák Köztársaságban nemzeti kisebbséget vagy etnikai csoportot alkotó állampolgárok számára garantált a sokrétű fejlődés lehetősége, elsősorban az a jog, hogy a kisebbség vagy csoport más tagjaival együtt fejlesszék saját kultúrájukat, saját anyanyelvükön információkat befogadjanak és adjanak, nemzetiségi egyesületeket, művelődési és kulturális intézményeket alapítsanak és működtessenek. A részletszabályokat törvény állapítja meg.
 - (2) A nemzeti kisebbséghez vagy etnikai csoporthoz tartozó állampolgárok számára az államnyelv elsajátításának jogán kívül törvényben meghatározott módon és feltételek mellett garantált a jog
 - a) az adott kisebbség vagy csoport nyelvén történő oktatáshoz,
 - b) az adott kisebbség vagy csoport nyelvének hivatali érintkezésben való használatához,
 - c) a nemzeti kisebbségeket és etnikai csoportokat érintő ügyek intézésében való részvételhez.
- Az oktatáshoz való jog – az alkotmány 42. cikke
 - (1) Mindenkinek joga van a művelődéshez. Az intézményes nevelés-oktatásban való részvétel kötelező. A tankötelezettség időtartamát és korhatárát törvény állapítja meg.
 - (2) Az állampolgároknak joguk van az ingyenes alapfokú és középfokú, valamint az állampolgár képességei és a társadalom lehetőségei szerinti felsőfokú oktatáshoz.
 - (3) Nem állami fenntartású iskolákat alapítani és azokban oktatni csak törvényben megállapított feltételekkel lehet; az ilyen iskolákban az oktatás térítésköteles is lehet.
 - (4) Törvény állapítja meg, milyen feltételekkel jogosultak támogatásra az állampolgárok tanulmányaik során az állam részéről.

¹⁰⁰ Az SZK Alkotmánya: magyarul: https://cms-service.slov-lex.sk/dam/jcr:70a28a0a-5f88-4949-8996-fd9316ef4776/460_1992_2022_12_31.pdf

Ab) 365/2004 sz. törvény az egyes területeken érvényesítendő egyenlő bánásmódról és a hátrányos megkülönböztetés elleni védelemről, valamint egyes törvények módosításáról (diszkriminációellenes törvény)¹⁰¹

➤ Az egyenlő bánásmód elvének (a diszkrimináció tilalmának) definíciója a törvény 2. § (1) és (3) bekezdése szerint

- (1) Az egyenlő bánásmód elvének betartása a nem, vallási vagy világnézeti meggyőződés, faji hovatartozás, nemzeti kisebbséghez vagy etnikai csoporthoz való tartozás, fogyatékoság, életkor, nemi identitás, családi állapot, anyaság vagy apaság, bőrszín, anyanyelv, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet, bűncselekmény vagy más társadalomellenes tevékenység bejelentése miatti hátrányos megkülönböztetés tilalmát jelenti.
- (3) Az egyenlő bánásmód elvének betartása egyben a hátrányos megkülönböztetés elleni védelmet szolgáló intézkedések meghozatalát is jelenti.

➤ A diszkrimináció formái, a közvetlen és közvetett diszkrimináció definíciója – a törvény 2a § (1)–(3) bekezdései

- (1) Hátrányos megkülönböztetésnek minősül a közvetlen vagy közvetett hátrányos megkülönböztetés, a zaklatás, a szexuális zaklatás és a megtorlás; hátrányos megkülönböztetés az ilyen megkülönböztetésre való utasítás és bátorítás is.
- (2) Közvetlen hátrányos megkülönböztetésnek minősül az olyan cselekedet vagy mulasztás, amelynek során egy személy kedvezőtlenebb elbánásban részesül, mint amilyenben más személy részesül, részesült vagy részesülhetne hasonló helyzetben.
- (3) A közvetett hátrányos megkülönböztetés olyan, látszólag semleges előírás, döntés, utasítás vagy gyakorlat, amely egy személyt egy más személlyel szemben hátrányosabb helyzetbe hoz vagy hozhat; nem minősül közvetett hátrányos megkülönböztetésnek, ha az előírás, döntés, utasítás vagy gyakorlat jogos érdekből objektíve igazolható, az ilyen érdek elérésére megfelelő és szükséges.

➤ Diszkrimináció egy adott személyhez fűződő kapcsolat alapján – a törvény 2a. § (11) bek. b) pontja

- (11) Hátrányos megkülönböztetésnek minősülnek az alábbiak is (...)
- b) faji hovatartozáson, nemzetiséghez vagy etnikai csoporthoz való tartozáson alapuló hátrányos megkülönböztetésnek minősül a bizonyos fajhoz, nemzetiséghez vagy etnikai csoporthoz tartozó személlyel való kapcsolat miatti hátrányos megkülönböztetés is,

➤ Téves feltevésen alapuló diszkrimináció – a törvény 3. § (3) bekezdése

- (3) A hátrányos megkülönböztetés fennállásának megítélése során figyelmen kívül kell hagyni, hogy a hozzá vezető okok tényleg vagy téves feltevésen alapultak-e.

➤ Átmeneti esélykiegyenlítő intézkedések – a törvény 8a §-a

- (1) Nem minősülnek hátrányos megkülönböztetésnek a közigazgatási szervek vagy más jogi személy által elfogadott átmeneti esélykiegyenlítő intézkedések, amelyek a faji vagy etnikai származásból, nemzetiséghez vagy etnikai csoporthoz tartozásból, biológiai vagy társadalmi nemmel való azonosulásból, életkorból vagy fogyatékoságból eredő hátrányok megszüntetésére irányulnak, és amelyek célja az esélyegyenlőség biztosítása a gyakorlatban. Átmeneti esélykiegyenlítő intézkedések különösen
- a) a hátrányos helyzetű csoportokhoz tartozó személyeket kiemelten sújtó szociális vagy gazdasági hátrányok megszüntetésére irányuló intézkedések,

¹⁰¹ [365/2004. törvény \(diszkriminációellenes törvény\)](#)

- b) a hátrányos helyzetű csoportokhoz tartozó személyek munkavállalás, oktatás, kultúra, egészségügyi ellátás és szolgáltatások iránti igényének támogatására irányuló intézkedések,
- c) a foglalkoztatáshoz, az oktatáshoz, az egészségügyi ellátáshoz és a lakhatáshoz való egyenlő hozzáférés biztosítására irányuló intézkedések, különösen a hátrányos helyzetű csoportokhoz tartozó személyeknek szóló célzott előkészítő programok segítségével, vagy az e programokról, a megpályázható munkalehetőségekről vagy az oktatási rendszeren belüli helyekről szóló információk terjesztésével.

(2) Az (1) bekezdés szerinti átmeneti esélykiegyenlítő intézkedések akkor hozhatók, ha

- a) az egyenlőtlenség igazolhatóan fennáll,
- b) az intézkedések célja az egyenlőtlenség csökkentése vagy megszüntetése,
- c) az intézkedések a kitűzött cél elérése szempontjából arányosak és szükségesek.

(3) Az átmeneti kiegyenlítő intézkedéseket csak a jelen törvényben szereplő területeken lehet elfogadni. Ezek az intézkedések csak az elfogadásukhoz vezető egyenlőtlenség megszüntetésének idejére állhatnak fenn. Az (1) bekezdés szerinti szervek, a kitűzött cél elérése után, kötelesek befejezni az intézkedések végrehajtását.

➤ Az egyenlő bánásmód elvének megsértésével kapcsolatos eljárások – a törvény 11. §-a

- (1) Az egyenlő bánásmód elvének megsértésével kapcsolatos eljárás annak a személynek az indítványára indul, aki kifogásolja, hogy joga az egyenlő bánásmód elvének megsértése miatt sérült (a továbbiakban „felperes”). A felperes az indítványában köteles megnevezni azt a személyt, akiről azt állítja, hogy az egyenlő bánásmód elvét megsértette (a továbbiakban „alperes”).
- (2) Ha a felperes olyan tényeket tár a bíróság elé, amelyek alapján megalapozottan feltételezhető, hogy az egyenlő bánásmód elvét megsértették, az alperes köteles bizonyítani, hogy nem sértette meg az egyenlő bánásmód elvét.
- (3) Ha e törvény másként nem rendelkezik, az egyenlő bánásmód elvének megsértésével kapcsolatos eljárásokra a Polgári Perrendtartás rendelkezései az irányadók.

Ac) 245/2008 sz. törvény a nevelésről és oktatásról, valamint egyes törvények módosításáról (közoktatási törvény)¹⁰²

➤ A nevelés és oktatás alapelvei, beleértve a szegregáció tilalmát - a törvény 3. § f) pontja

- f) A jelen törvény szerinti nevelés és oktatás az alábbi alapelvekre épül (...)
 - d) a neveléshez és oktatáshoz való egyenlő hozzáférés elve, figyelembe véve az egyéni nevelés-oktatási igényeket és az önművelődésért viselt egyéni felelősséget is,
 - e) az inkluzív oktatás elve,
 - f) a diszkrimináció, különösképpen a szegregáció minden formájának tilalma. (...)

¹⁰² [245/2008. törvény \(közoktatási törvény\)](#)

➤ Az oktatási szegregáció definíciója – a törvény 2. § ai) pontja

ai) „az iskolai szegregáció olyan cselekedet vagy mulasztás, amely ellentétes a külön jogszabály^{2a)} szerinti egyenlő bánásmód elvével, s amelynek következtében gyermekek, tanulók, hallgatók vagy a nevelési-oktatási folyamatban részt vevő személyek valamely csoportjának térbeli, szervezeti vagy társadalmi kirekesztésére vagy elkülönített oktatására kerül sor, kivéve a Szlovák Köztársaságot kötelező nemzetközi szerződés alapján nemzeti kisebbségek esetében az érintett nemzeti kisebbség nyelvén történő neveléshez és oktatáshoz való jog gyakorlása keretében nyújtott oktatást^{2b)}, valamint a fogyatékkal élő vagy tehetséges gyermekek és tanulók oktatásához való feltételek megteremtése keretében nyújtott oktatást, figyelembe véve akaratukat és érdekeiket, valamint törvényes képviselőik akaratát és érdekeit, amennyiben az ilyen oktatásban való részvétel nem kötelező, és megfelel a jelen törvény szerinti nevelési és oktatási feltételeknek, különösen az azonos oktatási szinten folytatott nevelési és oktatási tevékenység tekintetében.”

A 2a. és 2b. hivatkozáshoz tartozó lábjegyzetek szövege:

„2a) Az egyes területeken érvényesítendő egyenlő bánásmódról és a diszkrimináció elleni védelemről, valamint egyéb törvények módosításáról szóló többször módosított 365/2004. törvény (diszkriminációellenes törvény). 2b) Az oktatásban alkalmazott hátrányos megkülönböztetés elleni küzdelemről szóló egyezmény (a Szlovák Köztársaság Kül- és Európai Ügyekért Felelős Minisztériumának 276/2024. közleménye). A fogyatékkal élők jogairól szóló egyezmény (a Szlovák(a Szlovák Köztársaság Külügyminisztériumának 317/2010. sz. közleménye).

aj) az iskolai szegregáció tilalmának betartása a szegregáció megelőzését és megszüntetését célzó intézkedések elfogadása,

ak) a korai iskolaelhagyással veszélyeztetett tanuló olyan tanuló, aki esetében fennáll annak a kockázata, hogy még a középfokú szakképesítés elérése előtt kilép az oktatásból”.

➤ Beszoktató (adaptációs) osztályok létrehozása: a törvény 29. § (14) bekezdése:

„A fenntartó hozzájárulásával az alapiskolában beszoktató (adaptációs) osztály hozható létre a hiányosan elsajátított oktatási tartalom pótlása céljából az olyan tanulók számára, a) akik nem beszélnek megfelelően az oktatás nyelvét, vagy b) akik esetében a tanácsadó és prevenciós intézmény a diagnosztikus vizsgálat alapján a nevelés-oktatási célok, módszerek, formák vagy megközelítésmódok átalakítását javasolta.”

➤ Alapiskola vagy alapiskolai osztály létrehozása egészségileg hátrányos helyzetű (egészségileg akadályozott) tanulók számára – a törvény 97. § (6) bekezdése

(6) egészségileg hátrányos helyzetű tanulók számára alapiskola rendszerint legalább tíz, azonos egészségi akadályozottsággal élő tanuló számára létesül, és a fenntartó az iskolát megszünteti, ha a tanulók létszáma nyolc alá csökken. Indokolt esetekben az iskola fennmaradhat alacsonyabb tanulói létszám esetén is, főként olyan esetekben, amikor a következő tanévben a tanulói létszám emelkedése várható. Egészségileg hátrányos helyzetű tanulók számára osztályok legalább négy és legfeljebb tíz tanuló számára létesíthetők. Az iskola igazgatója a maximális osztálylétszámnak legfeljebb két tanulóval történő túllépését engedélyezheti.

➤ Szociálisan hátrányos helyzetű gyermekek beiskolázása: 107. § (2) bekezdése:

„(2) Nem vehető fel egészségileg hátrányos helyzetű gyermekek és tanulók számára fenntartott iskolába vagy óvodák, alapiskolák vagy középiskolák egészségileg hátrányos helyzetű tanulók számára fenntartott osztályába az a gyermek vagy tanuló, akinek sajátos nevelési igénye kizárólag a szociálisan hátrányos környezetben történő fejlődéséből következik.”

➤ A nevelési tanácsadó rendszer átalakítása – a törvény 130–133. §-a

A nevelési tanácsadó rendszer átalakítása megteremtette a feltételeket a tanácsadó és prevenciós intézményekben nyújtott szolgáltatások minőségének és szakszerűségének javításához. A tanácsadási és prevenciós intézmények többé nem lehetnek az iskolák részei, ami megnehezíti a gyermekek „megrendelésre” történő speciális iskolai elhelyezését.

➤ Az oktatáshoz való egyenlő hozzáférés – a törvény 144. § (1) bek. a) pontja

(1) a) A gyermeknek vagy a tanulónak joga van az oktatáshoz való egyenlő hozzáféréshez.

➤ Az egyenlő bánásmód elve az oktatásban és az iskolai szegregáció tilalmának betartására vonatkozó standardok – a törvény 145. § (1) és (3) bekezdései

(1) Az oktatást érintő egyenlő bánásmód külön jogszabályban meghatározott elvével összhangban a jelen törvény által garantált jogok minden felvételizőt, gyermeket, tanulót és hallgatót egyaránt megilletnek. Az iskolai szegregáció tilalmának betartása során az iskolának vagy a közoktatási intézménynek az oktatási minisztérium által kiadott és a honlapján közzétett standardok szerint kell eljárnia. A standardokat az iskolai házirend kidolgozásakor kötelezően alkalmazni kell.

(3) Ha a felvételiző, gyermek, tanuló és hallgató úgy véli, hogy az egyenlő bánásmód elvének be nem tartása miatt jogai vagy törvény által védett érdekei sérültek, bíróságon kérhet jogorvoslatot külön jogszabályban meghatározottak szerint.

➤ A képzési utak kölcsönös összekapcsolódása – a törvény 155. § (9) bekezdése

A vonatkozó jogszabály értelmében az alapiskolai (alsó középfokú) végzettség már szakiskolai (alsó középfokú szakmai) képzés keretében tett sikeres bizottsági osztályozóvizsgálattal vagy külső vizsgálattal (teszt) is megszerezhető. A törvény tehát elvileg lehetővé teszi, hogy a csak alapszintű (elemi) végzettséget nyújtó speciális iskolák tanulói is sikeresen befejezhessék az alapiskolát.

(9) Az alapiskolai végzettség megszerzése céljából külső vizsga iránti kérelmet nyújthat be (...) az a természetes személy, aki alapszintű végzettséggel rendelkezik és teljesítette a tankötelezettséget. (...)

➤ Egészségileg hátrányos helyzetű gyermekek és tanulók felvétele speciális iskolába – A speciális iskolákról szóló 322/2008. miniszteri rendelet – a rendelet 7. §-a¹⁰³

Az egészségileg hátrányos helyzetű gyermekek és tanulók speciális iskolákba történő felvétele diagnosztikus vizsgálatok alapján és a gyermek szülőjének vagy törvényes képviselőjének beleegyezésével történik. Az egészségileg hátrányos helyzetű gyermek vagy tanuló felvétele előtt a tanácsadó és prevenció intézmény elvégzi a gyermek vagy tanuló diagnosztikus vizsgálatát; a vizsgálatról készült jelentés a gyermek vagy tanuló iskolai felvételéről szóló határozat dokumentációjának részét képezi.

¹⁰³ [322/2008. rendelet a speciális iskolákról](#)

Ad) 596/2003. törvény a tanügyigazgatásról és az iskolai önkormányzatiságról¹⁰⁴

➤ Az Állami Tanfelügyelőség (ŠŠI) feladatkörei:

13. § (1) bekezdés: „Az Állami Tanfelügyelőség az alábbi szintek felett lát el állami ellenőrzési feladatokat: pedagógiai vezetés, az iskolában és közoktatási intézményekben folyó oktatás-nevelés – a gyakorlati oktatás és a felszereltség területét is beleértve –, gyakorlati képzőhelyek, gyógypedagógiai nevelési intézmények, nevelési tanácsadó és prevenciós intézmények (a továbbiakban „ellenőrzött intézmény”). Elbírálja az erre a területre vonatkozó panaszokat és petíciókat. ³³⁾

(15) bek.: Az állami tanfelügyelet során az Állami Tanfelügyelőség továbbá

a) ellenőrzi az intézményi oktatási program és az állami oktatási program, a nevelés-oktatási célok és elvek közötti összhangot, (...)

(17) bek.: Az oktatási intézményben megállapított súlyos hiányosságnak minősül,

(...)

b) ha a nevelés-oktatás nem a nevelési-oktatási elvekkel és célokkal összhangban valósul meg, (...)

(7) A tanfelügyelőség a megállapított hiányosságok súlyának megfelelően a következő intézkedéseket fogantatosítja:

a) ajánlás,

b) az ellenőrzött intézmény részéről történő intézkedés,

c) intézkedés elrendelése,

(...)

➤ 3. § (7) bek.: A fenntartó az igazgatót felmenti:

(...)

e) az országos főtanfelügyelő javaslata alapján [12. §, (3) bek., f) pont] – *megj.: súlyos hiányosságok feltárása alapján*

(...)

„g) ha az Állami Tanfelügyelőség megállapításai arra utalnak, hogy ismételtelen elmulasztotta kezelni az iskolában vagy az oktatási intézményben jelentkező kóros társadalmi megnyilvánulásokat“.

➤ A településen belüli iskolai körzetek kijelölésének szabályai – a törvény 8. § (1) bekezdése

(1) *A község az általa alapított alapiskola esetében helyi önkormányzati rendeletben jelöli ki a körzethatárokat. Az alapiskola körzetét a község területe vagy annak egy része alkotja. Ha a község több alapiskola fenntartója, a vonatkozó helyi önkormányzati rendeletben minden egyes alapiskola vonatkozásában kijelöli a körzetet. A község az alapiskolai körzet kijelölésekor elsősorban figyelembe veszi*

a) *a saját tulajdonú vagy bérlet, oktatási célra használt iskolaépületek befogadóképességét, valamint más, olyan saját tulajdonú vagy bérlet épületek befogadóképességét, amelyek funkcionális kialakításuk révén alkalmasak oktatási célokra,*

b) *az iskola hozzáférhetőségét és a községen belül annak a területnek a közlekedési kiszolgálását, amelyen az iskolai körzet létesül,*

¹⁰⁴ [596/2003. törvény](#)

- c) a tanulók lakóhelye és az iskola közötti megfelelő, a tankötelezettség teljesítését nem veszélyeztető távolságot,
- d) a községben lakóhellyel rendelkező lakosoknak a község területén biztosított államnyelvű oktatás iránti és nemzeti kisebbségi nyelvű oktatás iránti igényét.

➤ A több település esetén a közös iskolai körzet meghatározásának, ill. az iskola intézményhálózathoz történő kivonásának és megszüntetésének szabályai – a törvény 8. § (2) és (4) bekezdései

- (2) Ha a község nem hoz létre alapiskolát, a szomszédos községekkel közös alapiskolai körzet létesítésében állapodhat meg. A község és a szomszédos községek a közös alapiskolai körzet kijelölésekor az (1) bekezdés szerinti tényeket veszik figyelembe; a község területe alatt ez esetben a szomszédos községek területe is értendő, amelyek részére a közös alapiskolai körzet létesül. A közös alapiskolai körzet létrehozásáról a regionális hivatal dönt, ha a tanulók tankötelezettségének teljesítése miatt forog veszélyben, hogy az érintett községek nem állapodtak meg közös alapiskolai körzet létrehozásáról vagy a megállapodás megkötésekor nem vették figyelembe az (1) szerinti tényeket. A regionális hivatal a közös alapiskolai körzet létrehozásakor az (1) bekezdés szerinti tényeket veszi figyelembe. Ha a közös iskolai körzet kijelölése megállapodás alapján történt, a körzet a felmondási idő leteltével szűnik meg, mely legalább a következő tanév végéig tart.
- (4) Az alapiskolának az intézményhálózathoz történő kivonása és az ezt követő megszüntetése esetén a község kijelöli annak az alapiskolának a körzetét, ahol a megszüntetett alapiskola tanulói a (3) és (4) bekezdések alapján tankötelezettségüket teljesítik majd. Ha erre nem kerül sor, a regionális hivatal határozza meg annak az alapiskolának a körzetét, ahol a megszüntetett alapiskola tanulói a továbbiakban a tankötelezettségüket teljesítik.

➤ A tankötelezettség teljesítése – a törvény 8. § (3) és (4) bekezdései

- (3) A tanuló a tankötelezettséget a lakóhelye szerinti iskolai körzet alapiskolájában teljesíti, kivéve, ha a tanuló törvényes képviselője a (4) bekezdés szerint dönt.
- (4) A tanuló a tankötelezettséget a lakóhelye szerinti iskolai körzeten kívüli más alapiskolában is teljesítheti, ha ennek igazgatója a jelentkezését jóváhagyja. A tanuló felvételéről az igazgató tájékoztatja a tanuló lakóhelye szerinti iskolai körzet alapiskolájának az igazgatóját, valamint saját iskolájának a fenntartóját. A község mint fenntartó tájékoztatja a tanuló lakóhelye szerinti községet a tanulónak a megfelelő iskolai körzet alapiskolájába történő felvételéről.

➤ Kihelyezett tagozatok intézményhálózati nyilvántartásba vételének és törlésének feltételei – a törvény 18. § (6) bekezdése

- (6) Kihelyezett tagozat létesítését vagy megszüntetését az intézményhálózaton belüli változásra vonatkozó döntés előzi meg. A minisztériumnak az intézményhálózaton belüli változásra vonatkozó döntése
 - a) a kihelyezett tagozat intézményhálózati nyilvántartásba vétele vagy
 - b) a kihelyezett tagozat intézményhálózati nyilvántartásból való törlése lehet.

➤ Iskola és közoktatási intézmény kihelyezett tagozatainak létesítése - 19. § (6) bekezdés

- (6) Kihelyezett tagozat az iskola vagy közoktatási intézmény címe szerinti területen belül, az intézményhálózaton belüli változásra vonatkozó döntést követően létesíthető. Sajátos rendeltetésű oktatási intézmény mellett nem alapítható kihelyezett tagozat.

➤ Iskolák és közoktatási intézmények regionális társulásai (klaszterek) – a törvény 20a §-a

- (1) A fenntartók döntése alapján óvodák, alapiskolák, művészeti alapiskolák és közoktatási intézmények társulásával egy jogi személy hozható létre. Az iskolák és oktatási intézmények társulásának fenntartója az alapítók közösen.

- (2) A társult iskolák és közoktatási intézmények jogi személyek maradnak.
- (3) Az iskolák vagy közoktatási intézmények (1) bekezdés szerinti társulása esetén az alapítók közös megegyezéssel
- a) kijelölik azt a fenntartót, aki a társulással kapcsolatos valamennyi jogügyletben meghatalmazottként eljárhat,
 - b) meghatározzák a társult tagok közötti kölcsönös viszonyt, ideértve az iskolákban és közoktatási intézményekben folyó oktató-nevelő munka pénzügyi biztosítását és a vagyoni jogi viszonyokat,
 - c) meghatározzák a társulás szervezeti felépítését,
 - d) szabályozzák a társulásban részt vevő iskolák és közoktatási intézmények alkalmazottainak munkaviszonyából eredő jogokat és kötelezettségeket,
 - e) meghatározzák az iskolák és közoktatási intézmények társulását képviselő hivatalos szerv/személy tisztségének betöltésére vonatkozó eljárást.
- (4) Az iskolák és közoktatási intézmények (1) bekezdés szerinti társulását megelőzően az érintett intézményeket nem vonják ki az intézményhálózathoz. Az (1) bekezdés szerinti jogi személy a társulás 18. § (9) bekezdés szerinti intézményhálózati nyilvántartásba vételét követően jön létre.“

➤ Állami felügyelet – a törvény 13. § (1) bekezdése

- (1) Az Állami Tanfelügyelőség az alábbi szintek felett lát el állami ellenőrzési feladatokat: pedagógiai vezetés, az iskolában és oktatási intézményekben folyó oktatás-nevelés (...), nevelési tanácsadó és prevenciós intézmények.

Ae) 597/2003. törvény az alapiskolák, középiskolák és a közoktatási intézmények finanszírozásáról

➤ A szociálisan hátrányos helyzetű

tanulók után járó hozzájárulás - 4e. § (2024. 8. 31-ig érvényes rendelkezés)¹⁰⁵

- (7) A szociálisan hátrányos helyzetű tanulók nevelési-oktatási feltételeinek javítását célzó támogatás összege a nem speciális osztályban vagy nem iskolai integráció formájában oktatott hátrányos helyzetű tanulók számától függ, és az alábbi kiadások fedezésére fordítható:
- a) a szociálisan hátrányos helyzetű tanulók mellett tevékenykedő pedagógiai asszisztens vagy szociálpedagógus személyi jellegű kiadásaira,
 - b) oktatástechnikai eszközök és taneszközök beszerzésére,
 - c) a tanulók külön jogszabály szerinti tevékenységekbe történő bevonására (= a közoktatási törvény 107. §-ából eredő tevékenységek),
 - d) a specializált osztályokat látogató tanulók nevelésére és oktatására,
 - e) fertőző betegségek terjedésének megakadályozására,
 - f) a szociálisan hátrányos helyzetű tanulókkal folytatott munkáért járó pótlékra,
 - g) a tanulók számára az iskolaszerekre külön jogszabály alapján nyújtott támogatáson felül a hiányzó segédeszközök biztosítására.

➤ Támogató intézkedés után járó hozzájárulás – 4e. § (2024. 9. 1-től érvényes rendelkezés)¹⁰⁶

- (1) A támogató intézkedések megvalósítása, valamint a tanácsadó és prevenciós rendszer keretében az első és második szintű szakmai támogató tevékenységek ellátása céljából a minisztérium az adott tanévre jóváhagyott módszertan alapján a minisztériumi költségvetési fejezet terhére az iskola vagy a közoktatási intézmény fenntartója számára a naptári év folyamán az alábbi költségekhez hozzájárulást nyújthat:

¹⁰⁵ 597/2003. törvény 4e. §, a törvény 2024. 8. 31-ig hatályos változata szerint

¹⁰⁶ 597/2003. törvény 2024. 9. 1-től hatályos változata

- a) pedagógiai asszisztens alkalmazása,
 - b) a tanácsadó és prevenció rendszer keretében az első szintű támogató tevékenységek biztosítására gyógypedagógus, szakalkalmazott vagy egyéb pedagógus alkalmazása,
 - c) nem pedagógus vagy szakalkalmazott kategóriába sorolt olyan személy alkalmazása, aki az iskolában, közoktatási intézményben segítséget nyújt a gyermeknek vagy tanulónak ön maga ellátásához,
 - d) egészségügyi dolgozó alkalmazása,
 - e) az iskolai személyzetnek a támogató intézkedések végrehajtásával kapcsolatos képzése,
 - f) a szociálisan hátrányos helyzetű gyermekek és tanulók nevelési és oktatási feltételeinek javítása.
- (2) A támogató intézkedések megvalósítása céljából a minisztérium a minisztériumi költségvetési fejezet terhére kérelem alapján az iskola vagy közoktatási intézmény fenntartója számára a tényleges szükségleteik alapján a naptári év folyamán az alábbiak fedezésére hozzájárulást nyújthat:
- a) speciális oktatási kiadványok és kompenzációs segédeszközök beszerzése,
 - b) fizikai akadálymentesítés az iskola vagy a közoktatási intézmény területén,
 - c) az észlelés támogatása és a készségek elsajátítása céljából helyiségek átalakítása,
 - d) speciális étrend szerinti étkezés biztosítása.
- (3) A (2) bek. szerinti kérelemnek, amelyet a fenntartó az illetékes regionális hivatalon keresztül nyújt be a minisztériumhoz, különösen a következőket kell tartalmaznia
- a) az adott támogató intézkedést részletező, az arra vonatkozó nyilatkozatban leírt javaslat,
 - b) várható költségigény.
- (4) A minisztérium évente közzéteszi honlapján azoknak a fenntartóknak a listáját, akiknek az (1) vagy a (2) bekezdés alapján pénzeszközöket juttatott, beleértve azok összegét, a konkrét célokat, a kedvezményezett iskolák vagy oktatási intézmények jegyzékét, valamint az (1) bekezdés szerinti pénzeszközök esetében a pénzeszközök elosztásának módszertanát.
- (5) Az (1) és (2) bekezdésben említett pénzeszközök csak a (4) bekezdés szerint közzétett célra használhatók fel.

B. Szakmai eljárások

- A VÚDPaP által a szociálisan hátrányos helyzetű gyermekek és tanulók diagnosztizálására a tanácsadó és prevenciós intézmények számára kidolgozott és az oktatási minisztérium által jóváhagyott szakmai standardok kiemelt pontjai, az eltérő anyanyelvű gyermekekre vonatkozó eljárásokat is beleértve.¹⁰⁷

1. Az értelmi fogyatékossgot kizárólag a teszteredmények alapján diagnosztizálni helytelen: az ilyen eljárás nem felel meg az értelmi fogyatékossg definíciójának (a BNO-10¹⁰⁸ osztályozás a „mentális retardáció” kifejezést használja). Értelmi fogyatékossg gyanúja esetén a gyermek/tanuló kognitív képességeinek komplex diagnosztikus vizsgálatára van szükség. A kognitív képességek első komplex diagnosztikus vizsgálata olyan adatokat szolgáltat, amelyek alapján – a komplex kontrollvizsgálat eredményeivel összevetve – pontosabban fel lehet mérni a gyermek kognitív és tanulási képességeit. A gyermek/tanuló aktuális kognitív képességeinek és kognitív potenciáljának szintjéről csak az eredmények összevetése és kiértékelése után vonható le diagnosztikus következtetés.
2. Óvodás és iskolás korban a mentális retardáció egyértelmű diagnosztizálása csak súlyosabb, anamnézissel és egészségügyi dokumentációval is alátámasztott fogyatékossg esetén lehetséges.
3. Ha a vizsgálat és az anamnesztikus adatok alapján a szociálisan hátrányos helyzetű gyermek/tanuló értelmi fogyatékossga nem határozható meg egyértelműen, akkor azt a következtetés ajánlott levonni, hogy a sajátos nevelési igény a szociálisan hátrányos környezetben való fejlődés következménye (a tanuló többségi oktatásba történő beillesztésével, egyéni támogatásra vonatkozó ajánlással).

- A helytelenül alkalmazott eljárást a nyelvi tényező is súlyosbíthatja. A szociálisan hátrányos helyzetű gyermekek/tanulók esetében a diagnosztikus folyamat részletes leírása¹⁰⁹ a diagnosztikus eszköz nyelvének fontosságát is hangsúlyozza:

„A diagnosztikus eszközök alkalmazásakor a gyermek/tanuló által beszélt nyelvet kell használni, standardizálásuknak a gyermek/tanuló szociokulturális környezetében kell megtörténnie.” Mivel a szociálisan hátrányos helyzetű gyermekek diagnosztizálásakor ez gyakran nem teljesíthető, ezért gyakori a kulturálisan független módszerek alkalmazása, ezek azonban nem standardizáltak, ezért eredményeik csak iránymutatóként használhatók a szakvélemény kidolgozásához.

¹⁰⁷ [Szociálisan hátrányos helyzetű gyermekek/tanulók számára nyújtott szakellátás](#) (VÚDPaP, 2023), 16. oldal

¹⁰⁸ [BNO-10 Betegségek nemzetközi osztályozása](#)

¹⁰⁹ VÚDPaP (Gyermekepszichológiai és patopszichológiai kutatóintézet), 2023, I. 109. számú lábjegyzet, 9. o.

C. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélkezési gyakorlata

Ca) Településen belüli területi és szervezeti szegregáció

- A strasbourgi Emberi Jogok Európai Bíróságának egyik legfrissebb ítélete (2023) a *Elmazova és társai kontra Észak-Macedónia* ügy.¹¹⁰

A helyszín egy észak-macedóniai közepes (körülbelül Zsolna) méretű város, ahol az egyik körzetben két állami iskola működik, és a körzetben viszonylag nagy létszámú roma közösség él. A gyermekek iskolába való beíratása lakóhely szerint történik, de elvileg a szülők szabadon választhatják meg az iskolát gyermekeik számára. A városban olyan helyzet alakult ki, hogy az egyik iskolában szinte kizárólag fehér, a másikban pedig szinte kizárólag roma tanulók voltak. A bíróság megállapította, hogy a panaszosok – két roma gyermek szülei, akiknek gyermekeit az egyik iskola nem engedte átlépni a másik iskolából, míg a többségi iskola gyermekei átléphetek – hátrányos megkülönböztetést szenvedtek. Mivel az iskola a roma gyermekek teljes csoportjára ezt az eljárást alkalmazta, a bíróság úgy ítélte meg, hogy feltételezhetően szegregációra került sor. A bíróság azonban csak az egyéni beadványokat vizsgálja, így a szegregációt csak megalapozott feltételezésként állapította meg. Az Európai Bíróság által hasonló ügyben hozott eddigi legismertebb döntés a *Lavida kontra Görögország* ügyben született 2013-ban.¹¹¹

Cb) Iskolán belüli térbeli és szervezeti szegregáció

- Az Emberi Jogok Európai Bíróságának egy hasonló ügyben hozott, gyakran idézett döntése az *Oršuš és társai kontra Horvátország*¹¹² ügyben hozott ítélet.

A bíróság indoklása szerint szegregációnak minősíthető, ha a roma gyermekek egy csoportját elkülönített, etnikailag homogén osztályba veszik fel, és az általános iskolai oktatás teljes időtartama alatt ott oktatják. A bírák többsége nem tartotta döntőnek azt az érvet, hogy a tanulók nem beszéltek megfelelő szinten az oktatási nyelvet, illetve hogy sokat mulasztottak. Ezeknek a tényezőknek a megfelelő intézkedésekkel való kezelése az iskola feladatai közé tartozik.

Cc) A roma gyermekek helytelen felvétele az értelmi fogyatékos gyermekek számára fenntartott speciális iskolákba

- Az Emberi Jogok Európai Bíróságának két legismertebb ítélete a roma gyermekek speciális iskolákba való elhelyezése ügyében: *D.H. és társai kontra Cseh Köztársaság*¹¹³ és a *Horváth és Kiss kontra Magyarország*¹¹⁴.

A bíróság nagykamarája a D.H. ügyben hozott ítélete szerint a közvetett diszkrimináció egyik formája a roma gyermekek szakmai eljárások helytelen alkalmazása miatti felülreprezentáltsága a szellemi fogyatékosok számára fenntartott speciális iskolákban.

¹¹⁰ [Case of Elmazova and others v. North Macedonia, 2022](#)

¹¹¹ [Case of Lavida and others v. Greece, 2013](#)

¹¹² [Case of Oršuš and others v. Croatia, 2010](#)

¹¹³ [Case of D.H. and others v. the Czech Republic, 2007](#)

¹¹⁴ [Horváth és Kiss kontra Magyarország, 2009](#)

2. sz. melléklet

Kötelezettségszegési eljárás – a helyzet alakulása az elmúlt években:

- 2015 áprilisában az Európai Bizottság eljárást indított Szlovákia ellen a faji egyenlőségről szóló uniós irányelv megsértése miatt.¹¹⁵
- 2019 októberében az Európai Bizottság megtette a következő lépést, és úgynevezett indokolással ellátott véleményt küldött Szlovákiának.¹¹⁶
- 2023 áprilisában az Európai Bizottság kezdeményezte, hogy az ügyet az Európai Unió Bírósága elé utalják, mivel Szlovákiában nem történt elegendő előrelépés a romák iskolai szegregációjának kezelése terén. További mérlegelés után az Európai Bizottság dönthet az eljárás megindításáról.¹¹⁷
- 2023 decemberében az Európai Bizottság keresetet nyújtott be a Szlovák Köztársaság ellen (C-799/23 - Európai Bizottság kontra Szlovák Köztársaság). A kereset benyújtásának oka a 2000/43/EK irányelv megsértése: a Szlovák Köztársaság hatóságainak módszeres és tartósan helytelen adminisztratív gyakorlata a roma közösséggel szembeni közvetett oktatási diszkrimináció tekintetében.¹¹⁸

Indokolással ellátott vélemény¹¹⁹

Az Európai Bizottság indokolással ellátott véleményt küld Szlovákiának, amelyben felszólítja, hogy tartsa be a roma tanulókkal szembeni egyenlő bánásmódra vonatkozó uniós szabályokat.

*A Bizottság indokolással ellátott véleményt küld SZLOVÁKIÁNAK, amelyben sürgeti, hogy a tagállam feleljen meg a roma iskolás gyerekekkel szembeni egyenlő bánásmódra vonatkozó uniós szabályoknak. A faji egyenlőségről szóló uniós irányelv tiltja a faji vagy etnikai származáson alapuló megkülönböztetést az élet számos kulcsfontosságú területén, beleértve az oktatást. Szlovákiában ugyanakkor **a roma gyerekek aránytalanul nagy része jár mentális fogyatékkal élő gyermekek számára létesített speciális iskolába vagy osztályba, de a többségi oktatásban is számos formája létezik az elszigetelésnek, ahol külön roma osztályokat vagy roma iskolákat létesítenek.** A 2015 áprilisi felszólító levelet követően Szlovákia több intézkedést is hozott a probléma megoldására. Ugyanakkor az intézkedések alapos értékelése és a helyzet helyszíni monitorozása alapján a Bizottság arra a következtetésre jutott, hogy azok még nem elégségesek a helyzet orvoslására. Az etnikai származáson alapuló megkülönböztetés az iskolákban továbbra is súlyos probléma. Szlovákiának két hónap áll a rendelkezésére, hogy válaszoljon és megtegye a szükséges lépéseket; ha erre nem kerül sor, a Bizottság úgy határozhat, hogy az Európai Unió Bíróságán keresetet indít az ügyben .“*

¹¹⁵ [A faji egyenlőségről szóló irányelv](#) (A faji vagy etnikai származásra való tekintet nélküli egyenlő bánásmód elvének alkalmazásáról szóló irányelv)

¹¹⁶ [Októberi kötelezettségszegési eljárási csomag: a legfontosabb határozatok](#), Sajtóközlemény (EB, 2019.9.10.)

¹¹⁷ [Európska komisia sa rozhodla postúpiť prípad Slovenska Súdnemu dvoru Európskej únie](#) [Az Európai Bizottság úgy határozott, hogy Szlovákia ügyét az Európai Unió Bírósága elé terjeszti], sajtóközlemény (EB, 2023.04.19.)

¹¹⁸ [2023. december 22-én benyújtott kereset – Európai Bizottság kontra Szlovák Köztársaság](#)

¹¹⁹ In Októberi kötelezettségszegési eljárási csomag, I. 118. számú lapalji jegyzet.

(3. sz. melléklet)..

9. sz. szövegdozoz: **A szegregált oktatás Európa Tanács szerinti következményei**¹²⁰

- „[A szegregált oktatás] csökkenti a gyermekek esélyeit arra, hogy a többiekkel való kontaktusokon keresztül elsajátítsák az életben szükséges alapvető készségeket.
- Amellett, hogy gyakran az elvártnál alacsonyabb színvonalú oktatásban részesülnek, a speciális oktatásban részt vevő gyermekek iskolai pályafutásuk végén rendszerint nem kapnak erről általánosan elismert bizonyítványt. A szegregáció egyértelműen aláássa rengeteg gyermek és fiatal jövőendő munka- és bérlehetőségeit.
- A szegregáció a legelőnyösebb helyzetű gyermekek és a lakosság többségének gyermekei számára azt jelenti, hogy az eltérő etnikai vagy kulturális háttérű, illetve fogyatékkal élő gyermekekkel való érintkezés hiányából adódóan kevesebb lehetőségük van a fontos szociális és életviteli készségek elsajátítására.
- Az interkulturális kontaktusok hiánya nagy valószínűséggel a mássággal szembeni tolerancia csökkenéséhez, a vallási és kulturális különbségekkel szembeni tisztelet hiányához vezet, s erősítheti a rasszista, diszkriminatív és kirekesztő attitűdöket a fiatalok körében.
- A szegregáció nem csak a társadalom általános (átlagos) oktatási szintjére van negatív hatással, hanem az oktatás általános eredményességét is veszélyezteti; az OECD által kiadott tanulmányok azt mutatják, hogy a vegyes tanulói összetételű iskolák átlagban jobban teljesítenek a teszteken.
- A heterogenitás/diverzitás pozitív, különösen a hátrányos helyzetű tanulók számára, ugyanakkor a heterogenitásból származó, mérhető „veszteség” a legjobb képességű diákok esetében marginális vagy nullás, ezzel szemben a tanulási nehézségekkel küzdő diákok osztályon belüli nagy koncentrációja csökkenti az oktatás eredményességét.¹¹
- Az iskolai szegregáció gazdasági szempontból is káros, mind a közvetlen költségek tekintetében (a speciális iskolák és létesítmények fenntartása költségesebb), mind pedig a hosszú távú társadalmi gazdasági hatások tekintetében, mivel a szegregált iskolákból kikerülők és az iskolából kimaradók munkaerő-piaci beilleszkedése alacsony szinten marad, a nemzetgazdaságban pedig humántőke-veszteség keletkezik.“

10. sz. szövegdozoz: **A szegregált oktatás megszüntetésének pozitív hatásai az Eperjesi Kerületi Bíróság szerint**¹²¹

- „Előnyök a nem roma gyermekek számára: A pedagógus egyénileg foglalkozik a gyermekkel, ez a gyermek rejtett képességeinek felfedezését támogatja. A gyermek megtanulja, hogy természetes módon érzékeli a változást és a különbségeket, és reagáljon rájuk. Az osztályközösség sokszínűsége valós képet ad a gyermeknek annak a társadalomnak a különbözőségeiről, amelybe felnőttként be kell illeszkednie, ezáltal jobban felkészül a jövőre.
- Előnyök a roma gyermekek számára: A pedagógus egyénileg foglalkozik a gyermekkel, ez a gyermek rejtett képességeinek felfedezését támogatja. A gyermeknek egy átlagos közösségben van lehetősége barátokat szerezni, ezáltal a szociális környezete nem korlátozódik a roma gyerekekre, mint ahogyan az a speciális osztályokban vagy a „roma épületszinten” történne. Megtapasztalják azt az érzést, hogy ők is a társadalom részei, ami erősíti önbizalmukat. Az osztályközösség sokszínűsége valós képet ad a gyermeknek annak a társadalomnak a különbözőségeiről, amelybe felnőttként be kell majd illeszkednie, ezáltal jobban felkészül a jövőre. Az elmaradottabb, lassabb gyermek, aki másolja a fejlettebb osztálytársait, nagyobb fejlődést mutat a szociális és tanulmányi készségek elsajátítása terén, mint az, akik elkülönített, kizárólag roma osztályban tanul.
- Előnyök a társadalom számára: Az inkluzív oktatást támogató iskola segít az olyan tabutémák kezelésében, mint a megkülönböztetés, szegregáció vagy rasszizmus, illetve növeli a toleranciát, az empátiát és a megértést. Ez csökkenti a társadalomra nehezedő gazdasági terhet, mivel az elmaradottabb gyermekeket nagyobb önállóságra ösztönzi, ami növeli az aktív munkaerőpiacon való elhelyezkedésük esélyét.
- Előnyök az iskola számára: Folyamatosan fejlődnek a pedagógusok szakmai készségei. Ez a tanári kart professzionális csapattá kovácsolja. Az inkluzív iskolák hangsúlyt fektetnek az összes pedagógus alkalmazott minőségi együttműködésére, ami az egyes szereplők számára megkönnyíti a munkavégzést.
- Az inkluzív iskola kulturális, oktatási, prevenciós és családi központ, amely fontos szerepet játszik a tanulók életében, de a szülőket is pozitívan befolyásolja gyermekük nevelésében.
- (...) az emberek általában félnek az új dolgoktól, hogyan fogják azokat a gyakorlatban használni. Ezek az aggodalmak előítéletekből és az információhiányból eredhetnek. Aggodalmak merülhetnek fel, hogy a roma

¹²⁰ [Fighting school segregation in Europe through inclusive education](#). (Commissioner for Human Rights, 2017), 13 – 15. o.

¹²¹ [Rozsudok Krajského súdu v Prešove](#) [Az Eperjesi Kerületi Bíróság ítélete], 2012. 10. 30., ügyiratsz.: 20Co/126/2012

gyermek nem fog megfelelően beilleszkedni, hogy elidegenedik és megalázzák, ami csökkentheti önbizalmát és önbecsülését. A nem roma gyermekek szülei attól tarthatnak, hogy a speciális igényű gyermekek akadályozzák a problémamentes tanulók fejlődését, akik azért nem kapnak kellő figyelmet, mert a pedagógus egy elmaradottabb roma gyermekkel foglalkozik.

- E kétségek körét az a meggyőződés foglalja össze, hogy a nem roma gyermekek a normál iskolába, a többiek pedig a speciális iskolába tartoznak. A fellebbviteli bíróság azonban rámutat arra, hogy azok a gyermekek, akik kiskoruktól fogva inkluzív iskolába járnak, természetesnek veszik az osztálytársaik másságát, ellentétben a nem inkluzív iskolákba járó gyermekekkel, ahol a romák elkülönítve, kizárólag roma tanulókat tömörítő osztályokban vannak elhelyezve. Az ilyen iskolákban felmerülhet a gyermekek általi diszkrimináció problémája. Éppen emiatt van szükség az inkluzív iskolákra, hogy az ilyen kellemetlenségek nagymértékben megelőzhetőek legyenek, és minden hátrányos helyzetű egyén beilleszkedjen abba a közösségbe, amelyet nem sújtanak elmaradottságból fakadó hátrányok.
- A fellebbviteli bíróság azt az előítéletet is megalapozatlannak tartja, hogy a nem roma gyermekre a pedagógus nem figyel és elhanyagolja, hiszen a sajátos nevelési igényű gyermek semmilyen módon sem befolyásolja az átvett tananyag mennyiségét. A játékos, interaktív, magyarázó és kreatív tanítási folyamatnak köszönhetően a gyermekek hatékonyabban tanulnak. És mivel mindenkivel egyénileg foglalkozik, a pedagógus gondoskodik arról, hogy minden gyermek megkapja a szükséges törődést, függetlenül attól, hogy hátrányos helyzetű vagy tehetséges gyermekről van-e szó (inklúzió).”

4. sz. melléklet

Az oktatás nyelve szerinti elkülönített oktatás (kibővített változat)

Az oktatás nyelve szerinti elkülönített oktatás kétféleképpen értelmezhető. Az első a nemzetiségi iskolákra, a második a kétnyelvű iskolákra vonatkozik. Ami a jelen kézikönyv tárgya szempontjából fontos, az a nemzetiségi oktatás kérdése. Az anyanyelvi oktatáshoz való jogot – amely a nemzetiségi oktatás alapját képezi – a nemzetközi jog és a Szlovák Köztársaság Alkotmánya is alapvető jogként határozza meg. A Szlovák Köztársaság Alkotmánya e tekintetben egyértelműen fogalmaz. A szlovák Alkotmány 34. cikk(2) bekezdésének a)¹²² pontja szerint: „A *nemzeti kisebbséghez vagy etnikai csoporthoz tartozó állampolgárok számára az államnyelv elsajátításának jogán kívül törvényben meghatározott módon és feltételek mellett garantált a jog az adott kisebbség vagy csoport nyelvén történő oktatáshoz*”. Az oktatási törvényben ezt a jogot a 2. § és a 12. §¹²³ rendelkezései, valamint a kapcsolódó minisztériumi jogszabályok szabályozzák.

A nemzetiségi iskolákban az anyanyelvi oktatáshoz való jog alapján folyó oktatás a közoktatási törvényből eredő elkülönített oktatás egyik legitim indoka, erre az oktatási szegregáció fogalmának meghatározása is utal. A nemzetiségi iskolák létét a nemzetközi jog is alátámasztja, nevezetesen az idézett UNESCO-egyezmény és más nemzetközi jogi normák, ezekről az alábbiakban lesz szó.

Bár sem az Alkotmány, sem annak egyes rendelkezéseihez kapcsolódó egyéb törvény nem tartalmazza a nemzeti kisebbség fogalmának pontos meghatározását, a vonatkozó nemzeti jogszabályok és nemzetközi normák alapján elmondható, hogy nemzeti kisebbséget a Szlovák Köztársaság olyan lakosainak csoportja alkot:

- akik a Szlovák Köztársaság állampolgárai;
- akiket a közös nyelv, a szokások és hagyományok, a közös történelmi tudat, valamint a kulturális identitás alapvető jellemzői és megnyilvánulásai kötnek össze;
- akik viszonylag hosszú ideje (legalább néhány generáció óta) élnek saját lakóterületükön;
- akik szabad akaratukból vallják magukat adott nemzeti kisebbséghez tartozónak.¹²⁴

1990 után Csehszlovákiában, illetve Szlovákiában hivatalosan is **elismerték a roma nemzeti kisebbséget**. A nemzetiségi jogok – beleértve az anyanyelvi oktatáshoz való jogot és/vagy az anyanyelv oktatásának jogát – tehát rájuk is vonatkoznak.¹²⁵

A szegregáció kockázatának megelőzése és megszüntetése szempontjából kulcsfontosságú, hogy megértsük, **milyen összefüggés van a roma nemzetiségi iskolák létrehozásának lehetősége, azaz az anyanyelvi oktatáshoz való jog gyakorlása és a roma integráció alapelveihez kapcsolódó faji szegregáció tilalma között**.

Szlovákiában a nemzeti kisebbségek anyanyelvi oktatáshoz való jogát a Szlovák Köztársaság által aláírt Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartájának¹²⁶ ratifikációs okmányaihoz csatolt dokumentum határozza meg; annak részleteit az oktatási minisztérium által jóváhagyott állami oktatási programok és kerettantervek tartalmazzák. A magyar nyelv esetében például a Szlovák Köztársaság elkötelezte magát amellett, hogy „*lehetővé teszi az oktatást az iskola előtti oktatástól az egyetemig*”. A roma nyelv tekintetében kötelezettséget vállalt arra, hogy „*lehetővé teszi a roma nyelven történő oktatást vagy a roma nyelv tanítását legalább azon családok tanulói számára, akik érdeklődésüket fejezik ki, feltéve, hogy ehhez elegendő tanuló áll rendelkezésre az iskola előtti oktatástól a középiskoláig, a szakiskolákat is beleértve*.” A Szlovák Köztársaság továbbá kötelezettséget vállalt

¹²² [A Szlovák Köztársaság Alkotmányának 34. cikkely \(2\) bekezdése](#)

¹²³ [a 245/2008. törvény \(közoktatási törvény\) 12. §-a](#)

¹²⁴ [A Szlovák Köztársaság Alkotmányának 12. cikk \(3\) bekezdése](#): „Mindenkinek joga van szabadon dönteni nemzetiségéről (...)”

¹²⁵ A Szlovák Köztársaság Alkotmánya értelmében tehát a Szlovákiába gazdasági bevándorlóként vagy nemzetközi védelem alatt álló személyként (menekültek, menedékkérők) érkező külföldiek vagy külföldiek csoportjai nem minősülnek nemzeti kisebbségnek. A hagyományos Szlovákiában élő nemzeti csoportok (pl. magyarok, ruszinok, ukránok, németek, lengyelek) mellett 2023-ban először ismertek el nemzeti kisebbségként egy „nem európai” nemzeti közösséget, a vietnamiakat. A vietnamiak főként az 1970-es évektől kezdve jelentek meg az egykori Csehszlovákiában, azóta a Szlovák Köztársaság sokadik generációs polgárai.

¹²⁶ [Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája](#) (Strasbourg, 1992)

arra, hogy „forrásokat biztosít a roma nyelvet egyetemi vagy felsőoktatási tárgyként tanulhassák”, valamint hogy „lehetővé teszi, hogy a roma nyelv a felnőttoktatás vagy továbbképzések tárgya legyen”.

Az anyanyelvi oktatáshoz való jog a nemzeti kisebbségek tagjainak alkotmányos joga. Ebből következik, hogy a nemzetiségi iskolák létrehozásának lehetősége a roma nemzeti kisebbség számára is nyitva áll. **A romák esetében azonban az etnikai hovatartozás, a nemzetiség és a nyelv kategóriái nem fedik egymást.** Amint arra a bevezető elméleti részben rámutattunk, az etnikum és a nemzetiség kategóriái, bár részben összemosódnak, távolról sem fedik egymást. A roma etnikai csoporthoz tartozóknak csak egy kisebb része roma nemzetiségű, a többség szlovák és magyar nemzetiségűnek vallja magát. Az sem igaz, hogy a roma etnikai csoporthoz tartozó minden egyén anyanyelve roma, de az sem, hogy minden magát roma nemzetiségűnek valló roma anyanyelve a roma nyelv. A romák egy része (akár etnikai, akár nemzetiségi szempontból minősül annak) romául, egy része szlovákul, egy része magyarul, egy része pedig ruszinul beszél.

Az UNESCO-egyezmény hangsúlyozza, hogy a tanítási nyelv szerinti elkülönített oktatás abban az esetben jogszerű, ha az ilyen oktatásban való részvétel fakultatív, és megfelel a rögzített normáknak. Ez természetesen abban az esetben is feltétlenül érvényes, ha a roma nemzetiségi iskolákra mint általában a romák, illetve konkrétan a marginalizált roma közösségekben élő romák felemelésének egyik lehetséges megoldására tekintjük.

- A roma nemzetiségi oktatás megoldást jelenthet azok számára, akiknek van ilyen igényük. Nagyon valószínű azonban, hogy nem mutatnának érdeklődést ez iránt a megoldás iránt a szlovák vagy magyar anyanyelvű romák, vagy azok sem, akik nem vallják magukat roma nemzetiségűnek. A Szlovák Köztársaság alkotmánya értelmében tilos a nemzetiség megváltoztatására irányuló bármilyen (kényszerítő) befolyásolás, az UNESCO egyezmény szerint pedig egy ilyen oktatásban való részvételnek fakultatívnak kell lennie.
- Az etnikai és társadalmi kirekesztésen alapuló szegregált iskolákkal elsősorban az a probléma, hogy az ilyen iskolákban lehetetlen biztosítani a megfelelő minőségű és színvonalú oktatást. Az ingerszegény környezet miatt tanulási nehézségekkel küzdő tanulók – akiknek folyamatos közvetlen vagy rejtett megaláztatással vagy megbélyegzéssel kell szembenéznük – egy helyen történő koncentrálódása rendkívül hátrányos még az olyan tanulók egyéni fejlődése szempontjából is, akik más körülmények között nagyon jó vagy kiváló eredményeket érhetnek el. Az UNESCO-egyezmény is kimondja, hogy az ilyen oktatásnak „meg kell felelnie az elfogadott normáknak”.
- A törvény szerint nemzetiségi iskolát az önkormányzat vagy különleges esetekben a regionális tanügyi hivatal alapíthat. Alapiskolát akkor lehet létrehozni, ha legalább 30 tanuló szülője jelzi érdeklődését. Erősen kérdéses, hogy a törvény értelmében – csak a szülők akaratára alapozva – létre lehetne-e hozni nagyobb számban roma nemzetiségi iskolákat. A szegregált iskoláknak az iskolahálózaton belüli nemzetiségi iskolává történő egyszerű „átminősítése” viszont jogi korlátokba ütközne, és minden bizonnyal az Európai Bizottság és a nemzetközi szervezetek további bírálatát váltaná ki.

Másrészt teljes mértékben törvényes és legitim megoldás lenne az olyan **roma nemzetiségi iskola**, amelyet a szülők és a tanulók szabadon választhatnak, amely megfelel a minőségi és inkluzivitási kritériumoknak (a tanulók egyéni szükségleteinek tiszteletben tartása és támogatása terén), és amely nem elszigetelt, hanem élénk interkulturális kapcsolatokat ápol és aktívan együttműködik az egész közösséggel, amelyben működik, a többségi iskolákkal és azok tanulóival, és amelynek elvégzése után a tanuló teljes mértékben felkészült a munkaerőpiacra és a társadalmi életbe való beilleszkedésre. Természetesen egy minőségi és inkluzív roma nemzetiségi iskola nyitott lehet a nem roma anyanyelvű romák számára is. Ha az iskola valóban jó és inkluzív, akkor akár a roma nyelv elsajátítása iránt érdeklődő nem roma tanulók számára is vonzó lehet. Egy ilyen nemzetiségi iskola példaértékű lenne az inkluzív oktatás megvalósítása terén.

A roma nemzetiségi oktatás fejlesztése ugyanakkor nem lehet közvetlen vagy közvetett nyomásgyakorló eszköz ahhoz, hogy valamiféle „felturbózott” társadalmi mérnökösködéssel a roma etnikai csoporthoz tartozó minden személy roma nemzetiségűvé váljon, ha ez iránt nem mutat is érdeklődést. Ez azonban nem mentesíti az államot a kötelezettsége alól, hogy támogassa az interkulturális oktatást és a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Chartájának olyan fontos rendelkezéseit, mint pl. hogy a felek:

- intézkedéseket tesznek annak érdekében, hogy biztosítsák annak a történelemnek és kultúrának az oktatását, amelyet a regionális vagy kisebbségi nyelvek hordoznak. Ez azt jelenti, hogy a nemzeti kisebbségek történelmével és kultúrájával kapcsolatos fontos szempontoknak, értékeknek, tárgyi leleteknek és eseményeknek az állami oktatási programok részévé kell válniuk (mindenki számára), míg a kisebbségek történelmének és kultúrájának tanítása a nemzeti kisebbségi iskolákban magától értetődő (kellene, hogy legyen);
- a nemzeti kisebbségek oktatása terén az aláíró állam által a Charta ratifikálásával elfogadott valamennyi intézkedés végrehajtásához szükséges alap- és továbbképzés biztosítása a pedagógusok részére. Egy ilyen valóban inkluzív cél eléréséhez azonban számos lépésre és sok koncentrált erőfeszítésre van szükség. Ezek közé tartozik például az, hogy a roma nyelv és kultúra oktatásához megfelelő számú pedagógusra van szükség. Támogatni kell a romológia (romani nyelv és kultúra) szakos pedagógusok képzését, valamint a romológiai kutatásokat. A tolerancia, a tisztelet és a inkluzív környezet szellemének társadalmi szintű előmozdítása érdekében támogatni kell az emberi jogi és interkulturális oktatást. A munkaadók részéről nyitottság kell, hogy megnyilvánuljon a roma etnikai csoport tagjainak foglalkoztatása iránt. Maximális mértékben vissza kell szorítani a kisebbségek elleni gyűlöletbeszédet, kiközösítésüket vagy a társadalomból való szimbolikus kirekesztésüket.

Éppen ezeket a gondolatokat tartalmazza a **faji megkülönböztetés minden formájának kiküszöböléséről szóló nemzetközi egyezmény** 7. cikke, ebben a felek vállalják, hogy azonnali és hatékony intézkedéseket hoznak, különösen a tanítás, az oktatás, a kultúra és a tájékoztatás területén a **faji megkülönböztetéshez vezető előítéletek elleni küzdelem, valamint a népek és faji vagy etnikai csoportok közötti megértés, tolerancia és barátság előmozdítása érdekében**. A Szlovák Köztársaságnak az elkövetkező időszakban jelentősebb előrelépéseket kell tennie az egyezmény említett cikkének végrehajtása terén.

Szlovákiában a nemzetiségi iskolák többsége magyar tanítási nyelvű iskola. Ennek demográfiai és történelmi okai vannak (a magyarok Szlovákia legnagyobb nemzeti kisebbsége). Emellett a magyar a legszervezettebb kisebbségi közösség. A legtöbb magyar tanítási nyelvű iskola Szlovákiában nem „újonnan alapított”, sok közülük már száz-százötven éve működik a településen, gyakran ugyanabban az épületben. A kassai kormányprogram intézkedései értelmében a 1945–1948 közötti időszakban megszüntették a magyar és német tannyelvű iskolákat. 1948 után az állam adminisztratív aktsussal újraalapította a magyar tanítási nyelvű iskolákat.

A nem roma, elsősorban a magyar nemzetiségi oktatásban az inklúzió és szegregáció kérdésköre teljesen más aspektusban jelenik meg. A magyar tanítási nyelvű iskolák nem szegregáltak. Az elkülönített oktatást az anyanyelvi oktatáshoz való jog legitimálja, ez azonban nem jelenti azt, hogy a magyar gyermekeknek a többi gyermektől teljesen elszigetelve kellene vagy lehetne élniük és tanulniuk. Az élő interkulturális és interperszonális kapcsolatok ápolása a inkluzív társadalom megteremtésének egyik előfeltétele.

A nemzeti kisebbségi iskolák létét tehát a nemzeti kisebbséghez való tartozáshoz kapcsolódó, anyanyelvi oktatáshoz való alapjog legitimálja. Az etnikai alapon elkülönített oktatás léte azonban nem következik a fent említett jogból, és nem igazolható a szülők azon akaratával sem, hogy gyermekeiket (kizárólag) az „azonos etnikumhoz tartozó más gyermekekkel együtt” oktassák, legyen szó akár a roma szülők, akár a nem roma etnikai többséghez tartozó gyermekek szüleinek akaratáról. Amint arra az Emberi Jogok Európai Bírósága is rámutatott, nem értelmezhető ilyen módon az Emberi Jogok Európai Egyezményének az a rendelkezése, miszerint a szülőknek joguk van ahhoz, hogy „gyermekeik számára vallási, világnézeti vagy pedagógiai meggyőződésüknek megfelelő nevelést biztosítsanak”

5. sz. melléklet

A minőségi és inkluzív oktatás „4A” kritériumrendszere

A kritériumokat az ENSZ Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága által kiadott 13. általános kommentár (Az oktatáshoz való jog) tartalmazza. A kommentár az az ENSZ oktatásügyi különmegbízottja, Katarína Tomašević 1999-ben benyújtott jelentése alapján készült.¹²⁷ A „4A” kritériumrendszerre a 2021-es inkluzív oktatási stratégia is hivatkozik¹²⁸.

11. sz. szövegdoz: A „4A” kritériumrendszer

A részes államokban legyenek **elérhetőek** ténylegesen működő oktatási intézmények és oktatási programok. Azaz az államnak meg kell teremtenie a feltételeket (jogi, intézményi, pénzügyi) valamennyi típusú, kategóriájú és szintű iskola fenntartásához és ezek elegendő számú, szakmailag magas színvonalú és képzett pedagógusokkal és egyéb támogató személyzettel, valamint tárgyi és technikai felszereléssel való ellátásához.

Az iskoláknak/oktatási intézményeknek mindenki számára **hozzáférhetőnek** kell lenniük. A hozzáférhetőség 3 szinten értendő:

- a diszkriminációmentesség alapelveinek alkalmazása a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában felsorolt okok (megegyezik a Szlovák Köztársaság alkotmányában foglalt okokkal) alapján;
- az iskoláknak fizikailag elérhetőnek kell lenniük, azaz a tanuló lakóhelyétől észszerű földrajzi távolságon belül kell elhelyezkedniük. Alternatívaként az oktatáshoz való hozzáférést modern technológiák igénybevételével kell biztosítani, pl. online oktatás, távoktatás;
- az iskolai oktatásnak gazdaságilag hozzáférhetőnek kell lennie; követelmény, hogy a tanulók (törvényes képviselőik) megengedhessék a tanulást, mégpedig egész életük során.

A minőségi és inkluzív oktatás harmadik kritériuma a „4A” alapelv értelmében az **elfogadhatóság**. „Az oktatás mind formáját, mind tartalmát tekintve legyen elfogadható a diákok és a szülők számára, így különösen legyen naprakész, kulturálisan nem sértő és jó minőségű”.

A „4A” alapelv közül a negyedik a **rugalmasság** (Adaptability). E kritérium szerint az oktatásnak kellően rugalmasnak kell lennie ahhoz, hogy alkalmazkodni tudjon a változó társadalmak és közösségek igényeihez, nyomon kövesse a tudományos ismeretek fejlődését, és kielégítse a különböző társadalmi és kulturális háttérrel rendelkező tanulók igényeit. Az utolsó két kritérium tehát azt a követelményt fogalmazza meg, hogy az oktatási rendszernek a gyermekek és az oktatásban részt vevők egyéni sajátosságait is tiszteletben kell tartania.

¹²⁷ [General Comment No. 13: The Right to Education](#) (CESCR, 1999)

¹²⁸ [Stratégia inkluzívneho prístupu vo výchove a vzdelávaní](#) (Az inkluzív megközelítési stratégia a nevelési-oktatási folyamatban; MŠVVaŠ SR, 2021) 8. o.

Financované
Európskou úniou
NextGenerationEU

PLÁN
[OBNOVY]

MINISTERSTVO
ŠKOLSTVA, VÝSKUMU,
VÝVOJA A MLÁDEŽE
SLOVENSKEJ REPUBLIKY